

บทที่ 3

จักรวาลวิทยาสยาม

ในบทบทนี้จะเป็นการสืบสร้างจักรวาลวิทยาสยาม โดยเริ่มจากการกล่าวถึงลักษณะทั่วไปของจักรวาลวิทยา เพื่อให้เข้าใจลักษณะผสมผสานของจักรวาลวิทยาสยามได้ดียิ่งขึ้น จึงจะเสนอภาพจักรวาลวิทยาของชนเผ่าไท จักรวาลวิทยาของศาสนาฮินดู และจักรวาลวิทยาของพุทธศาสนา แล้วเสนอการสืบสร้างจักรวาลวิทยาสยามพร้อมวิเคราะห์ลักษณะผสมผสานที่เกิดขึ้น ทั้งยังวิเคราะห์กฎจักรวาลวิทยาสยาม เพื่อเป็นหลักการพื้นฐานในการวิเคราะห์คติปรัชญาตามโครงสร้างระบบความเชื่อตามจักรวาลวิทยาสยามต่อไป

จักรวาลวิทยา

จักรวาลวิทยา มาจากคำภาษาอังกฤษ cosmology (cosmos + ology = จักรวาล + วิทยา) คำว่า cosmos (จักรวาล) มาจากภาษากรีก kosmos แปลว่า “ระเบียบ” นักคิดชาวกรีกโบราณคงจะประทับใจกับลักษณะความมีระเบียบของโลกที่พวกเขาพบอยู่รอบตัว ไม่ว่าจะเป็นท้องฟ้า ดวงดาว แผ่นดิน มหาสมุทร ดังนั้น คำว่า cosmos หรือ จักรวาล จึงหมายถึงโลกทางกายภาพที่มนุษย์รู้จัก (Smart, 1983, pp. 54-55) ซึ่งแตกต่างกันไปตามความเข้าใจในแต่ละวัฒนธรรม ตั้งแต่แคบที่สุดที่หมายถึง โลก และกว้างที่สุดตามทัศนะวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันได้แก่เอกภพ (universe) แต่ทั้งหมดก็อยู่ในฐานะของระบบที่เป็นระเบียบ หรือระบบที่มีความกลมกลืน

จักรวาลวิทยา หมายถึง ทฤษฎีของเอกภพ (universe) ในฐานะสิ่งรวมที่เป็นระเบียบ และของกฎทั่วไปที่ควบคุมเอกภพ จึงเป็นชุดของหลักการหรือความเชื่อเรื่องธรรมชาติของเอกภพในเชิงสัญลักษณ์ ธรรมชาติของชีวิตและความตาย การสร้างเอกภพ กำเนิดของสังคม ความสัมพันธ์ของบุคคลกับกลุ่ม และความสัมพันธ์ของมนุษยชาติต่อธรรมชาติ

จักรวาลวิทยาจะพรรณนาจักรวาลที่มนุษย์รู้จักทั้งหมด ประกอบด้วยภูมิประเทศและสิ่งมีชีวิตทั้งสัตว์ มนุษย์ และวิญญาณ ที่อาศัยอยู่ในนั้น ธรรมชาติทั้งที่อยู่รอบตัวและที่ไกลออกไป ในท้องฟ้าเท่าที่มองเห็น รู้จัก หรือเข้าใจได้ สิ่งทั้งหมดนี้จะถูกกล่าวถึงทั้งโดยตรงและด้วยสัญลักษณ์ เพื่ออธิบายสิ่งที่เข้าใจได้ยากด้วยสิ่งที่รู้จักที่อยู่แล้ว การใช้สัญลักษณ์ในการพรรณนาจักรวาลนั้นเป็นผลมาจากความพยายามในการค้นหาความจริงและความหมายเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์

การสร้างความเข้าใจและความหมายต่อจักรวาลนั้น มนุษย์อยากรู้ว่าจักรวาลเกิดขึ้นได้อย่างไร จักรวาลประกอบไปด้วยอะไร ดำเนินไปด้วยวิถีใด และจะสิ้นสุดอย่างไร สาระของจักรวาลคืออะไร เช่นเดียวกันกับตัวมนุษย์ และมนุษย์ในฐานะกลุ่ม หรือสังคม เองนั้น เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ดำรงอยู่ และสิ้นสุดอย่างไร เมื่อมนุษย์ตายไปแล้วเป็นอย่างไร จุดหมายของสังคมหรือมนุษย์คืออะไร

ภาพสะท้อนสังคม

ในอีกด้านหนึ่ง ภาพของจักรวาล หรือโลกทัศน์ เป็นผลผลิตของสังคม ที่เกิดจากการสังสมเหตุการณ์และประสบการณ์ของสังคมที่ถือว่าเป็นความจริงและมีความหมายต่อสังคมนั้น ระเบียบสังคมหรือวิถีทางสังคมเหล่านี้ก็ได้ถูกนำไปสร้างความหมายให้กับจักรวาลด้วย จักรวาลวิทยาจึงเป็นภาพสะท้อนของสังคมที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยแบบแผนการดำรงชีวิตและการจัดระเบียบสังคมของวัฒนธรรมที่พัฒนาจักรวาลวิทยานั้นขึ้นมา (Womack, 2001, p. 211)

การควบคุมจักรวาล

จักรวาลวิทยาแสดงให้เห็นถึงพลังอำนาจต่างๆ ในประสบการณ์ของมนุษย์ การเข้าใจความหมายของพลังอำนาจต่างๆ ก็คือการเข้าใจระเบียบของจักรวาล และกฎทั่วไปที่ควบคุมจักรวาล มนุษย์ใช้ความเข้าใจและความหมายของจักรวาลที่สร้างขึ้นมา เพื่อความอยู่รอดของมนุษย์และสังคม และมีความรู้สึกที่ว่าพวกเขามีมาตรการบางอย่างที่จะจัดการกับจักรวาลได้

จักรวาลวิทยากับศาสนา

ในมานุษยวิทยาโดยเฉพาะมานุษยวิทยาสังคม (social anthropology) ซึ่งศึกษาศาสนาด้วยวิธีการเชิงประจักษ์ ในสังคมที่มีวิถีการคิดแบบง่าย ๆ หรือดั้งเดิม จักรวาลวิทยา มีความหมายเท่ากับศาสนา (Herzfeld, 2001, p. 192; Howell, 2002, p. 129) เนื่องจากหน้าที่หนึ่งที่สำคัญที่สุดของศาสนาก็คือ การอธิบายแง่มุมต่างๆ ของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคมที่มีความสำคัญต่อชีวิตของปัจเจกบุคคลและสังคม และทั้งยังให้ความหมายอีกด้วย

ศาสนามักจะสนับสนุนสมมุติฐานพื้นฐานเกี่ยวกับธรรมชาติของความเป็นจริงที่ผู้นับถือศาสนานั้นสร้างขึ้นมา ศาสนาจึงได้ให้ความรู้เรื่องจักรวาลวิทยาด้วย สังคมมนุษย์สร้างภาพสัญลักษณ์ของความเป็นจริงที่เข้าเป็นกรอบเพื่อแปลความหมายของเหตุการณ์และประสบการณ์โดยผ่านศาสนา และใช้มัน เพื่อจัดการกับจักรวาลและสังคม จักรวาลวิทยาจึงเป็นระบบความเชื่ออันหนึ่งซึ่งจัดการกับปัญหาพื้นฐานในศาสนาและระเบียบสังคม (Nanda & Warmas, 2004, p. 323)

แหล่งข้อมูลของจักรวาลวิทยา

ฮวน ออสซิโอ (Juan Ossio) เห็นว่า ในการศึกษาจักรวาลวิทยา มีข้อมูล 3 ชนิดที่สำคัญ

- (1) เรื่องเล่าที่เป็นมุขปาฐะหรือข้อเขียน ที่ถือกันว่าเป็นนิทานปรัมปรา
- (2) พิธีกรรม ที่เห็นกันโดยทั่วไปว่าเป็นการแสดงนิทานปรัมปราเหล่านั้น
- (3) การแสดงนิทานปรัมปราเหล่านั้นทางทัศนศิลป์ ไม่ว่าจะในสถาปัตยกรรม หรือในประติมากรรม (iconography ว่าด้วยลักษณะสัญลักษณ์ของประติมากรรม) (Herzfeld, 2001, p. 199)

จักรวาลวิทยากับนิทานปรัมปรา

นิทานปรัมปราโดยปกติจะรวมถึงเรื่องจักรวาลวิทยาด้วย (Womack, 2001, p. 211) เนื่องจากนิทานปรัมปราที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายตราสามดวงนั้นมีที่มาจากศาสนาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู และ การนับถือผี ดังนั้นการนำเสนอต่อไปจึงพิจารณาเฉพาะนิทานปรัมปราที่เป็นเรื่องเล่าในศาสนาเท่านั้น (religious narratives)

นิทานปรัมปรา (myth มาจากภาษากรีก mythos แปลว่า เรื่องเล่า) เป็นเรื่องเล่าแบบร้อยกรองตามประเพณีอันศักดิ์สิทธิ์ (Winthrop, 1991, p. 192) เป็นพื้นฐานสำหรับความเชื่อและการปฏิบัติศาสนา แสดงเหตุการณ์อันไกลโพ้น ก่อนที่จะมีบันทึกในประวัติศาสตร์ ตั้งแต่การเกิดโลกนี้ขึ้นมา และการสร้างมนุษย์คนแรก ทั้งยังพรรณนากฎความประเพณีที่เหมาะสม และแสดงหลักจริยธรรมและศีลธรรมของสังคมที่ชัดเจน นิทานปรัมปราที่มีทั้งที่เป็นตัวหนังสือและเป็นเรื่องเล่ามุขปาฐะในสังคมที่ไม่มีตัวหนังสือ (Stein & Stein, 2005, p. 31)

สำหรับผู้ที่เล่านิทานปรัมปราแล้ว พวกเขาคิดว่าเรื่องทั้งหมดล้วนเป็นความจริง เป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในอดีตอันห่างไกล ทั้งบุคคล สิ่งเหนือ ธรรมชาติ สถานที่ และเหตุการณ์ต่างๆ ล้วนเป็นจริง (Stein & Stein, 2005, p. 34)

ธรรมชาติของตัวบท (texts) ที่เป็นเรื่องเล่า

เรื่องเล่าที่เป็นมุขปาฐะมักจะมีขนาดยาวและซับซ้อนมาก มักจะไม่สาธยายต่อเนื่อกันจนจบบริบูรณ์ และอาจจะดูเหมือนว่าไม่ใช่เป็นเรื่องเดียวกัน บางตอนอาจจะถูกนำมาสาธยายในเฉพาะโอกาสเท่านั้น เมื่อผ่านกาลเวลาไปแต่ละรุ่นก็มักจะถูกเปลี่ยนแปลงไปที่ละเล็กละน้อย โดยไม่รู้ตัว จึงมีนิทานปรัมปราเรื่องเดียวกันหลายแบบในกลุ่มต่างๆ ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน อย่างเช่น นิทานปรัมปราเกี่ยวกับเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ที่เรื่องเดียวกันมีหลากหลายรูปแบบแตกต่างกันไปตามนิกายที่เน้นบูชาเทพเจ้าสูงสุดไม่เหมือนกัน

ตัวบทที่เป็นตัวเขียนเปลี่ยนไปได้อย่างไร

เรื่องเล่าที่เป็นตัวเขียนมักจะถูกถ่ายทอดไปได้หลายรุ่นอย่างมั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าไม่ถูกแปลไปเป็นภาษาอื่น แต่แม้จะเป็นภาษาเดิม เมื่อ เวลาผ่านไปก็จะมีคำและวลีที่ไม่เป็นที่เข้าใจกันเกิดขึ้นมาได้ ภาษาของตัวบทที่เป็นตัวเขียนมักจะใช้ภาษา “ศาสนา” ที่ไม่ได้ใช้กันในชีวิตประจำวัน บางสังคมก็มีภาษาถิ่นหรือภาษาที่ใช้สาธยายเรื่องเล่าทางศาสนาโดยเฉพาะ ซึ่งมักจะสืบเนื่องมาจากรูปแบบภาษาโบราณที่ใช้กันในอดีต ตัวบทที่เป็นตัวเขียนมักจะถูกเปลี่ยนแปลงอย่างรอบคอบซึ่งเป็นผลมาจากการแปล หรือวาทกรรมทางวิชาการต่อความหมายของคำและวลีเฉพาะแห่ง (Stein & Stein, 2005, p. 37-38)

แก่นเรื่องร่วมกันในนิทานปรัมปรา

ภายใต้เรื่องเล่าหลากหลายที่พบในต่างวัฒนธรรมนั้นก็มียุคประกอบและแก่นเรื่อง (theme) บางอันร่วมกัน ความคล้ายคลึงกันเหล่านี้มีคำอธิบายได้หลายทาง ไม่ว่าจะเป็นการแพร่กระจายวัฒนธรรมจากกลุ่มหนึ่งไปยังกลุ่มอื่น หรือเป็นธรรมชาติร่วมกันของกระบวนการรับรู้และจิตวิทยาของมนุษย์ก็ได้ ต่อไปนี้เป็นแก่นเรื่องเล่าร่วมกันบางเรื่องที่พบใน เรื่องเล่าทางศาสนาต่างๆ ทั่วโลก (Stein & Stein, 2005, p. 46-49)

เรื่องกำเนิดโลก (Origin Myths)

เรื่องกำเนิดโลกตอบคำถามพื้นฐานที่สุดของมนุษย์บางประการ อันได้แก่ เราเป็นใคร? ทำไมเราจึงอยู่ที่นี่? ความสัมพันธ์ของเรากับโลกเป็นอย่างไร? เรื่องกำเนิดโลกพูดถึงปัญหาพื้นฐานที่สุดคือเรื่องอัตลักษณ์ ทั้งของบุคคลและสังคม เรื่องการสร้างโลก (Creation Myths) โดยทั่วไปเป็นเรื่องเล่าทางศาสนาที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุด เรื่องเล่าอื่นๆ ทั้งหมดในท้ายที่สุดจะอาศัยพื้นฐานที่วางไว้โดยเรื่องกำเนิดโลกนี้

องค์ประกอบร่วมในเรื่องกำเนิดโลกก็คืออุปมาอุปมัยการเกิด เมื่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่ทำการสร้างโลกเป็นเพศหญิง โลกก็จะเกิดขึ้นมาทันทีโดยอิสระ เมื่ออำนาจเหนือธรรมชาติเป็นเพศชาย การเกิดจะเป็นเชิงสัญลักษณ์มากกว่า นั่นคือ เทพเจ้าจะอาเจียนหรือขับถ่ายโลก หรืออาจจะสละส่วนของร่างกายเพื่อสร้างโลก

เรื่องกำเนิดโลกหลายเรื่องเริ่มต้นการสร้างโลกด้วยความวุ่นวาย ความมืด หรือความว่างเปล่า

เรื่องน้ำท่วม (Flood Myths)

เรื่องน้ำท่วมก็มีแพร่หลายมากในนิทานปรัมปรา สาเหตุของฟรอยด์คนหนึ่งเคยอธิบายเกี่ยวกับความฝันที่เกิดขึ้นเมื่อกระเพาะปัสสาวะเต็ม คำอธิบายอื่นอาศัยความจริงที่ว่าน้ำท่วมมักจะเกิดขึ้นบ่อยๆ เมื่อผู้คนอาศัยอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ

เรื่องคนโกง

นิทานปรัมปราบางเรื่องพูดถึงสิ่งเล็กๆ ไม่จริงจังเหมือนเรื่องกำเนิดโลก ซึ่งตามปกติก็มักจะให้คำอธิบายว่าทำไมสิ่งต่างๆ จึงเป็นแบบที่มันเป็นอยู่ หรือพฤติกรรมอะไรควรทำหรือไม่ควรทำ ประเภทหลังนี้เป็นชุดของเรื่องที่เราจะรู้จักกันว่า คนโกง

คนโกงพบได้ในเรื่องเล่าจากทั่วโลก มักจะเป็นประเภทกึ่งคนกึ่งสัตว์ และมักจะเปลี่ยนรูปร่างได้ คนโกงบางคนที่รู้จักกันดีก็เป็นนักผจญภัย คนตะกละ คนหาความสุขทางเพศ ขี้เกียจและเปื่อง่าย ไม่ซื่อสัตย์และหุนหัน ในขณะที่เดียวกันคนโกงก็รับผิดชอบกับการสร้างหรือการนำธาตุหลายอย่างมาสู่โลก เช่น ไฟ หรือดวงอาทิตย์ กระนั้นสิ่งเหล่านี้ก็มักจะเป็นผลพลอยได้จากกิจกรรมอย่างอื่นโดยไม่ตั้งใจ

เรื่องวีรบุรุษ

โจเซฟ แคมป์เบลล์ (Joseph Campbell) เรียกแก่นเรื่องวีรบุรุษว่า monomyth และมีลักษณะดังนี้คือ วีรบุรุษผจญภัยออกจากโลกของวันธรรมดาๆ ไปสู่ แดนมหัศจรรย์ของโลกเหนือธรรมชาติ ได้พบกับพลังมหัศจรรย์ต่างๆ และได้ชัยชนะที่เด็ดขาด วีรบุรุษกลับจากการผจญภัยอันลึกลับนี้พร้อมกับอำนาจที่จะอำนวยพรให้แก่คนของเขาได้

เรื่องวีรบุรุษเป็นแก่นเรื่องสามัญที่พบได้ในนิทานปรัมปราจำนวนมาก บางครั้งตัววีรบุรุษก็อาศัยบุคคลจริงที่ถูกนำเรื่องราวมาแสดงในรูปแบบอุดมคติ แบบแผนของเรื่องวีรบุรุษจะดำเนินตามพิธีผ่านภาวะ (rite of passage) สามขั้นตอน โดยทั่วไปแล้ว ขั้นตอนแรกจะเป็นการพรากจาก ตัววีรบุรุษมักจะเป็นหนุ่มลูกกำพร้า ถูก ผลักดันให้ออกจากชุมชนด้วยเหตุผลได้หลายประการ เหตุผลทั่วไปจะเป็นเพราะบ้านของเขาถูกพลังเหนือธรรมชาติบางอย่างทำลายไป ขั้นตอนที่สอง ตัววีรบุรุษฝึกฝนเรียนรู้การใช้เครื่องมือเหนือธรรมชาติต่างๆ อย่างเช่น ดาบศักดิ์สิทธิ์ ภายใต้อำนาจของอาจารย์ผู้มักจะมีอำนาจเหนือธรรมชาติ ในขั้นตอนที่สาม วีรบุรุษกลับมาและกระทำภาระให้เสร็จสมบูรณ์ เรื่องวีรบุรุษมักจะพบอยู่ในเรื่องกำเนิดโลก ซึ่งตัววีรบุรุษจะรับผิดชอบในการนำความรู้บางอย่างมาสู่มนุษย์

ระบบศาสนาทั้งระบบอาจจะอาศัยเรื่องวีรบุรุษเพียงเรื่องเดียวเป็นหลักก็ได้ เช่นในกรณีของพุทธศาสนา ซึ่งอาศัยเรื่องของเจ้าชายสิทธัตถะเป็นแก่นเรื่อง

การเสนอจักรวาลวิทยาเพื่อเปรียบเทียบ

จักรวาลวิทยาตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่าประกอบด้วย 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นโครงสร้างและองค์ประกอบของจักรวาล เป็นการบรรยายภาพจักรวาลทั้งหมดให้มองเห็นเป็น

โครงร่าง เรียกว่า จักรวาล พรรณนา (cosmography) อีกส่วนหนึ่งเป็นหลักการทำงานของจักรวาล หนึ่งๆ ว่าดำเนินไปอย่างไรภายใต้โครงสร้างและองค์ประกอบนั้น และมีเป้าหมายอะไร นั่นคือ กฎของจักรวาล หรือระเบียบของจักรวาล (cosmic order) ทั้งสองส่วนจะให้ความเข้าใจถึงจักรวาลที่สมบูรณ์

ยังมีอีกส่วนหนึ่งที่เป็นเรื่องของจักรวาลแต่ไม่ได้นำมาเสนอในที่นี้คือ กำเนิดจักรวาล (cosmogony) ซึ่งเป็นเรื่องที่มุ่งอธิบายความเป็นมาของสิ่งต่างๆ ในจักรวาล เนื่องจากจะทำให้เรื่องซับซ้อนมากเกินไป และทั้งจักรวาลพรรณนาและกฎจักรวาลก็เพียงพอที่จะทำให้เกิดความเข้าใจในจักรวาลวิทยาของแต่ละศาสนาได้เป็นอย่างดีแล้ว

จักรวาลที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นจักรวาลที่มาจากระบบความเชื่อทางศาสนา ดังนั้นในด้านโครงสร้างมักจะประกอบไปด้วย 3 ส่วนหลักคือ สวรรค์ โลก และนรก เนื่องจากจักรวาลเป็นภาพจำลองของสังคม และ 3 ศาสนาที่นำเสนอจักรวาลในที่นี้ก็มีความแตกต่างในระดับของสังคมที่พัฒนาศาสนาต่างๆ นั้นขึ้นมา การนับถือผีเป็นศาสนาของสังคมที่ไม่ซับซ้อนดังนั้น โครงสร้างของจักรวาลจึงมักจะไม่ซับซ้อนไปด้วย ส่วนใหญ่จะประกอบเพียงแค่ 2 ส่วนคือ สวรรค์และโลก ไม่มีนรก ส่วนประกอบของจักรวาลในการนับถือผีก็มีแต่ผีกับมนุษย์ จะกล่าวถึงสิ่งอื่นๆ น้อยมาก เพราะส่วนมากสิ่งที่ไม่รู้จักหรืออธิบายไม่ได้ทั้งหมดก็จะกล่าวถึงว่าเป็นผี กฎของจักรวาลก็จะเป็นแบบง่ายๆ ด้วยคือ เลื่อนขึ้นไปข้างบนทางเดียว แตกต่างจากศาสนาฮินดูหรือพุทธศาสนาที่มีกฎของจักรวาลที่ซับซ้อนมากกว่า เพราะทั้งสองศาสนามีการพัฒนาาระบบความคิดในขั้นสูงตามความซับซ้อนของสังคมเมืองขนาดใหญ่

จักรวาลวิทยาชนเผ่าไท

ในบรรดาชนเผ่าไทที่ยังรักษาระบบความเชื่อดั้งเดิมของชนเผ่าไทไว้ได้เป็นอย่างดี ยังไม่มีอิทธิพลของศาสนาอื่นเข้ามาผสม มีอยู่ด้วยกัน 2 กลุ่มคือ ไทอาหม ในรัฐฉั สัม ประเทศอินเดีย และ ไทดำ ในเวียดนามตอนเหนือ ต่อไปจะนำเสนอเฉพาะจักรวาลวิทยาไทอาหม เนื่องจากได้มีการศึกษาวิเคราะห์มาเป็นอย่างดี ส่วนของไทดำเท่าที่สำรวจข้อมูลเบื้องต้นมาพบว่ามีความใกล้เคียงกับของไทอาหมมาก¹ แต่ยังไม่มีการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบเหมือนของไทอาหม

¹ ไปรตดูรณี เลิศเลื่อมใส (2539, น. 69-81), ภัททิยา ยิมเรวัต (2544, น. 206-237), สุमितร์ ปิติพัฒน์ (2545, น. 25-41)

จักรวาลวิทยาไทอาหม

ไทอาหมเป็นชนเผ่าไทที่เคยมีอาณาจักรของตนเองมายาวนาน แม้ภายหลังจะหันมานับถือศาสนาฮินดู แต่ก็ยังมีหลักฐานที่บันทึกประวัติศาสตร์ พิธีกรรม ความเชื่อต่างๆ ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่ง ธรณี เลิศเลื่อมใส (2544) ได้นำเอาคัมภีร์โบราณที่เกี่ยวข้องกับปรัมปราคติต้นกำเนิดมาสืบสร้างโครงสร้างจักรวาลของไทอาหม² โดยสรุปว่า โครงสร้างจักรวาลของไทอาหมในปรัมปราคติต้นกำเนิดมีโครงสร้างแกนกลางเป็น ฟ้า-ขวัญ-เมือง กล่าวคือ เป็น “เมือง” ที่ปกคลุมด้วย “ฟ้า” และเชื่อมต่อกันด้วย “สายเมืองถือขวัญ” คือสายใยที่ทำหน้าที่ทวงไว้ซึ่ง “ขวัญ” (ธรณี เลิศเลื่อมใส, 2544, น. 164) ดังนั้นโครงสร้างหลักของจักรวาลไทอาหมคือ สวรรค์ (ฟ้า) กับโลก (เมือง) ขวัญเป็นสิ่งเชื่อมต่อที่เคลื่อนไหวไปมาอยู่ตรงกลาง รากฐานของโครงสร้างจักรวาล ฟ้า-ขวัญ-เมือง พัฒนามาจากระบบความเชื่อ ผี-ขวัญ-คน

ระบบความเชื่อ “ผี-ขวัญ-คน” (ธรณี เลิศเลื่อมใส, 2544, น. 172-176)

การนับถือ “ผี” ของไทอาหมถือว่า “ผี” อยู่ในบริบทตรงข้ามกับ “ผู้” หรือคน “ผี” คือสิ่งที่มืออยู่จริงแต่มองไม่เห็น ดังนั้นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความรู้และความเข้าใจของคนจึงจัดเป็นผีได้ทั้งสิ้น สิ่งที่เป็นผีในทัศนะของไทจึงกินความหมายกว้างขวางทั้งยังเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา และแตกต่างกันตามถิ่นอีกด้วย

ในระบบความเชื่อดั้งเดิมของไทก่อนพุทธศาสนา ไม่มีความคิดเรื่อง “วิญญาณ” เมื่อคนตายถือว่าไม่มีการดับสูญแต่เปลี่ยนขั้นเป็น “ผี” ผีจึงเป็นรูปแบบของชีวิตอย่างหนึ่งที่อ้างอิงอยู่กับคน ผีแรกที่คนไทนับถือคือผีบรรพบุรุษที่เรียกว่า “ด้า” คนไทเชื่อว่าด้ายังอยู่ร่วมปกป้องรักษาดูแลลูกหลาน และอาจให้คำปรึกษาได้ (ด้วยพิธีเสี้ยงทาย) ช่วยให้สมปรารถนาได้ เมื่อ ผีในความหมายแรกสุดคือที่อยู่อาศัยของผีบรรพชน

นอกจากผีแล้วคนไทดั้งเดิมยังเชื่อเรื่อง “ขวัญ” คนไทเชื่อว่าทุกคนมี “ขวัญ” ขวัญไม่ใช่วิญญาณ ขวัญจะมีหลายขวัญอยู่ตามจุดต่างๆ ของร่างกาย คนไทแต่ละถิ่นมีจำนวนขวัญไม่เท่ากัน ขวัญสำคัญที่สุดอยู่บนกระหม่อม แต่ขวัญทั้งหมดในร่างกายรวมเป็นหนึ่งเดียว ขวัญดำรงอยู่อย่างอิสระในร่างกายคน ขวัญมีลักษณะละเอียดอ่อน อ่อนไหวง่าย เปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวตลอดเวลา ปราบกฎการณ์ทางกาย (เจ็บ, ไข้) อารมณ์กับจิตใจ (ดี, ร้าย) หรือจิตใต้สำนึก (ความฝัน) ทั้งหลายขึ้นอยู่กับการเคลื่อนไหวของขวัญทั้งสิ้น ยามปกติขวัญย่อมอยู่กับเนื้อกับตัว หากร่างกายหรือจิตใจคนไม่ปกติด้วยประการใดก็ดี ขวัญก็จะหนีหรือบินจากไป และถ้าขวัญไป

² ดูรายละเอียดได้ที่ ธรณี เลิศเลื่อมใส (2544, น. 30-32)

แล้วไม่กลับมาคนนั้นก็ตาย ขวัญอาจไปก่อนตายหรือหลังตายก็ได้ ไทอาหมไม่มีคำอธิบายว่าขวัญมีรูปร่างอย่างไร ไทเขินที่เชียงใหม่บอกว่ามีลักษณะเหมือนผีเสื้อ นอกจากนี้อาจจะบอกได้ว่าขวัญมีลักษณะคล้ายกับคน เนื่องจากขวัญที่ลอยไปจากคน สามารรับฟังการเรียกขวัญ หรือเจตจำนงของคน ในพิธีกรรมและกลับมาได้ แต่ขวัญก็เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นเหมือนกับผี ด้วยเหตุนี้ขวัญจึงอยู่กึ่งกลางระหว่างคนกับผี ในลักษณะที่คนมีชีวิตอยู่ ขวัญบินข้ามไปมาระหว่างเมืองคนกับเมืองผีเสมอ

หลักความคิดดั้งเดิมอันเกี่ยวข้องกับ “ผี-ขวัญ-คน” ของไทเป็นระบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน คนไทได้อธิบายปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ชีวิตและสังคม ผ่านหลักคิดแห่งระบบความสัมพันธ์นี้ เช่น การจัดความสัมพันธ์ภายในสังคมขนาดเล็ก การมองชีวิตและวิธีการแก้ไขปัญหาทั่วไป ทศนะต่อจิตใจและโรคทางกายรวมทั้งวิธีรักษา

จากรากฐานความคิด ผี- ขวัญ-คน เมื่อสังคมขยายตัวไปจากระดับบ้าน (ในความหมายหมู่บ้าน) ไปเป็นระดับเมืองที่ครอบคลุมบ้านและเรือนอีกชั้นหนึ่ง ก็ได้พัฒนาระบบ “ฟ้า-ขวัญ-เมือง” ขึ้นมา เพื่อรองรับกับการผลิตขนาดใหญ่ของสังคมเกษตรกรรม ด้วยการนับถือ “ฟ้า” ในฐานะธรรมชาติที่อำนวยความอุดมสมบูรณ์ตามฤดูกาล แล้วหลอมรวม “ฟ้า” ธรรมชาติเข้ากับ “ผี” อำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ในภาษาไทอาหมมีคำ “ฟ้าผี” เพื่อหมายถึงเทพเจ้าเพื่อแยกกับ “ฟ้า” ที่หมายถึงท้องฟ้า และ “ฟ้า” ที่หมายถึงผู้ปกครอง “ฟ้าผี” คล้ายคลึงกับ “ผีฟ้า” ในภาษาลาวโบราณและในจารึกสุโขทัยสมัยแรก

ระบบ “ฟ้า” (สรุปจาก ธานี เลิศเลื่อมใส (2544, น. 176-262)

ในสังคมไทอาหม “ฟ้า” เป็นระบบความนึกคิดต่อการจัดจำแนกอำนาจต่างๆ ทั้งในสังคม ในธรรมชาติ เหนือธรรมชาติ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อม ทรัพยากรและความอุดมสมบูรณ์ บรรพชนของตระกูล เทพเจ้าและเทวดาต่างๆ ตลอดจนระบบการปกครอง และผู้ปกครองที่สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้า และจัดระดับอำนาจต่างๆ เรียงลำดับจากสูงไปหาต่ำดังนี้

1. **“ฟ้าเป็นमित”** (ฟ้าเป็นสิ่งรุ่งแสงทอง หมายถึง พระเป็นเจ้า) หรือ **“ฟ้าตือจั้ง”** (พระเป็นเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจเหนือเมือง) พระเป็นเจ้าหรืออิเทพ (Supreme God เทพเจ้าสูงสุด)

พัฒนนาการจากอำนาจแห่งธรรมชาติสู่อิเทพ

ในความเชื่อของชนเผ่าต่างๆ อำนาจเบื้องต้น มักเป็นสิ่งที่มืออยู่จริงและพบเห็นได้จากประสบการณ์ตรง เช่น ไฟ หรือดวงอาทิตย์ แต่ “ฟ้า” มีลักษณะเป็นนามธรรม ไม่อาจจะบ่งชี้ลักษณะการมีอยู่ได้อย่างชัดเจน ฟ้าจึงเป็นความคิดขั้นสูงหรือปัญญาของสังคมโบราณซึ่งเข้าใจว่า ฟ้าคือสิ่งปกคลุมอยู่เบื้องบนเสมือนหลังคา ชั้นฟ้าหรือฟากฟ้าเบื้องบนปกคลุมโลกเรียกว่า “ฟ้างำเมือง”

สำหรับชนเผ่าไท ฟ้าเป็นต้นแหล่งและเชื้ออำนาจสภาวะอากาศ และปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้งหลายตลอดจนวิญญูะแห่งธรรมชาติ ฤดูกาลและชีวิต ภายหลังได้คำว่า “ฟ้า” เรียกอำนาจที่เชื่อว่ามีอยู่เบื้องหลังความเป็นไปในฟากฟ้า หรือเป็นผู้จัดระบบแห่งธรรมชาติ

“ฟ้า” ในฐานะอำนาจแห่งธรรมชาติมีอยู่ในสำนึกของไทมาแต่แรก “ฟ้า” สามารถลำแดงตนด้วยแสงสว่างและแสงสีต่างๆ บนฟากฟ้า โดยเฉพาะยามรุ่งแจ้งที่เรียกว่า “ฟ้าสาง” และได้บันดาลความอุดมสมบูรณ์ของสรรพสิ่งบนพื้นโลกโดยให้สายลมหอบเอาเมฆ หมอก ฝน และน้ำค้างมาให้

ต่อมาได้แยกอำนาจธรรมชาติจากฟากฟ้ามาเป็น “ฟ้าผี” อำนาจธรรมชาติที่สถิตอยู่ “กลางหาว” อันเป็นสถานที่เหนือฟากฟ้าอีกทีหนึ่ง ทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง เป็นองค์อำนาจศักดิ์สิทธิ์ และเป็นเทพเจ้าในที่สุด สามารถติดต่อสื่อสารได้ด้วยพิธีกรรม

ขั้นต่อมาได้พัฒนาเป็น “ฟ้าพ่อ” รวมลักษณะอำนาจเหนือธรรมชาติเข้ากับบรรพบุรุษกลายเป็นเทพเจ้ากึ่งบรรพบุรุษ หรือเทพบิดร มีคุณลักษณะทั้งความสว่างและแสงสี ความอุดมสมบูรณ์และการปกป้องคุ้มครอง

ขั้นสุดท้ายพัฒนาเป็น “ฟ้าเป็นมิตร” หรือ “ฟ้าต้อจั่ง” ประมุขสูงสุดในฐานะอธิเทพของเหล่าเทพเจ้าหรือ “สาง” และเทวดาต่างๆ หรือ “ผี” ซึ่งมี “เลงดอน เจ้าฟ้าแผดขวานคำ” เทวราชอีกองค์หนึ่งเป็นผู้บริหาร

นอกจากนี้ อธิเทพองค์นี้ยังมีหน้าที่ถือเมือง (ต้อจั่ง) คือทรงอำนาจเหนือบ้านเมืองในเชิงสัญลักษณ์จากกลางหาว ผ่าน “สายจั่งเมืองต้อขวัญ” (สายใยที่ทำหน้าที่ถือขวัญของเมือง) ที่โยงจากเมืองสู่ฟ้า แสดงอำนาจควบคุมจริยธรรมและการปกครอง ผ่านพิธีกรรมเช่นไหว้ต่างๆ เช่น พิธี “เล่าฟ้า” หรือฟ่องฟ้าเพื่อประณามผู้ทำผิดจริยธรรมให้ชื่อเสียงเสียหายตราប់ชั่วลูกชั่วหลาน พิธี “เรียกขวัญปาวมิ่ง” ขอให้อำนาจผลดีแก่ผู้ขอ พิธี “แก้ก๊วเมือง” และ “ยอนมิ่งเมือง” แก้ไขโชคชะตาภยันตรายและบ้านเมือง พิธี “เฮ็ดหมด” ชำระมลทินของวงศ์ตระกูล และเป็นองค์พยานในการทำสัตย์สาบาน “กินหมาง” อีกประการ (รณี เลิศเลื่อมใส, 2544, น. 190-192)

2. ฟ้า-สาง เทพเจ้าและเทวดา

เมื่อปฐมกำเนิดโลก มีเทพเจ้าระดับสูงรองจาก “ฟ้าเป็นมิตร” อยู่ 2 ประเภทคือ “ฟ้า” และ “สาง”

“ฟ้า” เทพเจ้าแห่งธรรมชาติสถิตอยู่เบื้องบนในชั้นต่างๆ เช่น เทพเจ้าแห่งเดือน ตะวัน ลม เมฆ หมอก น้ำค้าง เป็นต้น

“สาบ” เทพเจ้าต้นวงศ์ผู้ปกครองและบรรชนของเผ่าผู้ถือตัวว่าเป็น “ไขฟ้า” หรือสืบเชื้อสายของอิทธิเทพหรือ “ฟ้าพ่อ” เทพเจ้าต้นวงศ์มีอยู่ 3 คน แต่ละคนเป็นสัญลักษณ์แทนชนเผ่าเครือญาติ 3 สาขา คือ “สาบดิน” “สาบแดง” และ “สาบดำ” ซึ่งตั้งรกรากในที่ต่างกันคือ ที่ราบหรือ “ดิน” ที่ลุ่มน้ำหรือ “น้ำ” ที่ภูเขาสูงหรือ “ฟ้า”

เทพเจ้าทั้งสองประเภทนี้ขยายหรือแตกออกมาจาก “ฟ้า” ทั้งสิ้น ทำให้เห็นว่าศาสนา “ฟ้า” ของไทอาหมตั้งอยู่บนรากฐานแห่งการนับถือธรรมชาติและบรรพชน

3. เสือ อารักษ์ประจำถิ่น

ในระบบความเชื่อของไทอาหม “เสือ” คือเทวดาที่ทำหน้าที่เป็นอารักษ์ประจำถิ่น ในเมืองหนึ่งมี “เสือ” ได้มากมาย แต่มี “เสือเมืองใหญ่” หรืออารักษ์ใหญ่ประจำเมืองได้ตนเดียว เสือเมืองใหญ่มักจะเป็นบรรพชนรุ่นแรกที่ย้ายมาอยู่อย่างผิดธรรมดา

ในการสถาปนาเมืองใหม่ต้องมีพิธีกรรมปลุกต้นเสื่อเมือง ซึ่งเป็นต้นรุกใหญ่ หรือพญาไม้ประเภทไทร ซึ่งจะอยู่ทาง “หัวเมือง” (ทิศเหนือเมือง) เมื่อเจ้าเมืองคนแรกตายลงก็จะถูกยกให้เป็นเสื่อเมือง มีหน้าที่ปกป้องเมือง และมีพิธีเซ่นไหว้ด้วยการฆ่าควาย และต้องนำเสื่อเจ้าเมืองมาประกอบพิธีบูชาเสื่อเมืองด้วย

4. ด้า บรรพชนของตระกูล

“ด้า” เป็นคำเรียกผีบรรพบุรุษประจำตระกูล ไทอาหมเรียกด้าว่า “ผีเรือน” ด้วยหมายถึง เทวดาประจำตระกูล ที่มีขอบเขตอำนาจคุ้มครองในเรือนหรือตระกูลตน ไม่ใช่ผีที่อยู่ประจำเรือน (ที่พัก) เพียงหลังเดียว ในกรณีที่ตระกูลนี้ นิสัยทายาทบุตรชายผู้ทำหน้าที่เซ่นไหว้ด้า ด้าจะเปลี่ยนเป็นผีหรือเทวดาประจำท้องถิ่นหรือสังคม หมดอำนาจจากบ้านเกิดตระกูลของตน หลังจากขึ้นเป็นผีจึงจะขึ้นไปสถิตอยู่บนเมืองฟ้าร่วมกับทวยเทพเจ้า “ฟ้า” และ “สาบ”

ในระดับอาณาจักร กษัตริย์ไทอาหมเมื่อตายไปจะได้รับการขนานนามว่า “ด้าอันใหม่” ส่วนบรรพกษัตริย์ทั้งหมดเรียก “ด้าทั้งหลาย” ในสมัยที่ราชวงศ์ไทอาหมมีอำนาจอยู่ในรัฐอัสสัม ได้จัดพิธี “เมด้าเมผี” คือบูชาด้าและผี เป็นพิธีกรรมสำคัญของสังคม ในช่วงที่ขยายดินแดนต้องจัดทั้งก่อนศึก ช่วงศึก และหลังศึก เป็นการเลี้ยงทั้งผีด้าและไพร่พลที่เหน็ดเหนื่อยบอบซ้ำให้ฟื้นคืนดี และเรียกขวัญ (พลัง) ให้กลับคืนมา

5. ผี สิ่งมีชีวิตเหนือธรรมชาติอื่นๆ

ในสมัยแรก ชาวไทอาหมนับถือผีแห่งธรรมชาติแวดล้อม ได้แก่ ผีแห่งป่า แม่น้ำ แผ่นดิน และผีที่เกี่ยวข้องกับการผลิตคือ ผีข้าว และผีเก่าแก่ของชนท้องถิ่น ผีเหล่านี้มีการเซ่นไหว้เพื่อขอความคุ้มครอง หรือความอุดมสมบูรณ์

ระบบขวัญ

“ขวัญ” หมายถึง ชีวิตหรือพลังในรูปแบบไร้ตัวตน ดำรงอยู่อย่างอิสระ

ขวัญของสังคมไทอาหมมี 2 ระดับคือ

1. **ขวัญเมือง** ประกอบด้วย ขวัญหมู่เจ้า (ขวัญของกลุ่มเจ้า ชุน ผู้ปกครองเมือง ตัวแทนการเมืองการปกครอง) ขวัญเงินขวัญคำ (ขวัญของเงินและทอง ตัวแทนเศรษฐกิจหรือความอยู่ดีกินดี) ขวัญช้างขวัญม้า (ขวัญของกองทัพและไพร่พลที่ประกอบด้วยกองช้างกองม้า ตัวแทนการทหาร)

2. **ขวัญบ้าน** (หมู่บ้าน) ประกอบด้วย ขวัญข้าขวัญเล็ก (ขวัญของข้าและเลก หมายถึง ข้าทาสที่ได้จากเชลยศึก ตั้งหมู่บ้านทำนาอยู่รอบเมือง) ขวัญวัวขวัญควาย (ขวัญของสัตว์ที่ช่วยทำการผลิตในไร่นา) ขวัญเงินขวัญคำ (ในระดับหมู่บ้านหมายถึงความมั่งคั่งหรืออยู่ดีกินดี และยุ่งฉางเก็บข้าว)

ความเป็นไปของขวัญสังคมเหล่านี้ส่งผลดีหรือร้ายต่อบ้านเมืองได้ แต่ไม่มีสิ่งใดควบคุมขวัญได้นอกจากเจตจำนงอันแรงกล้าของสังคมเอง บ้านเมืองจะมีพลังหรือไม่ขึ้นอยู่กับการรวมขวัญเหล่านี้ให้แน่นดุกำไว้ ดังนั้นจึงมี “**สายเมือง**” เชื่อมต่อระหว่างเมืองกับฟ้า แล้วรวมขวัญมาไว้ที่ “สายเมือง” ขวัญต่างๆ จึงต้องเกาะกลุ่มอยู่บน “สายเมือง” หรือสัญลักษณ์แทนบ้านเมืองเป็น “สายเมืองถือขวัญ” โครงสร้างของบ้านเมืองหรืออาณาจักรประกอบด้วยสายเมืองทุกระดับจากใหญ่ไปหาเล็กคือ

สายจึงเมือง คือ จิตวิญญาณของอาณาจักร ใหญ่ที่สุด และอยู่ศูนย์กลาง

สายเมืองสี่แจ่ง (มุม) คือ จิตวิญญาณของเมืองรองสี่มุม อยู่ตรงสี่มุมของจักรวาล

สายเมือง 1,000 เมือง คือ จิตวิญญาณของเมืองบริวาร กระจายอยู่รอบศูนย์กลาง

ระบบเมือง

เมืองในที่นี่มี 2 ลักษณะคือ เมืองทางกายภาพ กับเมืองศักดิ์สิทธิ์

1. **เมืองทางกายภาพ** เป็นหน่วยการปกครอง เมืองบ้าน (ประเทศ ภาษาไทยใช้บ้านเมือง) ประกอบด้วย แจ้ (เมืองหลวง) มีเมือง หรือจิ่ง หรือสิ่ง (เมืองทั่วไป) เป็นบริวาร แต่ละเมืองประกอบด้วย เวียง (เขตศูนย์กลางของเมือง มีกำแพงล้อมรอบ) ตั้งอยู่หัวเมือง บนที่สูงหันไปทางทิศเหนือ มีตอยหรือที่ราบสูงปกอยู่ทางทิศเหนือด้วย ในเวียงมี “หอคำ” หรือ “เรือนหลวง” (วังของเจ้าฟ้า) และ “โรงคำ” (ที่ว่าการของเจ้าฟ้า) ที่ต่ำลงไปจากเวียงจะเป็นคิงเมือง (กลางเมือง) มีตลาด คิงเมืองและล่าเมือง (ปลายเมือง) จะเป็นที่ตั้งของบ้าน หรือจอง (หมู่บ้าน) หมู่บ้านโดยทั่วไปจะเป็นกลุ่มสกุลหรือโคตรวงศ์เดียวกัน ประกอบด้วย “เรือน” คือกลุ่มครัวเรือน หมู่บ้านในเขตเมืองจะเป็นพวกไพร่ ส่วนพวกข้าและเลก (ทาสเชลย) จะอยู่รอบนอกเมืองซึ่งเป็นที่นา

2. **เมืองศักดิ์สิทธิ์** เป็นเมืองในจินตภาพทางศาสนาของไทยอาหม ซึ่งอิงกับโครงสร้างจักรวาล มี ลักษณะเหมือนเรือนขนาดใหญ่ มี ฟ้าเป็นหลังคาคลุมครอบเมืองเป็นพื้นที่สี่เหลี่ยม มีเขตแดนเมืองจรดกับมุมฟ้าหรือ “แจ้งฟ้า” ซึ่งเท่ากับมุมเมือง ทุกเมืองมีสายเมืองลอยทะลุหาวขึ้นไปจากดอยสูงทางหัวเมืองทิศเหนือ โดยมี “หอฟ้าเหนือหัว” หรือศาลบูชาเทพเจ้าบริเวณหัวเมืองเป็นที่สถิตของ “สายเมือง”

กฎของจักรวาลวิทยาไทยอาหม

โครงสร้างจักรวาล ฟ้า-ขวัญ-เมือง ของไทยอาหม มีหลักการอุดมคติในการรักษาความสมดุลระหว่าง ฟ้า-เมือง หรือธรรมชาติกับคนหรือชุมชน ทรัพยากรกับการผลิต ผู้ปกครองกับพลเมือง บรรพชนกับลูกหลาน เพื่อผลทางความอุดมสมบูรณ์และความรุ่งเรือง

ในยามบ้านเมืองปกติหรือมั่นคง ขวัญต่างๆ จะเกาะเกี่ยวกับสายเมือง แต่ในยามไม่ปกติขวัญจะหลุดลอยไปจากสายเมือง ครั้นแล้วสายเมือง จะสั้นไหวจากฟ้าถึงเมือง ทำให้เมืองไม่มั่นคง เกิดศึกสงคราม ญาติ กบฏ พลเมืองฟ้องร้องวิวาทฆ่าฟันกันเอง ฝนแล้ง ไข้วากหามาก แพง ช้างม้าวัวควายตายด้วยโรคระบาด กษัตริย์หรือบุคคลสำคัญตาย ต้องแก้ไขให้บ้านเมืองเป็นปกติโดยการจัดพิธีกรรมทางสังคมร่วมกันเพื่อ “เรียกขวัญ” ของบ้านเมืองให้คืนกลับมาอยู่ที่สายเมืองดั้งเดิม บ้านเมืองจึงจะรุ่งเรืองมั่นคง

พิธีเรียกขวัญเมืองกระทำเพื่อความมั่นคงหรือความสามัคคีเป็นสำคัญ แต่บางครั้งก็เรียกขวัญเพื่ออวยชัยหรือเฉลิมฉลอง เช่น การเรียกขวัญในพิธีราชาภิเษกของกษัตริย์องค์ใหม่ ส่วนพิธีเรียกขวัญบ้านกระทำเพื่อความอุดมสมบูรณ์ เพื่อเพิ่มพูนจำนวนผู้คนและผลผลิตข้าว

สรุปได้ว่า โครงสร้างจักรวาลของไทยอาหมที่เป็นพลังอำนาจจากสูงไปหาต่ำ ประกอบด้วย 2 ชั้น คือ สวรรค์ กับ โลกมนุษย์

1. ชั้นสวรรค์ ประกอบด้วย

- (1) พระเป็นเจ้าหรือเทพเจ้าสูงสุด เรียกว่า ฟ้าเป็นมิต
- (2) เทพเจ้าแห่งธรรมชาติ เรียกว่า ฟ้า
- (3) เทพเจ้านางศ์ผู้ปกครองและบรรพชนของเผ่า เรียกว่า สาง

2. ชั้นโลกมนุษย์ ประกอบด้วย

- (4) เทพารักษ์ประจำถิ่น คือ ลี้อเมือง
- (5) ผีบรรพบุรุษ คือ ดำ
- (6) ผีแห่งธรรมชาติแวดล้อมต่างๆ

ขวัญของสิ่งต่างๆ ในโลกมนุษย์เป็นตัวเชื่อมระหว่างสวรรค์กับโลกมนุษย์ โดยปกติจะเกาะอยู่ที่สายขวัญที่โยงจากสิ่งต่างๆ ในโลกมนุษย์ไปสู่สวรรค์ ซึ่งทำหน้าที่เป็น สายสัญญาณ ที่จะบอกเหตุความผิดปกติในโลกมนุษย์แก่เทพเจ้าสูงสุด เมื่อ มีเหตุร้ายทำให้ขวัญกระจัดกระจายออกไปจากสายขวัญ มนุษย์ต้องทำพิธีกรรม เรียกขวัญกลับคืนมาเกาะอยู่สายขวัญเหมือนเดิม มิฉะนั้นเทพเจ้าบนสวรรค์ก็จะไม่พอใจและทำให้เกิดความพิวาศกับมนุษย์ได้

โครงสร้างจักรวาลของไทยอาจไม่มีนรก ไม่มีการตัดสินทำความผิดในโลกมนุษย์เพื่อจะขึ้นไปสู่สวรรค์ ไทยอาจทุกคนตายแล้วจะขยับสถานะจากต่ำไปเป็นดีแต่ยังอยู่ในโลกมนุษย์ เมื่อหมดคนเช่นไหวแล้วจึงจะไปรวมกับบรรพบุรุษซึ่งได้แก่ สาง

จักรวาลของไทยอาจสะท้อนสังคมที่เป็นกลุ่มนครรัฐ รวมตัวกันแบบสหพันธรัฐ โดยใช้วัฒนธรรมและภาษาที่มีร่วมกันเป็นอัตลักษณ์ โครงสร้างสังคมมีชนชั้นปกครองกับชนชั้นที่ถูกปกครอง มีเกษตรกรรมเป็น อาชีพหลัก ดังนั้นหน้าที่ของรัฐ (คตักษัตริย์) นอกจากจะป้องกันการรุกรานจากภายนอก รักษาความสงบเรียบร้อยภายในแล้ว ต้อง เสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ของราษฎรด้วย

จักรวาลวิทยาฮินดู

เนื่องจากศาสนาฮินดูมีวิวัฒนาการมายาวนานในพื้นที่กว้างใหญ่ของอินเดียโบราณ จักรวาลวิทยาของฮินดูจึงซับซ้อนและมีความแตกต่างกันตามยุคสมัย นอกจากนี้ในยุคสมัยเดียวกันยังแตกต่างกันไปตามนิกาย แต่ละนิกายก็มีคัมภีร์ในกลุ่มของตนเองจำนวนมาก ดังนั้นการเสนอภาพจักรวาลวิทยาของฮินดูจึงไม่สามารถแสดงรายละเอียดที่แตกต่างกันได้ ภาพที่นำเสนอจึงเป็นการสรุปโครงสร้างให้เข้าใจได้อย่างง่ายๆ และชัดเจน และเป็นภาพที่ส่วนใหญ่จะเห็นตรงกัน ซึ่งเท่าที่สำรวจเบื้องต้นมาพบว่า Walker (1983) ได้สรุปโครงสร้างของจักรวาลฮินดูไว้ได้ค่อนข้างชัดเจน จึงสรุปของ Walker (1983, pp. 252-254) มานำเสนอต่อไปนี้

ทฤษฎีการเกิดของโลกของฮินดูที่ยอมรับกันโดยทั่วไปเป็นการผสมทฤษฎีการเกิดของจักรวาลในสมัยพระเวทกับสมัยปุราณะ ในฤคเวทกล่าวว่ “ในปฐมกาล ไม่มีทั้งสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต ไม่มีทั้งโลก ท้องฟ้า หรือสวรรค์ ไม่มีความตาย หรือความเป็นอมตะ ไม่มีคืนหรือวัน มีแต่ความมืดที่ปกคลุมด้วยความมืด มีแต่ น้ำที่แยกกันไม่ได้” ปฐมเหตุนั้นก็กลายมาเป็น หิรัณย คัรกะ (ครรภทอง) คือไข่จักรวาลทอง ลอยอยู่บนน้ำที่มีมาแต่แรก

ไข่นั้นแบ่งตัวออกเป็นสองส่วน เปลือกไขทั้งสองกลายเป็นสวรรค์กับพื้นโลก และแดน ทั้ง 21 ของจักรวาล ครึ่งบนของเปลือกไขที่เป็นทองกลายเป็นสวรรค์ ครึ่ง ล่างที่เป็นเงินกลายเป็น พื้นโลก เนื้อเยื่อภายนอกกลายเป็นภูเขา เนื้อเยื่อภายในกลายเป็นเมฆและหมอก เส้นเลือด กลายเป็นแม่น้ำ และของเหลวกลายเป็นมหาสมุทร พระสวิตฤได้รับมัดพื้นโลกไว้ พระวิษณุช่วย ตอกยึด และ พระพฤษหสดีช่วยส่วนที่เหลือ เทพองค์อื่นๆ ที่มักช่วยเหลือพระพ รหมา³ ในการสร้าง จักรวาล ได้แก่ พระวิศ⁴วกรรมัน⁵ พระมนุ⁶ พระประชาปติ พระปุรุชะ พระยมะ⁷ และพระยมี

พुरुหมานุฑะ⁸ หรือ “ไขของพระพหมา” ประกอบด้วยจักรวาลทั้งหมดและมีแดนทั้ง 21 เรียกว่า โลกะ⁹ “ที่ตั้ง” เรียงเป็นสามกลุ่มใหญ่เรียกว่า ไตรโลกะ “สามโลก” ประกอบด้วย สวรรค์ อยู่เหนือพื้นโลก ทะเล แดนใต้ดิน และ นรก อยู่ใต้โลกไกลลงไปมาก ไตรโลกะแต่ละส่วนจะถูก แบ่งเป็น 7 ส่วนตามประเพณี แม้ว่า ในคัมภีร์ต่างๆ จะเรียงลำดับและมีชื่อไม่ตรงกันก็ตาม แต่ก็ ประกอบกันเป็นโลกะ 21 โลกะในจักรวาล การพรรณนาแดนต่างๆ เหล่านี้แตกต่างกันค่อนข้างมาก ในคัมภีร์พระเวท มหากาพย์ เวทานตะ สางขุยะ และปุราณะ แต่ก็สรุปให้เข้าใจได้ง่ายๆ ดังนี้

โลกะ เป็นคำทั่วไปที่ใช้กับทั้งระบบ และยังใช้โดยเฉพาะกับโลกะที่หนึ่งของไตรโลกะ ด้วย โลกะประกอบด้วยสวรรค์แห่งเทพทั้งหลาย (จึงเรียกว่า อนันท.โลกะ) รวมทั้งชั้นบรรยากาศ และวงโคจรของดวงดาวต่างๆ แบ่งออกเป็น 7 ส่วนคือ

(1) พुरुหมาลอกะ ที่อยู่ของพระพหมา

³ เพื่อแยกความแตกต่าง จะใช้คำเรียกพระพหมาตามภาษาสันสกฤตคือ พรหมัน เป็นเทพ เจ้าสูงสุดของฮินดู ส่วน พระพหมา เป็นเทพองค์หนึ่งในตรีมูรติ ซึ่งประกอบด้วย พระพหมา พระ วิษณุ และพระศิวะ ส่วน พระพหมา หรือพรหม จะใช้กับเทพในพุทธศาสนา

⁴ จุดได้คำ เพื่อไม่ออกเสียงสระที่มากับ พยัญชนะ หรือเป็นพยัญชนะตัวสะกด ใส่เพื่อช่วย ในการอ่านให้ตรงกับภาษาสันสกฤต เช่น วิศวะ อ่านว่า วิศ-วะ ถ้าไม่ใส่จุดได้ จะอ่านว่า วิ-สะ-วะ

⁵ ไทยเรียกว่า พระวิศกรรม

⁶ ไทยเรียก พระมนุ

⁷ ภาษาไทยเรียกว่า พระยมา

⁸ อ่านว่า พระหฺ-มาณ-ฑะ

⁹ คำนี้ปกติจะถอดเป็นภาษาไทยได้ว่า โลก แต่มีความหมายไม่เหมือนกับในภาษาไทย จึง ใช้ตามภาษาสันสกฤต เพื่อไม่ให้สับสนความหมาย

(2) ตโปโลกะ ที่อยู่ของวิราช¹⁰

(3) ชนร์โลกะ ที่อยู่ของบุตรบางองค์¹¹ ของพระพรหมา

(4) มหร์โลกะ ที่อยู่ของพระประชาปติ¹² บางองค์

(5) สุว์โลกะ กินพื้นที่ตั้งแต่ดวงอาทิตย์ไปถึงดาวเหนือ เป็นสวารค์ของเทพเจ้าของลัทธิต่างๆ เช่น พระวิษณุ พระศิวะ พระอินทร์ และพระกฤษณะ

สวารค์ของพระอินทร์เรียกว่า อินทรโลกะ หรือ ส. วัรวโลก เรียกกันโดยทั่วไปว่า สวารค์ อยู่ด้านเหนือของเขาเมรุ ครอบคลุมดินแดนที่เรียกว่า อันตริกุ ษะ “แดนกลาง” นั่นคือ ท้องฟ้า ระหว่างพื้นโลกกับสวารค์ อันเป็นที่อยู่ของหมู่เมฆและนกในแดนที่ต่ำลงไป และมีเหล่านางอัปสร และคนธรรพ์หรือนักดนตรีในสวารค์อยู่ในแดนที่สูงขึ้นไป เมืองหลวงของสวารค์คือ อมราวตี ที่ตั้งของวังอันวิจิตรพิศดารของพระอินทร์คือ ไวษยันตะ วังแห่งนี้มีท้องพระโรงที่มีชื่อเสียงคือ สุธรรมา ซึ่งเป็นอัญมณีอันไร้คู่แข่งในบรรดาราชสำนักอันสูงส่ง ใน บางครั้งพระกฤษณะก็มาใช้ท้องพระโรงนี้ด้วย ในสวนอันมหัศจรรย์ชื่อ นันทนะ (มีชื่ออื่นด้วยว่า ปารุชยะ หรือกันทสวาระ) อยู่รอบๆ วัง มีต้นกัลปพฤกษ์ หรือต้นสมปรรณา และในศูนย์กลางของสวนแห่งนี้มีต้นปาริชาติ มีลำ ต้นเป็นทอง และใบมีสีสรรพหน้าอัศจรรยย์ ต้นไม้นี้เป็นที่ชื่นชอบของเหล่านางอัปสร และส่งกลิ่นหอมอบอวลไปทั่ว สวารค์แห่งนี้ ต้นไม้ปรากฏขึ้นในการกวนเกษียรสมุทรและพระอินทร์ได้นำมาใช้ยังสวารค์ สวารค์ยังเรียกกันอีกว่า ตริทิวะ “สวารค์(สูงสุด)ชั้นที่สาม” ตริวิษณุปะ “โลกที่สาม” อูฐุวโลกะ “โลกเบื้องบน” เมืองอมราวตี ยังเรียกกันในอีกชื่อหนึ่งว่า เทวปุระ “นครแห่งเทพ” และ “ปุษภาสา “แสงรัศมีอันสวยงามแห่งดวงอาทิตย์”

ใน เทวี ภาควตะ สกัณณะที่ 8 กล่าวถึง กลางเขาเมรุเป็นที่ตั้งของพรหมโลกะ หรือ พรหมปุรี รอบพรหมปุรี เป็นที่ตั้งของป้อม 8 ป้อม หรือที่อยู่ของอัษฎาทิคุपालะ (ผู้รักษาทิศทั้ง 8) แต่ละแห่งกว้าง 2,500 โยชน์ ดังนั้นจึงมีป้อมหรือนครอยู่ 9 นครบนยอดเขาเมรุ ได้แก่ (1) นครของพระพรหมาชื่อ มโนวตี อยู่ตรงกลาง (2) ด้านตะวันออก นครของพระอินทร์ชื่อ อมราวตี (3) มุมด้านตะวันออกเฉียงใต้ นครของพระอัคนีชื่อ เตโชวตี (4) ด้านใต้ นครของพระยมะชื่อ สังยมณี (5) มุม

¹⁰ พลังของเพศชายที่พระพรหมาสร้างขึ้น วิราชเป็นผู้สร้างพระมนุองค์แรก (ต้นกำเนิดของมนุษย์) (Monier-Williams, 1993, p. 982)

¹¹ หมายถึง มานสปุตุ ระ (บุตรที่เกิดจากจิต) ของพระพรหมา ได้แก่ มริจิ อังคิระ อตุ ริ วสิษฐุระ ปุละหะ กุระตุ และ ปุละสตุยะ (Mani, 1993, p. 456)

¹² พระผู้สร้าง ที่พระพรหมาสร้างขึ้นมา 21 องค์เพื่อช่วยสร้างสิ่งทั้งหลายในโลก

ด้านตะวันตกเฉียงใต้ นครของพระนิรฤติ ชื่อ กฤษณาณูชนะ (6) ด้านตะวันตก นครของพระวรุณะ ชื่อ ศุภธาวัตติ (7) มุมด้านตะวันตกเฉียงเหนือ นครของพระวายุชื่อ คันธวัตติ (8) ด้านเหนือ นครของพระกุเพระชื่อ มโหทยะ (9) ด้านเหนือ นครของพระอิสานูชื่อ ยโควัตติ (Mani, 1993, pp. 462-463)

ไวภูณฐะ สวรรค์ของพระวิษณุ ตั้งอยู่บนเนินลาดต่ำ านใต้ของเขาเมรุ อยู่เหนือเขา ไกลาสะ แม่น้ำคงคาแห่งสวรรค์ไหลผ่านสวรรค์แห่งนี้ นครอันรุ่งเรืองแห่งนี้มีอาคารเป็นแก้วมณี ต่างๆ ถนนเป็นทอง

โคโลกะ (ที่แห่งโค) สวรรค์ของพระกฤษณะ ตั้งอยู่ใกล้ไวภูณฐะ เต็มไปด้วยปาละเมาะและช่อมไม้ที่น่าอัศจรรย์ และแม่น้ำยมุนาแห่งสวรรค์ก็ไหลผ่านสวรรค์แห่งนี้ ผู้บูชาพระกฤษณะจะถูกนำมายังที่นี้หลังสิ้นชีวิตในรูปของวัว สัตว์ต่างๆ นก และผู้ที่โศกคิดว่าผู้ขึ้นมาในรูปโคปาและโคปี (หนุ่มเลี้ยงวัวกับสาวรีดนมวัว) ทั้งหมดจะเข้าร่วมการเต้นรำได้แสงจันทร์อันสนุกสนานของพระกฤษณะ ซึ่งเป็นความสุขสูงสุดที่ไม่มีขอบเขต นำหลงไหล มีเสน่ห์ และนำลึมรส อยู่ตลอดไป

อลกา สวรรค์ของพระกุเพระ (ในภาษาไทยเป็น กุเวร) อยู่บนเขามันตระ เป็นนครแห่งเทพที่ร่ำรวยที่สุด สวนของพระกุเพระคือ ใจตุร-ระณะ ที่เรียกเช่นนั้นเพราะได้รับการดูแลโดยคนธรรพ์ชื่อจิตตุร-ระณะ

สวรรค์ชั้นสูงอื่นๆ ได้แก่ ไกลาสะ ะ ภูเขาสวรรค์แห่งพระศิวะ, มารุตะ โลกแห่งเหล่า มารุต อันเป็นที่ตั้งของสวรรค์โดยเฉพะของเหล่าไวศยะ (ผู้บูชาพระศิวะเป็นเทพเจ้าสูงสุด), ไววัสวัตติ (หรือภาสวัตติ) เทพนครแห่งพระสุริยะ, วสุธานคระ (เมืองแห่งการได้ความมั่งคั่ง) เทพนครแห่งพระวรุณะ ตั้งอยู่บนเขาปุษุ ปศิริ “เขาดอกไม้” อยู่ใกล้เขาเมรุ, คนปรัวตะ สวรรค์ของเหล่าคนธรรพ์ ตั้งอยู่ใกล้เขาไกลาสะ (Walker, 1983, v. 2, pp. 185-186)

(6) ภุวัรโลกะ เป็นชั้นบรรยากาศ กินพื้นที่จากพื้นโลกถึงดวงอาทิตย์ เป็นที่อยู่ของปีตฤ¹³ โลกะนี้รวมแดนของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ด้วย

(7) ภุวัรโลกะ พื้นโลก แม้ว่าตามประเพณีแล้วจะรวมอยู่ในโลกะทั้งหลายก็ถือว่าเป็นอีกชั้นหนึ่งต่างหาก

ศูนย์กลางของจักรวาลทั้งหมดคือ เขา เมรุ ตั้งเด่นอยู่ในแดนสวรรค์ อิลากตะ เสมือนเป็นศูนย์กลางของทั้งจักรวาล เป็นทองทั้งลูกสูง 160,000 โยชน์ อยู่เหนือแดนสวรรค์ทั้งหมด (Walker, 1983, v. 2, pp. 183-184) ในศูนย์กลางของแดนสวรรค์ เขาเมรุตั้งอยู่โดดเด่น สวรรค์

¹³ อ่านว่า ปี-ตรี หมายถึง วิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

ของเทพต่างๆ ล้วน เรียงรายอยู่รอบเขาเมรุ ต้นชมพูขึ้นอยู่บนเขาเมรุ และต้นไม้ที่ให้ร่มเงาปกป้อง
 พื้นโลกที่อยู่เบื้องล่าง ดังนั้นพื้นโลกจึงมีชื่อว่า ชมพูทวีป ผลของต้นชมพูมีขนาดใหญ่เท่าช้าง เมื่อ
 ผลสุกจะตกลงมายังเทือกเขาและน้ำผลชมพูก็เป็นแม่น้ำชมพู ซึ่งมีน้ำที่ให้ความเป็นอมตะ เขาเมรุ
 ยังเรียกกันในชื่ออื่นๆ ว่า สุเมรุ (รูปที่สวยงาม) เหมาทริ (ภูเขาทอง) รัตนสถาน (ยอดแก้ว) กัณฐิกาจ
 ละ (ภูเขาดอกบัว) อมรปารวตะ (ภูเขาอมตะ) และเทวปารวตะ (ภูเขาเทพเจ้า)

ด้านตะวันตกของเขาเมรุ เป็นที่ตั้งของยอดเขาสุปารสวะ ซึ่งมีป่าละเมาะของเทพ
 ทั้งหลายเรียกว่า ไวกราชา เป็นแหล่งหาควมสำคัญของบรรดาเทพและเทพีทั้งหลาย อีกยอดเขา
 หนึ่งของเขาเมรุคือ มันทระ ถูกใช้เป็นหลักเมื่อเหล่าเทพกวนเกษียรสมุทร (ทะเลน้ำนม) เพื่อทำน้ำ
 อมฤต

ใต้แดนสวรรค์ลงมาคือพื้นโลก มีทวีปทั้ง 7 เรียงเป็นวงแหวนหรือเกาะอยู่ล้อมรอบ
 ใต้โอลาฤตะลงมาเป็นพื้นโลกที่เรียกว่า ชมพู หรือ ชมพูทวีป ซึ่งเป็นเกาะวงแหวนนั้นในสุด เป็นแผ่น
 เรียบทรงกลมคล้ายจาน มีพะชาเดียวตัวหนึ่งชื่อ อช เอกปาทะ ยันพื้นโลกกับท้องฟ้าให้แยกกัน
 พื้นโลกตั้งอยู่บนหัวของนาคแห่งจักรวาลชื่อ เศษะ ซึ่งขดตัวอยู่บนเต้าชื่อ อภูปาระ มีข้างรองรับขา
 เต้าทั้งสี่ข้าง ข้างทั้งสี่ ยืนอยู่บนเปลือกพฤษหามาณูชะ ซึ่งตั้งอยู่บนที่ว่าง ลำดับและตำแหน่งของสัตว์
 ต่างๆ ในจักรวาลที่กล่าวมานี้แตกต่างกันไปในคัมภีร์ต่างๆ ชมพูทวีปมีน้ำเค็มชื่อ ลวณะ อยู่
 ล้อมรอบ

เกาะวงแหวนที่สองถัดจากชมพูทวีปคือ ปลักษะ (หรือ โคเมทกะ) ล้อมรอบด้วยทะเล
 น้ำตาลข้อย หรือน้ำเชื่อม เรียกว่า อิกุษะ

เกาะวงแหวนที่สามถัดจากปลักษะเรียกว่า ศาลุมละ แวดล้อมด้วยทะเลเหล่าเรียกว่า
 สุรา

เกาะวงแหวนที่สี่คือ กุศะ ล้อมรอบด้วยทะเลขมฤตะ หรือเนยบริสุทธิ์ เรียกว่า สัรปี

เกาะวงแหวนที่ห้าคือ เกรานจะ ล้อมรอบด้วยทะเลเนยแข็งเรียกว่า ทธิ

เกาะวงแหวนที่หกคือ ศเวตทวีป มีทะเลน้ำนมล้อมรอบเรียกว่า กุษีระ (หรือทุคตะ)

เกาะวงแหวนที่เจ็ดคือ ปุษะ กระจะ ล้อมรอบด้วยทะเลน้ำจืดวงกลมขนาดใหญ่เรียกว่า

ชละ

ที่อยู่ล้อมรอบทะเลขอบนอกสุดเป็นดินแดนน้ำพิศวงชื่อ โลกาโลกะ (โลกที่ไม่มีโลก)
 ซึ่งแยกโลกที่มองเห็นกับแดนแห่งความมืด เป็นเทือกเขาสูงหนึ่งแสนโยชน์ และกว้างหนึ่งแสนโยชน์
 เลยเทือกเขานี้ออกไปมีแต่ความมืด เลยความมืดนี้ออกไปเป็นผิวด้านนอกของไข่จักรวาลที่โอบอุ้ม
 จักรวาลทั้งหมดเอาไว้อยู่ภายใต้เปลือกของพฤษหามาณูชะ (Walker, 1983, v. 1, p. 254)

ตลະ “สถานที่” หมายถึงแดนใต้พื้นโลก ที่ อยู่ของสัตว์ใต้ดิน มักจะเรียก กันผิดๆ ว่า นรก ตลະประกอบด้วย

- (1) ปาตลละ¹⁴ อาณาจักรของนาค
- (2) อตลละ อาณาจักรของยักษ์ วิญญาณชั่วร้าย
- (3) รสตาลละ หรือนิตลละ ที่อยู่ของอสูร (ยักษ์) ไทตยะ (ปีศาจ) และทามวะ (ยักษ์ ประเภทหนึ่ง) มีไฟอสูรเผาไหม้อยู่ตลอดเวลา และจากจุดนี้ จะมีไฟไหม้ครั้งใหญ่ที่จะลุกลามไปทั่ว ทั้งจักรวาลเมื่อเวลาสิ้นสุดลง
- (4) คภัสตลละ อาณาจักรของรากษส (ยักษ์กินคน)
- (5) วิตลละ อาณาจักรของหาฏกะ ชาวใต้ดินที่ปกครองโดยพระศิวะ
- (6) สุตลละ ปกครองโดยมหาพลิ ราชานแห่งอสูร (Mani, 1993, pp. 103-104)
- (7) มหาตลละ อาณาจักรของ ฝี่ (เปรต) และกุมภภณณะ¹⁵ (ปีศาจมีลูกอ๊อดทะเล่า หม้อ)

นรก (Walker, 1983, v. 1, pp. 434-435)

ที่ชอบแดนนรกมีเมืองยมบุรี ที่อยู่อันน่ากลัวของพระยมะ เทพแห่งความตาย และ ดินแดนใต้โลกอันเป็นที่อยู่ของวิญญาณคนตาย ในสถานที่แห่งนี้คนที่ตายไปแล้วจะถูกถามถึงการกระทำของตนเอง ถูกพิพากษาตามการกระทำนั้น และส่งไปยังนรกต่างๆ ที่สมควรจะได้ไป นรก ทั้งหลายเป็นแดนของความมืด การทรมาน และไฟ สำหรับคนที่ฆ่าวัวและพรามณ์ ผู้ปกครองที่ กตขี คนเป็นขู้ ใจร คนนอกศาสนา ผู้ลบหลู่ที่นอนของอาจารย์ ผู้ละเมิดกฎวรรณะ คนตระหนี่ และ คนทำบาปอื่นๆ

สำหรับบาปที่มีความเลวทรามมากการทรมานก็รุนแรง ผู้ที่เป็นเหยื่อของการทรมาน จะไม่เคยคลายจากความเจ็บปวดเลยแม้ขณะเดียว ตรงกันข้ามพวกเขาได้รับความรู้สึกที่ไวเป็นพิเศษเพื่อให้พวกเขาทนทุกข์กับความเจ็บปวดอย่างรุนแรงด้วยความละเอียดอ่อนอย่างเต็มที่ ผู้ที่ ชั่วร้ายมากจะถูกลงโทษชั่ววันจันทร์และอยู่ในนรกตลอดไป เพื่อรับการลงโทษสำหรับบาปของ ตนเองที่ไม่มีสิ้นสุด นรกที่เล็กกว่าสำหรับผู้ที่ไม่มีทายาท สำหรับผู้ที่รอกกลับมาเกิดเป็นมนุษย์บน โลกและต้องทนรับไฟชำระเพื่อลบล้างบาป คนเหล่านี้จะถูกกำหนดให้ได้รับเพียงการทรมาน

¹⁴ ไทยเรียกว่า บาดาล

¹⁵ ไทยเรียกว่า กุมภภณณ์

เล็กน้อยเท่านั้น มี ตำนานของบุคคล (อย่างเช่น อชามิละ) ผู้สามารถเอาชนะนรกด้วยการกล่าว
นามของเทพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระวิษณุ ขณะที่สิ้นชีวิต

นรกตามประเพณีแบ่งออกเป็น 7 ชั้นคือ

(1) ปุต (หรือ ปุท) นรกสำหรับผู้ที่ไม่มีลูก ดังนั้นลูกจึงเรียกว่า ปุต-ระ “ผู้ส่งให้ไปนรก”

(2) อวีจี “ไม่มีความสุข” นรกระดับกลางที่ไม่มีความสุขทางประสาทสัมผัส มีชื่ออื่นว่า
สัณฐีวณะ “ทำให้มีชีวิต” เพราะผู้ที่จะไปเกิดใหม่ในโลกหลังได้รับการลงโทษ มาพักที่นี้ขณะรอ
กลับมาเกิดใหม่

(3) สังหาคะ “อัดแน่น” นรกสำหรับคนทำบาปทั่วไป นรกนี้เต็มไปด้วยผู้ที่ได้รับการ
ลงโทษเล็กน้อยสำหรับการละเมิดที่ไม่ร้ายแรง

(4) ตามิสฺสุระ นรก “มืด” มีอีกชื่อว่า ปุติ-มฤตุดิกะ “ดินเหนียวเน่า” บอกถึงบรรยากาศที่
มืดและมีกลิ่นเหม็นของนรกแห่งนี้ นรกที่อยู่ต่ำกว่าตามิสฺสุระทั้งหมดจะจมอยู่ในความมืดชั่ววันรันดร์

(5) ฤชีษะ ผู้คนในนรกนี้จะ “วิ่งกันซุลมุน” อย่างบ้าคลั่งอยู่เสมอ ถูกทรมานด้วยความ
รู้สึกตัว ที่โจมตีพวกเขาด้วยความดุร้ายอย่างไม่ปราณี ในรูปของไฟ ภูเขาที่มีพิษ สัตว์ร้าย และนก
ล่าเหยื่อ

(6) กุฑุมละ นรกที่คนเป็นโรคผิวหนัง “แตกตา” เหมือนโรคเรื้อน นรกแห่งนี้อยู่บน
แม่น้ำไวตรณี ที่เต็มไปด้วยเลือด มูล ของเน่า และสิ่งสกปรก ซึ่งทุกคนจะต้องผ่านไปยังนรกสุดท้าย

(7) กาโกละ หรือนรกที่แท้ มีอีกชื่อว่า ตลาตละ “เบื้องล่างไม่มีสิ้นสุด” หรือ หลุมที่ไม่มี
มีสิ้นสุด สถานที่แห่งความเจ็บปวดที่บรรยายไม่ได้ ผู้ลงโทษในนรกนี้คือ เราวระ ปีสัจจบริวารของ
รुरु ซึ่งเป็นภาคที่น่ากลัวของพระศิวะ นรกนี้อยู่ในคืนมืดมิดตลอดกาล สิ่งเดียวที่ส่องแสงก็คือ ตปนะ
หลุม “ไหม้” ที่มีควันดำ ซึ่งคนจะถูกย่างและแทงด้วย โลหคังกุ เหล็กแหลม “ปลายทองแดง” แดน
นรกนี้เป็นศูนย์กลางของความเจ็บปวดที่โหดร้ายที่สุด ที่ถูกทำให้รุนแรงขึ้นอย่างไม่อาจจินตนาการ
ได้ เนื่องจากประ สาททั้งหมดของผู้ถูกทรมานจะถูกทำให้มีความรู้สึกไวขึ้นอย่างน่ากลัวต่อความ
เจ็บปวดเพียงเล็กน้อยด้วยความรุนแรงอย่างทุกข์ทรมาน ซึ่งแต่ละส่วนของร่างกายก็มีการทรมาน
ชนิดที่แตกต่างกัน เมื่อพวกเขากระหายน้ำ ผู้ถูกทรมานจะได้รับ โลหิตโตะ เครื่องดื่มเป็นเลือดและ
มูลเน่าจากแม่น้ำไวตรณี (จากนรกข้างบน) โกลัๆ กันมีแม่น้ำ ศาลู มลิ ไหลอยู่ หล่อเลี้ยง
อสิปัตตฺร-วณะ หรือ “ต้นดาบ” ซึ่งเหยื่อจะต้องขึ้นไปถูกแทงด้วยกิ่งก้านที่มีหนามแหลมและมีพิษ
บางคนจะถูกย่างช้าๆ ใน อัมพรีษะ หรือก ระทะทอด ด้วยเหตุนี้ นรกขุมนี้จึงมีชื่อว่า อัมพรีษะ คน
อื่นๆ จะถูกต้มในน้ำมัน เนื้อของคนอื่นๆ จะถูกฉีกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยโดยพวกปีศาจด้วยคีม
ปากนกแก้วที่ร้อนแดง เสียงครวญครางและกรีดร้องของผู้ที่ถูกทรมานได้ยินอยู่ตลอดเวลาและก้อง

สะท้อนไปทั่วทั้งนรก เพิ่มความน่ากลัวให้กับที่อยู่ที่ถูกสาปแช่งแห่งนี้ นรก แห่งนี้สำหรับผู้ที่ไม้อาจจะไถ่บาปได้โดยสิ้นเชิง ผู้ที่ดูหมิ่นพระเจ้า ผู้ที่ปฏิบัติอย่างโหดร้ายต่อผู้ที่ช่วยตนเองไม่ได้ ผู้ที่ถูกความถูกต้อง ผู้มีชีวิตอยู่เพื่อตนเอง พวกเขาจะไม่มีหวังที่จะกลับมาเกิดใหม่และอยู่ในภาวะความเจ็บปวดตลอดไปจนกว่าพระพรหมาและโลกะทั้งหมดจะถูกภัยพิบัติทำลายไปในที่สุด

กฎของจักรวาลฮินดู (Walker, 1983, v. 1, pp. 340-341)

กฎของจักรวาลในศาสนาฮินดูจะอยู่บนพื้นฐานของความคิดเรื่องกรรม ซึ่งกำหนดลักษณะ เปุรตภาวะ หรือ “ภาวะหลังการตาย” ของวิญญาณ เนื่องจากถือกันว่ามนุษย์จะได้รับรางวัลหรือการลงโทษอย่างเคร่งครัดตามบัญญัติชีวิตขั้นสุดท้ายของการกระทำของเขาในโลก

หลังการตายร่างกายของมนุษย์จะสลายไป แต่วิญญาณ หรือที่เรียกในขั้นนี้ว่า เปุรตะ “ผี” ยังคงอยู่ในโลกสักสองสามวันจนกว่าจะพร้อมรับการตัดสิน การตัดสินจะเกิดขึ้นที่โรงพิพากษาของพระยมะ เจ้าแห่งคนตายและแดนใต้พื้นโลก ความคิด เจตนา ความปรารถนา และการกระทำของวิญญาณจะถูกอ่านออกมา ทั้งดีและเลว ทำการประเมิน และให้คำตัดสิน

ทัศนะหนึ่งกล่าวว่าหลังการเผาศพวิญญาณของผู้ที่ทรงคุณธรรมสูงส่งและเหมือนกับเทวดา ซึ่งไม่มีร่องรอยของบาปแม้แต่เล็กน้อย จะขึ้นไปยังพรหมโลกะ และจะไม่กลับมาเป็นมนุษย์ อีกเป็นผู้ที่เต็มไปด้วยความสุข ไร้ความเจ็บป่วยของร่างกายและความพิการทั้งหมด และความรู้สึกตัวของพวกเขาจะขยายออกไปอยู่เสมอผ่านการทำสมาธิถึงความเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้า ดังนั้นพวกเขาจึงผ่านจากความรู้แจ้งหนึ่งไปยังความรู้แจ้งอีกอันหนึ่ง ถูกห่อหุ้มด้วยความสุข ที่ไม่สามารถแสดงออกมาได้

คนอื่น ๆ ผู้ได้อุทิศตนเองทำบุญและคุณธรรมทั่วไปๆ และมีการละเมิดที่ไม่สำคัญ จะขึ้นไปยังสวรรค์ชั้นรอง อยู่ร่วมกับผู้อื่นที่อยู่อย่างมีความสุขกับรางวัลการกระทำที่ดี แต่เมื่อถึงเวลาอันสมควรพวกเขาก็กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในฐานะที่สูงขึ้น เช่น พรหมณ์ เจ้าชาย และผู้มียศศักดิ์

ผู้ที่บัญญัติชีวิตขั้นสุดท้ายแสดงงบดุลอยู่ทางด้านลบและวิญญาณก็แปรเปลี่ยนด้วยบาปที่เห็นได้ชัดก็จะไปนรกเล็กต่างๆ ซึ่งพวกเขาจะถูกลงโทษเป็นเวลาสั้นหรือยาวจนกระทั่งบาปของพวกเขาได้รับการชดใช้แล้ว พวกเขาก็จะกลับมาเกิดบนโลกในวรรณะที่ต่ำลง หรือเป็นคนพื้นฐานด้อย หรือแม้กระทั่งเป็นสัตว์ป่า นก แมลง หนอน หรือต้นไม้ ส่วนมากบาปของชีวิตหนึ่งจะชดใช้ได้ด้วยการเกิดใหม่ต่อเนื่องกันหลายครั้งเป็นอสูร สุนัข หมู แพะ หนู และสัตว์อื่นๆ

ผู้ที่ทำความชั่วอย่างต่อเนื่องจะถูกส่งไปยังนรกที่ต่ำที่สุด และพวกเขาจะถูกไฟเผาเนื้อตัวหลุดลุ่ย และทรมาน จนสิ้นสุดเวลา

สำหรับผู้ที่ต้องการจะหลุดพ้นจากวัฏสงสาร ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีกก็จะแสวงหาความหลุดพ้น ด้วยการเข้าถึงพรหมัน (ความจริงสูงสุด) ซึ่งมี 3 วิธี (โยคะ) หลักด้วยกันคือ (1) ฌานโยคะ ใช้ความรู้ (เข้าถึงด้วยประสบการณ์ตรงจากการบำเพ็ญเพียร) (2) ภักติโยคะ ใช้การอุทิศตน (เข้าถึงด้วยอารมณ์ระลึกถึงพระเจ้าอยู่เสมอ) (3) กรรมโยคะ ใช้การปฏิบัติ (เข้าถึงด้วยความพยายามทำหน้าที่ตามหลักศาสนา คือ ปฏิบัติหน้าที่ตามวรรณะ¹⁶ ของตนเอง และปฏิบัติตามขั้นตอนของชีวิต (อาศรม 4¹⁷)) เมื่อเข้าถึงความจริงสูงสุด ด้วยการตระหนักว่า อาตมัน (ตัวตน) ความจริงแล้วก็เป็น พรหมัน (ความจริงสูงสุด) ก็จะหลุดพ้น (มุกติ) (Sharma, 2000, pp. 16-28)

สรุปจักรวาลของฮินดูทั้งหมดอยู่ในไขของพระพรหมา แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ เรียกว่า ไตรโลกะ (1) สวรรค์ อยู่เหนือพื้นโลก และโลกมนุษย์ (2) แดนใต้พื้นโลก (3) นรก อยู่ถัดจากแดนใต้พื้นโลกไปอีกไกลมาก แต่ละโลกะจะประกอบด้วย 7 ส่วน (โลกะ) รวมเป็น 21 โลกะ

สวรรค์ ประกอบด้วย ส่วนของพระพรหมาและต้นกำเนิดของโลกทั้งหมด เป็นชั้นที่ 1-4 ส่วนของเทพเจ้าต่างๆ ที่สำคัญ คือ พระวิษณุ พระศิวะ พระกฤษณะ และพระอินทร์ เป็นชั้นที่ 5 ชั้นที่ 6 เป็นชั้นบรรยากาศ ชั้นที่ 7 เป็นพื้นโลกหรือโลกมนุษย์ พื้นโลกเป็นฐานของสวรรค์ มีเขาเมรุเป็นแกนกลางตั้งสูงขึ้นไปจนเลยส่วนของพระพรหมา เมืองของเหล่าเทวดาทั้งหลายตั้งอยู่บนยอดเขาที่เรียงรายถัดจากยอดเขาพระเมรุลงมาเป็นชั้นๆ

บนพื้นโลกแบ่งเป็น 7 ทวีป มีลักษณะเป็นเกาะวงแหวนล้อมรอบเขาพระเมรุ แต่ละทวีปคั่นด้วยทะเลเป็นวงแหวนเช่นกัน ทวีปวงในสุดเป็นฐานของเขาเมรุคือ ชมพูทวีป ที่อยู่ศูนย์กลางของมนุษย์ เลยขอบทะเลวงนอกสุดออกไปเป็นเทือกเขาล้อมพื้นโลกชื่อ โลกาลอกะ

แดนใต้พื้นโลกแบ่งออกเป็น 7 ส่วนเช่นกัน เป็นที่อยู่ของบรรดาพวกที่ไม่ใช่มนุษย์ (อมมนุษย์) ได้แก่ นาค (งูใหญ่) ยักษ์ อสูร ปีศาจ รากษส และผี เป็นพวกที่อันตราย คอยมาทำร้ายมนุษย์

นรกแบ่งออกเป็น 7 ชั้น ตามลำดับชั้นของบาป จากบาปน้อยที่สุดไปถึงบาปหนักที่สุด คนที่ตายแล้วจะมาที่เมืองของพระยมะ ซึ่งเป็นด่านแรกของนรก เพื่อตัดสินตามการกระทำใน

¹⁶ วรรณะ หมายถึง อาชีพ มี 4 ประเภท ได้แก่ พราหมณ์ (สั่งสอน พิธีกรรม) กษัตริย์ (ปกครอง ป้องกัน) แพศย์ (เกษตร คำขาย) ศูทร (บริการ)

¹⁷ อาศรม หมายถึง ช่วงชีวิต มี 4 ช่วง คือ อายุ 1-25 พรหมจารี (นักศึกษา เรียนรู้โลก) อายุ 26-50 คฤหัสถ์ (ผู้ครองเรือน เลี้ยงดูครอบครัว) อายุ 51-75 วานปรัสถ์ (ผู้อยู่ป่า หาความจริงของชีวิต) อายุ 76 ขึ้นไป สันन्याสี (นักพรต หาความหลุดพ้น)

ชั่วชีวิตที่ผ่านมา ถ้าทำดีก็ไปสวรรค์เสวยสุขอยู่กับเทพที่ตนบูชา แล้วกลับมาเกิดใหม่อีก เมื่อเป็นหนึ่งเดียวกับความจริงสูงสุด (พรหมัน) ก็จะไปอยู่ในพรหมโลก ไม่ต้องกลับมาเกิดใหม่อีก ถ้าทำบาปก็ไปนรกรับการลงโทษด้วยการทรมานตามความหนักเบาของบาป นรกชั้นที่ 1-6 เมื่อรับการทรมานจนสมควรกับบาปที่ทำไว้แล้วก็จะกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก แต่นรกชั้นที่ 7 เป็นของผู้ที่ทำบาปไว้หนักที่สุดจะไม่ได้กลับมาเกิดใหม่อีกเช่นกัน

จักรวาลของฮินดูสะท้อนสังคมที่มีความซับซ้อนในระดับสูง และมีขนาดใหญ่โตกว้างขวางมาก มีความคิดที่หลากหลายแต่ก็อยู่ร่วมกันได้ด้วยความเชื่อสูงสุดอันเดียวกัน (พรหมัน) มีระเบียบของสังคมที่ชัดเจนพร้อมแนวปฏิบัติอย่างละเอียด กำหนดหน้าที่และเป้าหมายอย่างแจ่มชัด เทพเจ้าสูงสุดมีลักษณะเป็นนามธรรมสูงมาก (ความจริงสูงสุด หรือพรหมัน) แสดงถึงการพัฒนากฎมีปัญญาในระดับสูงยิ่ง คติภคตริยเป็นเพียงหน้าที่หนึ่งในสังคม มีหน้าที่ปกครองดูแลสมาชิกในสังคมให้สามารถดำเนินชีวิตไปตามหลักธรรมของศาสนาด้วยความปลอดภัย และสามารถใช้อำนาจด้วยความรุนแรงได้

จักรวาลวิทยาในพุทธศาสนา

จักรวาลวิทยาในพุทธศาสนามีอยู่ในเอกสารต่างๆ จำนวนมาก ในที่นี้จะใช้เอกสารสมัยอยุธยาและก่อนหน้านั้นที่อยู่ในยุคสมัยใกล้เคียงกัน ประกอบด้วย

โลกที่ปกสรว พระสังฆราชเมธังกร (ครูของพระมหาธรรมราชาลิไท) แห่งอาณาจักรเมาะตะมะ รจนา ไม่ทราบปี พ.ศ. (พระสังฆราชเมธังกร, 2529)

ไตรภูมิิกถา พระมหาธรรมราชาที่ 1 (พญาลิไท) แห่งอาณาจักรสุโขทัย ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 1888 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2544)

จักรกวางพิทีปนี พระสิริมังคลาจารย์ แห่งอาณาจักรล้านนา รจนา เมื่อ พ.ศ. 2063 (พระสิริมังคลาจารย์, 2523)

โลกสันฐานไตรตรตนคณฐี ไม่ทราบผู้แต่ง จารเมื่อ พ.ศ. 2290 ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (บุญเลิศ เสนานนท์, 2543)

ในการพรรณนาจะใช้ไตรภูมิิกถาเป็นหลัก เนื่องจากเรียบเรียงได้ใจความต่อเนื่อง เป็นเรื่องเดียวกันตั้งแต่ต้นจนจบ และเป็นฉบับเดียวที่เป็นภาษาไทย นอกนั้นเป็นภาษาบาลี และใช้เอกสารอื่นๆ ประกอบ เพื่อให้เนื้อหาสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

รูปร่างของจักรวาล

จักรวาลในพุทธศาสนามีลักษณะเป็นแผ่นกลม มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 1,203,450 โยชน์ และมีความหนา 240,000 โยชน์ ตัวจักรวาลที่เป็นแผ่นดินเรียกว่า มหาปฐพี มีลักษณะเหมือน กลองแบน เขาพระสุเมรุตั้งอยู่ตรงกลางมหา ปฐพี มีภูเขาจักรวาลล้อมรอบ เป็นสิ่งกำหนดขอบเขต ของจักรวาล เบื้องล่างของแผ่นมหาปฐพีมีแผ่นน้ำหนา 2 เท่า คือ 480,000 โยชน์รองรับ แล้วก็มี แผ่นลมหนา 2 เท่าของแผ่นน้ำ คือ 960,000 โยชน์ รองรับอีกทีหนึ่ง แผ่นลมตั้งอยู่บนอากาศ แสดง ว่าลอยอยู่ในอวกาศ

ภายใต้เขาพระสุเมรุมีเขา 3 ลูก เหมือนก้อนเส้ารองรับเชิงเขาพระสุเมรุ ชื่อว่า เขา ตรีภูกฏ (เขา 3 ยอด) โดยรอบเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นแกนกลางของจักรวาล มีทิวเทือกเขา 7 ชั้น (สัตต บริภคณ์) ซ้อนสลับถัดกันออกมาจากสูงไปหาต่ำ คือ ยุคนธร อสิณธร กรวิก สุทัสนะ เนมิธร วินตกะ อัศกัณ ความ สูงของแต่ละเทือกเขาเป็นครึ่งหนึ่งของเทือกเขาที่อยู่ถัดเข้าไปข้างใน ระหว่าง เทือกเขามีช่องเป็นรูปร่างแหวน เป็นสี่ทันดรสมุทร สลับกันไปกับเทือกเขาทั้ง 7

ถัดจากเทือกเขาอัศกัณ ซึ่งเป็นชั้นนอกสุดในชุด 7 ชั้นนั้นเป็นทะเลโดยรอบ ถัดจาก ทะเลเป็นบริเวณที่ตั้งของทวีปทั้ง 4 เป็นเกาะขนาดใหญ่ลอยอยู่ล้อมรอบทั้ง 4 ทิศของเขาพระสุเมรุ มีชมพูทวีปอยู่ทางทิศใต้ของเขาพระสุเมรุ ทิศเหนือเป็นอูตตรกรูทวิป ทิศตะวันออกเป็น บุปพิเทท ทวีป และทิศตะวันตกเป็นอมรโคยานทวีป แต่ละทวีปมีเกาะหรือทวีปเล็กล้อมรอบอยู่ 500 ทวีป

ถัดจากทวีปใหญ่ทั้ง 4 ออกไปเป็นทะเลจนถึงเขากำแพงจักรวาล

จักรวาลที่เป็นลักษณะแผ่นกลมนี้ รวมทั้งสิ่งทั้งหลายที่อยู่ชั้นในอันจะกล่าวโดย ละเอียดต่อไป มีจำนวนมากมายอยู่ติดต่อเนื่องกันไปนับเป็นแสนโกฏจักรวาล และจนนับไม่ได้เป็น อนันตจักรวาล

สิ่งที่อยู่ในจักรวาล

การพรรณนาจักรวาลพุทธศาสนาในแนวตั้ง ประกอบด้วยภูมิ 3 ภูมิ หรือ ไตรภูมิ เรียงจากสูงมาหาต่ำคือ อรูปภูมิ รูปภูมิ และกามภูมิ

อรูปภูมิและรูปภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหม เรียกว่า พรหมโลก อยู่สูงขึ้นไปจากยอดเขา พระสุเมรุเป็นระยะทางสูงมาก ๆ

อรูปภูมิ คือดินแดนของพรหมซึ่งไม่มีตัวตน มีแต่จิต เป็ นรูปดวงไฟ ลอยอยู่เหนือ แทนภายในวิมาน มีอยู่ 4 ชั้น ผู้ที่บำเพ็ญเพียรสมาธิจนได้ฌานที่ 5 เมื่อตายแล้วจะไปเกิดอยู่ใน อรูปภูมินี้ ชั้นที่ 1 แดนของผู้ที่เจริญภาวนาเอาอากาศอันว่าเปล่าเป็นอารมณ์ (วัตถุในการทำสมาธิ) (อากาศสมาธิจายตนภูมิ) ชั้นที่ 2 แดนของผู้ที่เจริญภาวนาเอาวิญญาณที่ไม่มีรูปร่างเป็นอารมณ์ (วิญญาณัญจายตนภูมิ) ชั้นที่ 3 แดนของผู้ที่เจริญภาวนาเอาความไม่มีอะไรเป็นอารมณ์

(อาภิญญัญญาตนภูมิ) ชั้นที่ 4 แดนของผู้ที่เจริญภาวนาเอาใจอันละเอียดเล็กน้อยยิ่งเหมือนหายไปในอากาศเป็นอารมณ์ (เนวสัญญานาสัญญาตนภูมิ)

ถัดจากอรูปภูมิลงไปไกลมากๆ เป็นรูปภูมิ

รูปภูมิ คือแดนมีสุขอันไม่มีเรื่องกามเข้าไปปน ผู้ไปเกิดในแดนนี้เรียกว่าพวกพรหม เกิดเป็นร่างกายใหญ่โตทันที ล้วนแต่เป็นเพศชาย หน้าตาเนื้อตัวเกลี้ยงเกลางดงาม สว่างรุ่งเรือง ไม่เสวยข้าว น้ำ ไม่รู้จักลึนและรส มีปราสาทอยู่ สวยงามกว่าสวรรค์นับพันเท่า ได้แต่นั่งฌานสมาบัติ ไม่ยินดีที่จะเกี่ยวข้องกับผู้อื่น มีความสุขยิ่งกว่าเทวดา พรหมอยู่เป็นโสดตลอดไป ประพฤติพรหมจรรย์ (ประพฤติอย่างพรหม) มีลูกเมียครองเรือนไม่ได้

รูปพรหมมีทั้งหมด 16 ชั้น (โสฬสพรหม) เป็นแดนของผู้ที่บำเพ็ญจนได้ฌานที่ 1 (ปฐมฌานภูมิ) มี 3 ชั้น ในชั้นต่ำ ตลอดชีวิต เมื่อตายไปจะได้ไปเกิดในพรหมปาริสาชภูมิ (ชั้น 1, แดนผู้รับใช้ของมหาพรหม) ได้ในชั้นปานกลาง จะไปเกิดในพรหมปโรหิตาภูมิ (ชั้น 2, แดนปโรหิตของมหาพรหม) ได้ในชั้นสูงสุด จะไปเกิดในพรหมชั้นมหาพรหมภูมิ (ชั้น 3, แดนของพรหมผู้ใหญ่ โดยความเป็นผู้มีพรหมและความเป็นผู้มีอายุยืนนาน)

ผู้ได้ฌานที่ 2 (ทุติยฌานภูมิ) มี 3 ชั้น ในชั้นต่ำ จะไปเกิดในพรหมปริตตภาภูมิ (ชั้น 4, แดนของพรหมผู้มีรัศมีน้อยกว่า) ในชั้นปานกลาง จะไปเกิดในพรหมอัปมาณาภูมิ (ชั้น 5, แดนของพรหมผู้มีรัศมีไม่มีประมาณ) ชั้นสูงสุด จะไปเกิดในพรหมอภัสสราภูมิ (ชั้น 6, แดนของพรหมผู้มีรัศมีเปล่งออกมาเหมือนสายฟ้าฟาด)

ผู้ได้ฌานที่ 3 (ตติยฌานภูมิ) มี 3 ชั้น ในชั้นต่ำ จะไปเกิดในพรหมปริตตสุภาภูมิ (ชั้น 7, แดนของพรหมผู้มีรัศมีอันงามแต่น้อย) ในชั้นปานกลาง จะไปเกิดในพรหมอัปปาณา สุภาภูมิ (ชั้น 8, แดนของพรหมผู้มีรัศมีอันงามไม่มีประมาณ) ในชั้นสูงสุด จะไปเกิดในพรหมสุภาภินหาภูมิ (ชั้น 9, แดนของพรหมผู้เปล่งปลั่งด้วยรัศมีอันงาม)

ผู้ได้ฌานที่ 4 (จตุตถฌานภูมิ) มี 2 ชั้น ในชั้นสูงสุด จะไปเกิดในพรหมเวหัพผลาภูมิ (ชั้น 10, แดนของพรหมผู้มีผลอันไพบุลย์ที่เกิดจากอำนาจแห่งฌาน) ในชั้นสูงสุดและไม่มีลูกเมีย ไม่มีใจรักหรือเกลียด จะไปเกิดในพรหมอสัญญีสัตตาภูมิ (ชั้น 11, แดนของพรหมที่ไม่มีความรู้สึกกำหนดหมาย) พรหมที่อยู่ชั้นนี้ไม่เคลื่อนไหวเลยแม้แต่น้อย จะนั่งหรือยืนไปตลอด ไม่รับรู้ใดๆ ทั้งสิ้น

ผู้ได้ฌานที่ 5 จะไปเกิดในชั้นปัญจสุทธาวาส (ที่อยู่อันบริสุทธิ์ทั้ง 5) แล้วจะไม่เกิดมาเป็นคนในมนุษยโลกอีกเลย หากว่าสิ้นอายุจากพรหมโลกแล้ว จะเข้าถึงนิพพานเลย พรหมในชั้นนี้ ต่างกันที่อายุ มี 5 ชั้น ในพรหมอวิหาภูมิ (ชั้น 12, แดนของพรหมผู้ไม่เสื่อมทรามจากสมบัติของ

ตน) มีอายุ 1,000 มหากัลป์ ในพรหมอศปภาภูมิ (ชั้น 13, แดนของพรหมผู้ไม่เดือดร้อนสักหน่อย
หนึ่ง) มีอายุ 2,000 มหากัลป์ ในพรหมสุทัสสาภูมิ (ชั้น 14, แดนของพรหมผู้พึงดูได้โดยความสุข
เพราะมีรูปร่างอย่างยิ่ง) มีอายุ 4,000 มหากัลป์ ในพรหมสุทัสสีภูมิ (ชั้น 15, แดนของพรหมผู้เห็น
ด้วยดี คือมีทัศนะอันดี) มีอายุ 8,000 มหากัลป์ ในพรหมอกนิฐาภูมิ (ชั้น 16, แดนของพรหมผู้ไม่
มีสมบัติอันด้อย เพราะประกอบด้วยสมบัติอันอุกฤษฏ์) มีอายุ 16,000 มหากัลป์

ถัดจากพรหมปาวริชชาภูมิ (ชั้น 1) ลงไปไกลมากๆ เป็นกามภูมิ

กามภูมิ คือแดนที่ซึ้งอยู่ด้วยกามตัณหา ยังมีความโลภ โกรธ หลง ดันรณะคนอยู่
เรื่องความอยาก ประกอบด้วยสุคติภูมิ และอบายภูมิ

สุคติภูมิ คือเป็นแดนมีสุข ได้แก่สวรรค์ 6 ชั้น (ฉกามาพจร) และมนุษย์สภูมิ

แดนสวรรค์ชั้นฉกามาพจร (สวรรค์ 6 ชั้น)

ผู้ใดทำบุญไว้ดีก็จะไปเกิดเป็นเทวดาอยู่ในสวรรค์ (สวรรค์ = เป็นที่ไปดี หรือเป็นที่
อารมณดี) มีปราสาทแก้วเงินทองและสมบัติทิพย์มากมาย เมื่อไปเกิดในแดนสวรรค์นั้นเทวดาจะมี
ร่างกายโตใหญ่ขึ้นทันที อีกครู่หนึ่งต่อมาก็จะมีเครื่องประดับที่สวยงาม มีรูปโฉมโนมพรรณเป็น
หนุ่มหรือสาววัย 16 ปี และจะคงสภาพเช่นนี้ตลอดไป มีร่างกายสะอาดบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน
ภายในกายปราศจากกลิ่นเหม็นแม้เพียงเล็กน้อย เทวดาทั้งหลายรู้จักเนรมิตกายให้ใหญ่โตตาม
ความประสงค์ อาหารของเทวดาคืออาหารทิพย์ทุกมื้อ ไม่รู้จักป่วยไข้ มีแต่ความสุขสำราญใจ
ตลอดเวลา อยู่กับครอบครัวลูกเมียด้วยความสุขเบิกบานชั่วกาลนาน

สวรรค์ชั้นที่ 6 ชั้นสูงสุด ชื่อว่า ปรนิมิตตสวรรค์ (ผู้ควบคุมการเนรมิตเองก็ได้ หรือจะ
ให้คนอื่นเนรมิตแทนก็ได้) ในสวรรค์ชั้นนี้หากว่าปรารถนาจะได้สรรพทิพย์อาหารใดๆ ก็จะมีเทวดา
องค์อื่นมาเนรมิตให้ตั้งใจปรารถนา มีพระปรนิมิตตสวรรค์เทวราช เป็นใหญ่เหนือเทวดาทั้งหลาย
และพระยามาราริราช เป็นใหญ่ในหมู่มารทั้งหลายอีกฝ่ายหนึ่ง ในชั้นฟ้านี้จึงมีพระยาผู้เป็นใหญ่ 2
องค์ไม่เคยไปเฝ้าไปหากันและกันเลย

สวรรค์ชั้นที่ 5 ชื่อ นิมมานรดี (ผู้ยินดีในการเนรมิต) เทวดาที่อยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ หาก
ปรารถนาจะได้สิ่งใด ก็จะมีเนรมิตสิ่งนั้นขึ้นมาเองตามใจปรารถนาได้ทุกประการ เทวดาทั้งหลาย
สนุกสนานอยู่กับนางฟ้าทั้งหลายด้วยใจนั่นเอง

สวรรค์ชั้นที่ 4 ชื่อ ดุสิต (ไปสู่ความยินดี) เทวดาผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นนี้ คือ พระสัน
ดุสิตเทพยราช เทวดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้ รู้บุญ รู้กรรม พระโพธิสัตว์ ผู้สร้างสมบารมีก่อน
จะเสด็จลงมาเป็นพระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ พระศรีอาริยมุตไตรยผู้จะเสด็จลงมาเป็น

พระพุทธรูปองค์ต่อไปในภัททกัลปนี้ก็สถิตอยู่ที่สวรรค์ชั้นนี้ และเทคนาธรรมให้เทวดาทั้งหลายฟัง อยู่ทุกเมื่อมิได้ขาด

สวรรค์ชั้นที่ 3 ชื่อ ยามา (ไปสู่ทิพยสุข) เทวดาผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นฟ้านี้ ชื่อ พระสุยามเทวราช ในชั้นฟ้านี้ไม่มีแสงอาทิตย์เลยเพราะอยู่สูงกว่าพระอาทิตย์มากนัก เทวดาทั้งหลายมองเห็นได้ด้วยแสงรัศมีจากแก้วทั้งหลายและรัศมีจากตัวเทวดานั้นเอง

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

สวรรค์ชั้นที่ 2 ชื่อ ดาวดึงส์ ตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ เป็นที่อยู่ของพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทวดาทั้งหลาย มีเมืองสุทศน์ (ดูงาม) อันมีปราสาทชื่อ ไชยยนต์ปราสาท เป็นที่ประทับของพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่ ตั้งอยู่ใจกลางเมือง

ดาวดึงส์ แปลว่า 33 (สันสกฤตว่า ไตรตริงษ์) หมายถึง เทวดาชั้นผู้ใหญ่ซึ่งอยู่ด้วยกัน บนสวรรค์ชั้นนี้ 33 องค์ รวมทั้งพระอินทร์ด้วย เดิมพระอินทร์เป็นมนุษย์ชื่อ มหมานพ มีเพื่อนสนิทอยู่ 32 คน ทำบุญกุศล ด้วยสาธารณประโยชน์ไว้มาก เมื่อตายจึงไปเกิดเป็นเทวดาผู้ใหญ่อยู่ในสวรรค์ ซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ตรงกลาง ชื่อว่าเมืองสุทศน์ (ดูงาม) เป็นเมืองที่พวกอสูรอยู่แต่เดิม แต่พระอินทร์ไม่ต้องการเป็นใหญ่ร่วมกับอสูร เมื่อพวกอสูรจัดเลี้ยงต้อนรับด้วยน้ำเมา พระอินทร์จึงวางแผนให้สหายทั้งหลายแกล้งทำที่ว่าเมา แล้วจับเหล่าอสูรที่เมามายไม่ได้สติ เหยียงลงมาจากสวรรค์ ตกไปอยู่ที่เชิงเขาพระสุเมรุ (บุญเลิศ เสนานนท์, 2543, น. 91)

เมื่อพวกอสูรสร้างเมาได้สติแล้ว ได้สำนึกตัวว่าเป็นเพราะกินเหล้าเมามาย จึงต้องเสียบ้านเมืองถูกเทวดาแย่งเอาไป จึงเลิกกินเหล้าแล้วไปสร้างเมืองใหม่อยู่ใต้บาดาลเรียกว่าเมืองของอสูร หรือ อสูรพิภพ อันมีความงามความสนุกขึ้นบานไม่แพ้เมืองสวรรค์ ที่ถูกเทวดาแย่งเอาไป ถึงคราวต้นแคฝอยในอสูรพิภพออกดอก ทำให้พวกอสูรหวนนึกถึงต้นปาริชาติบนสวรรค์ซึ่งอยู่ในบ้านเมืองเดิมของตน คิดขึ้นมาทีใดก็แค้นใจเทวดานัก จึงยกพวกขึ้นไปรบกับเทวดาบ่อยๆ แต่ถูกเทวดาต่อต้านพ่ายแพ้มาทุกครั้ง ถึงกระนั้นพวกอสูรก็ไม่ละความพยายาม คราวใดต้นแคฝอยออกดอก ก็ขึ้นไปรบกับเทวดาเสมอ การรบกันนี้เรียกว่า เทวาสูรสงคราม คือสงครามระหว่างเทวดากับอสูร (เสฐียรโกเศศ, 2540, น. 46-47)

ส่วนสหาย 32 คนของพระอินทร์ที่ไปเกิดเป็นเทวดาด้วย ต่างก็มีเมืองของตนตั้งอยู่รอบเมืองสุทศน์ของพระอินทร์ แบ่งกันอยู่ 4 ทิศๆ ละ 8 เมือง จึงมีเมืองหมดด้วยกัน 33 เมือง เทวดาผู้ใหญ่สหายของพระอินทร์ 32 องค์นี้ที่รู้จักชื่อกันดีมีอยู่หลายองค์ เช่น มาตุลี ซึ่งมีหน้าที่เป็นสารภีขับรถให้พระอินทร์ เวสสุวรรณ ซึ่งเป็นนายช่างของเทวดา พระจันทรเทพบุตร พระสุริยเทพบุตร พระพิรุณซึ่งเป็นเจ้าแห่งฝน เป็นต้น (เสฐียรโกเศศ, 2540, น. 99)

รอบเมืองสุทศน์ มีอุทยานอันเป็นสวนทิพย์ขนาดใหญ่อยู่ 5 ทิศ ทางทิศตะวันออก ชื่อ นันทวัน (สวนขวัญอันเป็นที่ยินดี) ด้านทิศใต้ชื่อ ฝารุสกันวัน (สวนมะปราง) ทิศตะวันตกชื่อ จิตรลดาววัน (งามไปด้วยไม้เถา) ทางทิศเหนือชื่อ มิสสกวัน (สักกวัน) ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือชื่อ มหาพน แต่ละสวนแวดล้อมด้วยกำแพงแก้วโดยรอบ มีปราสาทแก้วเหนือประตูทุกประตู มีสมบัติทิพย์และต้นไม้ทั้งหลายทั้งไม้ผลไม้ออกมากมาย เป็นสถานที่เล่นสนุกสนานสำหรับเทวดาทั้งหลายในสวรรค์นั้นดาวดั่งส์

ระหว่างสวนมหาวันและสวนนันทวัน มีสระแก้วดงามประดับด้วยแก้ว 7 ประการ ใต้พื้นสระนี้วัดได้ 80,000 วา และมีแท่นแก้วอยู่ในรถไพชยนต์ (ไพชยนต์รถ) เหนือกลางแท่นแก้วมีกลดแก้วกางอยู่กว้างหนึ่งโยชน์ หักรถไพชยนต์มีม้าแก้ว 2,000 ตัวเทียมอยู่ข้างละ 1,000 ตัว

ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของสุทศน์นคร มีพระเจดีย์องค์หนึ่งชื่อ พระจุฬามณีเจดีย์ รุ่งเรืองงามประดับด้วยอินทนิล ตั้งแต่กลางองค์เจดีย์ไปจนถึงยอดเป็นทอง มีกำแพงทองล้อมรอบ มีธงปฏิมาและธงชัย กลด ชุ่มสายทั้งหลาย ล้วนประดับด้วยแก้วเงินทองมีสีต่างๆ กัน พระเจดีย์จุฬามณีนี้พระอินทร์บอกพระมาลัยว่าสร้างให้เทวดาบูชา ถ้าบรรจพระเกศ ก็ต้องสร้างเมื่อพระพุทเจ้าเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ คือเมื่อเสด็จออกบวชตัดพระเกศาแล้วพระอินทร์รับเอาพระเกศา ไปสร้างพระเจดีย์บรรจไว้บนสวรรค์ ถ้าบรรจพระเขี้ยวแก้ว จะต้องสร้างเมื่อเสด็จปริณิพพานแล้ว พระอินทร์โหมพระเขี้ยวแก้วจากมวย ผมโทณพราหมณ์ได้ เอาไปสร้างพระเจดีย์บรรจไว้บนสวรรค์ หรือมาเจาะพระเจดีย์บรรจเดิมเข้าไว้ก็เป็นได้ (เสฐียรโกเศศ, 2540, น. 117-118)

เทวดาทั้งหลายก็จะถือเครื่องดนตรีดีดสีตีเป่าต่างๆ มาบรรเลงบูชาถวายพระเจดีย์ทุกวันไม่มีขาด พระอินทร์ได้เสด็จไปนมัสการพระเจดีย์พร้อมหมู่เทวดาและนางฟ้าบริวารทั้งหลาย ทรงนำข้าวตอกดอกไม้ ภูษเทียน ของหอม และชวาลาทั้งหลายถวายแก่องค์พระเจดีย์ไม่ได้ขาด และทรงทำประทักษิณพระเจดีย์ทุกวัน

นอกเมืองสุทศน์ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีอุทยานชื่อ บุนทริกวัน อยู่ใกล้กับอุทยานชื่อ มหาวัน สวนบุนทริกวันนี้มีกำแพงล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน ในสวนอุทยานนี้มีต้นทองหลางใหญ่ต้นหนึ่งชื่อ ปาริชาติกัลปพฤกษ์ สีแดงเข้มราวดอกสะเอ้ง อ่อนนุ่มราวกับฟูกผ้าและหงอนของราชหงส์ทอง เมื่อพระอินทร์ประทับบนแท่นนี้ แท่นหินจะยุบลงไปเสมอสะเอ็ด เมื่อทรงลุกขึ้น แท่นศิลา ก็จะคืนรูปดังเดิม ถ้ามีเหตุอะไรเป็นเรื่องเดือดร้อนขึ้นในเมืองมนุษย์ แท่นนี้จะมีอาการปรากฏแจ้งกระด้าง ไม่อ่อนนุ่มเหมือนเวลาปกติ เป็นเครื่องหมายบอกให้พระอินทร์รู้ว่า มีเรื่องร้ายเป็นเหตุ

เภทภัยแก่ผู้มีบุญในเมืองมนุษย์ขึ้นแล้ว เป็นหน้าที่ของพระอินทร์จะต้องเสด็จลงไปช่วย หรือให้ใครไปช่วยแทน เช่น ในเรื่องสังข์ทอง (เสฐียรโกเศศ, 2540, น. 120-121)

ใกล้กับต้นปาริชาตนั้น มีศาลาใหญ่ชื่อ สุธรรมาเทวสภาคยศาลา งามยิ่งกว่าศาลาอื่น ๆ พื้นศาลาเป็นแก้ว 7 ประการ มีกำแพงทองล้อมรอบ ในสุธรรมาเทวสภาคยศาลามีธรรมาสน์แก้วอยู่ในศาลานั้น มีราชาสนธิพิย์ขอ งพระอินทร์ อีกทั้งที่นั่งของเทวดาทั้ง 32 องค์ ที่เคยได้กระทำบุญไว้ร่วมกับพระอินทร์ในปางก่อนเป็นอาสนะพิย์เช่นกัน และยังมีที่นั่งของเทวดาทั้งหลายปูลาดด้วยผ้าพิย์เรียงกันตามลำดับ

เมื่อใดเทวดาทั้งหลายในนครดาวดึงส์ต้องการจะฟังธรรม ก็จะมีพรหมตนหนึ่งชื่อ สันถกุมาร ลงมาจากพรหมโลก เนมิตตนเป็นคนธรรพ์ชื่อ บัญจสิขร ขึ้นนั่งเหนือธรรมาสน์เพื่อเทศนาธรรม หากว่าพรหมสันถกุมารไม่มาเทศนาธรรมให้เทวดาทั้งหลายฟัง บางครั้งเทวดาในสวรรค์ที่เป็นผู้รู้ธรรมก็จะได้รับเชิญให้ขึ้นเทศนาธรรมในที่นั้น บางครั้งพระอินทร์เองก็ทรงขึ้นธรรมาสน์เทศนาธรรมเอง เมื่อใดพระอินทร์ทรงเทศนาธรรม ทำวจุตโลกบาลทั้ง 4 ก็จะพาบริวารไปเฝ้าทั้ง 4 ทิศ ของสุธรรมาเทวสภาคยศาลานั้น และหมู่คนธรรพ์ก็จะนำเครื่องดนตรี ทั้งหลายมาบรรเลงแล้วร่ายรำกันอยู่ทีปลายเขากำแพงจักรวาลทั้ง 4 ด้าน เพื่อถวายแก่พระอินทร์เจ้า

ที่เขาพระสุเมรุ นั้น มีช้างตัวหนึ่งชื่อ ไอยราพต ช้างตัวนี้ไม่ใช่สัตว์เดรัจฉาน เป็นเทวดาองค์หนึ่งชื่อ เอราวัดเทวบุตร (ไอยราพัฒน์) ยามเมื่อพระอินทร์เสด็จไปที่ใดก็ตาม และพระองค์ประสงค์จะทรงช้างไป เอราวัดเทวบุตรก็จะเนรมิตตัวเป็นช้างเผือกเชือกใหญ่ มีเศียร 33 เศียร มีเศียรเล็กๆ อีก 2 เศียรอยู่รอบนอกเศียรใหญ่เหล่านั้น เศียรใหญ่ที่สุดตรงกลางชื่อ สุทัศน์ เป็นที่ประทับของพระอินทร์ เหนือเศียรนี้มีแท่นแก้ว มีปราสาทตั้งอยู่กลางแท่นแก้วนี้

เมื่อพระอินทร์เสด็จประทับเหนือแท่นแก้วเหนือเศียรช้างเอราวัดนั้น นางสุธัมมา มเหสีผู้ประเสริฐของพระอินทร์พร้อมบริวาร ก็ประทับเฝ้าอยู่ทางเบื้องซ้ายของพระอินทร์ มเหสีอีกองค์คือ สุขาดา ผู้ทรงศีลมิได้ขาด พร้อมบริวาร ประทับเฝ้าอยู่ทางเบื้องขวา ส่วนนางสุนันทา มเหสีอีกองค์ พร้อมบริวารก็ประทับเฝ้าอยู่ด้านหลัง ส่วนนางสุจิตรา มเหสีอีกองค์หนึ่ง พร้อมด้วยบริวาร ประทับเฝ้าอยู่ทางเบื้องซ้าย ถัดจากนั้นรอบนอกออกไปก็มีนางฟ้าที่เป็นมเหสีของพระอินทร์อีก 92 นาง ประทับเฝ้าอยู่ ถัดออกไปก็มีนางบริวารสาวใช้มากมาย ถัดออกไปอีกก็มีบรรดาเทพธิดา คนธรรพ์มากมาย ฟ้อนรำเล่นดนตรีถวายพระอินทร์อยู่

ทั้งหมดที่พรรณนามานี้คือไพร่ฟ้าข้าไทบริวารของพระอินทร์ รวมทั้งทำวจุตโลกบาลทั้ง 4 ก็จะพาบริวารไปเฝ้าพระอินทร์ และยังมีพระยายักษ์อีก 28 ตน พร้อมอาวุธครบครันแห่แหนเข้าเฝ้าพระอินทร์อยู่

สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา

สวรรค์ชั้นที่ 1 ชื่อ จาตุมหาราชิกาภูมิ (แดนแห่ง 4 มหาราช) สวรรค์ชั้นนี้ตั้งอยู่บนยอดเขายุคันธร (ยุคนธร) ทางทิศตะวันตกและทิศตะวันออก ส่วนทางทิศใต้เป็นเขาสินธูราช มีเมืองสวรรค์สำหรับเทวดาอยู่ 4 เมืองด้วยกัน ภายในเมืองมีปราสาทแก้วเป็นที่สถิตของเหล่าเทวดามีท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 รักษาทิศทั้ง 4 ดังนี้

ท้าวธตรัฐราช สถิตอยู่ทางทิศตะวันออกของเขาศุเมรุ ผู้เป็นใหญ่ปกครองเทวดาและคนธรรพ์ทั้งหมดในบริเวณกำแพงจักรวาลด้านทิศตะวันออก

ท้าววิรูปักษ์ราช (ผู้มีรูปตาวิกล เป็นจำพวกมีตาถลน) สถิตอยู่ทางกำแพงด้านตะวันตก เป็นใหญ่ปกครองเหล่าครุฑราชและนาค

ท้าววิรูปักษ์ราช ผู้เป็นใหญ่ทางทิศใต้ ปกครองเหล่ายักษ์ที่ชื่อว่ากุมภภัณฑ์ รวมทั้งเหล่าเทวดาที่สถิตอยู่ทางทิศใต้เขาศุเมรุตลอดถึงกำแพงจักรวาลด้านทิศใต้

ท้าวไพศรพนมหาราช (ท้าวภูเวร) ผู้เป็นใหญ่ทางทิศเหนือ ปกครองเหล่ายักษ์และเทวดาที่สถิตอยู่ทางทิศเหนือของเขาศุเมรุ จนถึงกำแพงจักรวาลด้านเหนือ

ท้าวจตุโลกบาลจะเสด็จตรวจดูคนในโลกนี้ทำความดีความชั่วทุกวัน บางวันก็จะใช้เทวดาองค์อื่นๆ มาแทน เช่น ในวันพระ 8 ค่ำ ก็จะใช้เทวบุตรมาแทน ส่วนในวันพระขึ้น 15 ค่ำและวันพระข้างแรมนั้น ท้าวจตุโลกบาลจะเสด็จด้วยพระองค์เอง เมื่อมาตรวจตรา ก็จะถือแผ่นทองเนื้อสูงและดินสอทำด้วยหินแดง เดินไปทุกแห่งทั่วบ้านเรือนทั้งหลายในโลกมนุษย์นี้ ถ้าเห็นผู้ใดทำบุญทำกรรม ก็จะเขียนชื่อผู้นั้นลงในแผ่นทองนั้นว่า คนนี้ชื่อผู้นี้ที่บ้านนี้ได้ทำบุญกุศลเช่นนี้ เทวดาเขียนชื่อลงในแผ่นทอง แล้วมอบให้แก่ปัญจสิขรเทพบุตรเพื่อไปถวายแก่พระมาตุลี พระมาตุลีจึงนำไปถวายแก่พระอินทร์ เทวดาทั้งหลายจะมาอ่านดูในแผ่นทองนี้ ถ้าเห็นว่าบุญชื่อบุญชื่อนั้นมีมาก เทวดาก็จะแซ่ซ้องสาธุการยินดีด้วยเห็นว่ามนุษย์ทั้งหลายจะได้เกิดขึ้นมาเป็นเพื่อนตนมากมาย และจตุรกายก็จะว่างเปล่าลง

พระอินทร์ได้ตั้งด่าน 5 ด่านที่เชิงเขาศุเมรุ เพื่อป้องกันการรุกรานของพวกอสูรด่านแรก เชิงเขาศุเมรุด้านล่างสุด พวกนาครักษา เพราะพวกนาคเป็นสัตว์มีกำลังในน้ำ ถัดขึ้นไป ด่านที่ 2 พวกครุฑรักษา ด่านที่ 3 พวกกุมภภัณฑ์รักษา คือพวกทวนพและรากษส ด่านที่ 4 พวกยักษ์รักษา มีความประพฤติไม่เรียบร้อยเป็นนักเลง ที่ชอบการสู้รบ ด่านที่ 5 ด้านบนสุด ท้าวโลกบาลทั้ง 4 เป็นผู้รักษา (บุญเลิศ เสนานนท์, 2543, น. 92; พระสิริมังคลาจารย์, 2523, น. 7)

ตั้งแต่เขตกำแพงจักรวาลถึงเขายุคันธร ระหว่างกลางเป็นหนทางโคจรของพระอาทิตย์ พระจันทร์ และดาวนพเคราะห์ ดวงดาวทั้งหลาย รวมทั้งดาว วฤกษ์ 27 ดวง (สัตตพีศ

นักษัตร) และ 12 ราศี เทียบหมุนเวียนไปมารอบเขาพระสุเมรุตลอดเวลา ในทางวิธีที่ทำให้เรารู้ ปี เดือน วัน และรู้จักพยากรณ์เรื่องดีและเรื่องร้าย

นอกจากเทวดาที่อยู่บนสวรรค์แล้ว ยังมีเทวดาอีก 2 พวกคือ

พวกแรกเป็นพวกที่สถิตอยู่ตามภูเขานี้ในโลกนี้ มีวิมานอยู่บนภูเขา

พวกที่สอง สถิตอยู่ตามต้นไม้ ทั้งที่มีวิมานอยู่บนต้นไม้ (หรือพฤษภวิมาน) กลางลำต้นของต้นไม้ใหญ่และอยู่ตามพุ่มไม้ ถ้าพุ่มไม้โค่นลงหรือหัก วิมานของเทวดาก็จะพังลง วิมานก็พังทลาย แต่ถ้ายังมีต้นไม้เหลืออยู่ วิมานก็ยังตั้งอยู่ตามเดิม ถ้า ต้นไม้นั้นถูกทำลายทั้งโคนและราก ปราสาทก็จะหายไป ปราสาทของเทวดาตามต้นไม้ นั้นคนธรรมดาไม่อาจจะแลเห็นได้ พวกผีและเทวดาเท่านั้นที่แลเห็นวิมานได้

แม้ว่าเทวดาทั้งหลายจะมีสุขสมบัติปานใดก็ดี ก็ยังหมดสิ้นจากความสุขและสมบัติต่างๆ ลงได้ เมื่อครบกำหนดอายุตนเองก็ต้องลงมาเกิดเป็นมนุษย์อีก

มนุษยสภุมิ คือแดนมนุษย์

มนุษย์ทั้งหลายนี้มี 4 จำพวก คือ มนุษย์นรก มนุษย์เปรต มนุษย์เดรัจฉาน และมนุษย์คน มนุษย์นรก คือ เหล่ามนุษย์ที่ฆ่าสัตว์มีชีวิต เมื่อบาปมาถึงตนและถูกผู้อื่นตัดมือตัดเท้า ได้รับความทุกข์โศก ลำบากมาก , มนุษย์เปรต คือ พวกที่ไม่เคยทำบุญในชาติก่อน จึงเกิดมาเป็นคนยากไร้ เชื้อญาติ ไม่มีเสื้อผ้าจะนุ่งห่ม ออดอยากยากแค้น ไม่มีอาหารจะกิน หิวกระหายมาก ขี้ริ้วขี้เหร่, มนุษย์เดรัจฉาน คือ มนุษย์ที่ไม่รู้จักบุญและบาป เจรจาหาความเมตตากรุณาไม่ได้ มีใจแข็งกระด้าง ไม่ยำเกรงผู้อาวุโส ไม่รู้จักปรนนิบัติบิดามารดา และอุปัชฌาย์ อาจารย์ ไม่รู้จักรักพี่รักน้อง กระทำบาปทุกเมื่อ , มนุษย์คน คือ บรรดามนุษย์ที่รู้จักและชอบ รู้จักบาปและบุญ รู้จักประโยชน์ในโลกนี้และโลกหน้า รู้จักกลัวและละอายแก่บาป ว่านอนสอนง่าย รู้จักรักพี่รักน้อง รู้จักเอ็นดูกรุณาต่อผู้ยากไร้เชื้อญาติ รู้จักยำเกรงบิดามารดา ผู้อาวุโส สมณพราหมณาจารย์ที่ปฏิบัติในสิกขาบทของพระพุทธเจ้าทุกเมื่อ รู้จักคุณแก้ว 3 ประการ

ทวีปใหญ่ทั้ง 4 ในมหาสมุทรรอบเขาพระสุเมรุต่างก็มีมนุษย์อาศัยอยู่

อมรโคยานทวีป ทางทิศตะวันตกเขาพระสุเมรุ บรรดามนุษย์ในอมรโคยานทวีปมีหน้าดังเดือนแรม 8 ค่ำ มีอายุยืนได้ 400 ปี จึงตาย

บุรพวิเทหทวีป ทางทิศตะวันออกเขาพระสุเมรุ เหล่ามนุษย์ในบุรพวิเทหทวีปมีหน้ากลมดังเดือนเพ็ญ มีอายุยืนได้ 100 ปี จึงตาย

อุตตรกรูทวิป ทางทิศเหนือของเขาพระสุเมรุ มนุษย์ในทวีปนั้นมีหน้าเป็นรูปสี่ เหลี่ยม มีอายุยืนได้ 1,000 ปีจึงตาย มีความเป็นอยู่ดีกว่าคนในทวีปอื่น เพราะบุญของเขา เพราะเขารักษา ศีล

ชมพูทวีป ทางทิศใต้ของเขาพระสุเมรุ มนุษย์ที่อยู่ในชมพูทวีปนี้ มีหน้ารูปไข่เหมือน ดุมเกวียน อายุของคนชาวชมพูทวีป อาจยาวหรือสั้น เพราะเหตุที่บางครั้งมีศีลธรรม บางคราวไม่มี อายุของคนเหล่านั้นจะสั้นลงๆ เพราะเหตุดังกล่าว อายุของมนุษย์ในชมพูทวีปนี้จึงกำหนดไม่ได้ ต่างกับอายุของมนุษย์ในทวีปอื่นทั้ง 3 ทวีป ไม่เคยมีเพิ่มขึ้นหรือลดลงเลย เพราะมนุษย์เหล่านั้น ตั้งอยู่ในเบญจศีลตลอดกาลไม่ได้ขาด

ชมพูทวีปและป่าหิมพานต์

แผ่นดินชมพูทวีปนั้นมีปริมาณได้ 10,000 โยชน์ ทั้งด้านยาวและด้านกว้างแยก ออกเป็นที่อยู่อาศัยของหมู่มนุษย์ 3,000 โยชน์ เป็นป่าเขาหิมพานต์ 3,000 โยชน์ เป็นทะเล 4,000 โยชน์

ภูเขาหิมพานต์นั้นสูงประมาณ 500 โยชน์ กว้างใหญ่ 3,000 โยชน์ มียอดเขา 84,000 ยอด ที่เชิงเขาหิมพานต์นั้นมีต้นหว่าใหญ่ต้นหนึ่ง อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำชื่อว่า สีทันที ถัดจากป่าไม้หว่า นั้นไปเบื้องหน้า มีป่าไม้มะขามป้อม ป่าสมอ แม่น้ำใหญ่ 7 สาย ป่าไม้หว่า ป่าไม้สาริผล ซึ่งมี ลักษณะทรวดทรงงามปานสาวรุ่นที่มีอายุได้ 16 ปี และผ่านป่าไม้หว่านั้นไปทางด้านทิศ ตะวันออก ยาวรีไปถึงแม่น้ำสมุทรทางด้านทิศตะวันตก และยาวรีไปถึงแม่น้ำใหญ่ 7 สาย ถัดจากแม่น้ำไป เบื้องหน้ามีป่าไม้ 6 ป่า ป่าเหล่านี้เป็นที่อยู่อาศัยบำเพ็ญบุญของผู้ทรงธรรมทั้งหลาย ปลาเนื้อถ้า ตายเอง พวกเขาจึงจะกินกัน

ในป่าหิมพานต์มีสระใหญ่ 7 สระ คือ สระอนินดาต สระกัณณมฤณะ สระรถการะ สระฉัททันต์ สระกุนาละ สระมันทากินี และ สระสีหปปาตะ สระใหญ่ทั้ง 7 นี้เท่ากัน

สระอนินดาต น้ำในสระอนินดาตนั้นใสงามนักหนา มีเขา 5 เทือกล้อมรอบคือ เขา สุกัสสะ (สุกัสสนภู) เป็นทอง, เขาจิตตภู เป็นแก้ว 7 ประการ, เขากาฬ(กาล)ภู สีเขียวดังดอก อัญชัน, เขาคันธมาทร์ (มาทนภู) แก้วชื่อ มสารัตนะ, และ เขาไกรลาส เป็นเงิน เขาเทือกนี้ใหญ่ และสูงเท่ากัน ยื่นไปในสระอนินดาต

สระอนินดาตมีทำเป็นที่อาบน้ำ ปราศจากมลทินเหมือนแก้วผลึก มีสัตว์น้ำ เช่น ปลา และทำมีกระดานหินอันจูงใจ มีบันไดทองและบันไดแก้วมณีจัดแ จงไว้เป็นอันดี เป็นที่สงวน ของพระพุทเจ้า พระปัจเจกพุทเจ้าและพระชีนาสพ และเป็นที่อาบของฤๅษีผู้มีฤทธิ์ เป็นที่เล่น อุทยานกรีฑาของเทวดาและยักษ์เป็นต้น ในข้างทั้งสี่ของสระอนินดาตนั้น มีปาก 4 คือ ปากราชสีห์

ปากข้าง ปากม้า ปากโคอุสภะ ซึ่งเป็นทางไหลออกแห่งแม่น้ำ ทั้งสี่ (พระสิริมังคลาจารย์, 2523, น. 39)

ณ จอมเขาไกรลาศนั้นมีเมืองหนึ่งล้นไปด้วยเงินและทอง มีหญิงนางกินรีอาศัยอยู่ที่เมืองนั้น บ้านเมืองนั้นมีความสุขนันทนรื่นเรริงบันเทิงใจ คล้ายเมืองดาวดึงส์สวรรค์ชั้นทิพย์ และเมืองนั้นเป็นที่ประทับของพระปรเมศวรเจ้า (พระอิศวร)

แผ่นดินชมพูทวีปนี้ ส่วนที่มนุษย์อยู่แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ฝ่ายในเรียกว่า มัชฌิมประเทศ ฝ่ายนอกเรียกว่า ปัจฉิมประเทศ

ในมัชฌิมประเทศนั้นมีเมืองใหญ่ๆ 16 เมือง เมื่อพระพรหมและเทวดาทั้งหลายสิ้นอายุขัยแล้ว ย่อมจุติลงมาเกิดในมัชฌิมประเทศนี้ พระพุทธรูปเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตชีนาสพ พระยาจักรพรรดิราช พราหมณ์และฤๅษี เศรษฐีผู้มีบุญทั้งหลาย ย่อมจุติลงมาเกิดในมัชฌิมประเทศนี้เหมือนกัน

ถัดจากแดนของมนุษย์ลงไปก็เป็นแดนของอบายภูมิ

อบายภูมิ คือแดนอันเป็นทุกข์เดือดร้อนมาก ประกอบด้วย อสุรกายภูมิ เปตภูมิ ตีรัจฉานภูมิ และนรกภูมิ

อสุรกายภูมิ (แดนของอสูร) (อสูร, อสุระ = ผู้ไม่ใช่สุระ คือไม่ใช่พวกเทวดา) อสุรกายเหล่านี้มี 2 จำพวก ได้แก่ (1) กาลกัญชกาอสุรกาย (อสุรกายผู้มีปากเท่ารูเข็ม) มีรูปร่างสูง 1 คาวุต หรือเท่ากับ 2,000 วา ผอมมาก ไม่มีเนื้อและเลือดเลย แม้แต่น้อย ตัวเหมือนต้นไม้แห้ง ตาเล็กเท่าตาปู ตาอยู่เหนือกระหม่อม ปากเล็กเท่ารูเข็ม อยู่เหนือกระหม่อมเช่นเดียวกัน เวลาเห็นสิ่งใดและต้องการจะกินสิ่งนั้นจะปักหัวลง ยกเท้าขึ้นข้างบน จึงจะกินสิ่งนั้นได้ เขาถือสาไม่ได้สักที ตลอดเวลา ไม่มีความสุขเลย ลำบากยากแค้นกว่าอสุรกายจำพวกอื่น (2) ทิพยอสุรกาย มีรูปร่างสูง 1 คาวุต เช่น เดียวกัน แต่มีรูปร่างต่างกัน มีหน้าไม่งาม ท้องยาน ปากใหญ่ เติบมือเติบเท้ารี ขอบตาต่ำสูง หลังหัก จมูกเบี้ยว ใจกล้า หน้าเหี้ยม โกรธจัด โกรธง่าย ชอบทำลายเหมือนนาลกัญชกา อสุรกาย มีช้าง ม้า ช้าง ทาส บริวาร

นับจากโลกมนุษย์ถึงอสุรพิภพลึก 8,400 โยชน์ มีเมืองอสูรใหญ่ 4 เมือง มีพระยาอสูร อยู่เมืองละ 2 คน เมืองทางทิศตะวันออกมีพระยาอสูร 2 ตน ตนหนึ่ง ชื่อ เวปจิตราสูร และสุจิตติอสูร ซึ่งเป็นพระยาของอสูรทั้งหลายในบูรพวิเทหทวีปนั้น เมืองทางทิศใต้มีพระยาอสูร 2 ตน คือ อัสพัพร และสุลิ พระยาอสูรทั้งสองเป็นพระยาของอสูรทั้งหลายในชมพูทวีป เมืองทางทิศตะวันตกมีพระยาอสูร 2 ตน คือ เวราสูร และบริกาสูร เป็นพระยาอสูรทั้งหลายในอมรโคIAMทวีป เมืองทางทิศเหนือมีพระยาอสูร 2 ตน คือ พรหมทัต และราหู เป็นพระยาอสูรทั้งหลายในอุตตรกुरुทวีป

พระยาอสุรราชู่นั้นมีอำนาจและกำลังมาก กล่าวหาญกว่าพระยาอสุรทั้งหลาย ภายใญ่กว่าเทวดาทั้งหลายในสวรรค์ วันเดือนเพ็ญพระจันทร์งาม และวันเดือนดับพระอาทิตย์งาม ราชูเห็นพระอาทิตย์และพระจันทร์งามเช่นนั้นก็มีใจริษยา จึงขึ้นไปนั่งอยู่บนยอดเขายุคันธร คอยพระอาทิตย์ซึ่งอยู่ในปราสาทในเกวียนทองซึ่งเป็นพาหนะ มีม้าสินธพพันหนึ่งลากเกวียนทองนั้น ลอยไปในอากาศ เลียบรอบเขาพระสุเมรุไปในระดับเสมอยอดเขายุคันธร พระจันทร์อยู่ในปราสาทในเกวียนแก้วมณี มีม้าสินธพ 500 ตัว ลากไปในอากาศในระดับต่ำกว่าแนวพระอาทิตย์โยชน์หนึ่ง เลียบรอบเขาพระสุเมรุ ครั้นลอยไปถึงที่ราชูค้อยอยู่ บางครั้งราชูจะอ้าปากอมพระอาทิตย์และพระจันทร์ไว้ บางครั้งจะเอานิ้วมือบังไว้ บางครั้งเอาไว้ใต้คาง บางครั้งเอาไว้ใต้รักแร้ เมื่อราชูกระทำอย่างนั้น รัตมีพระอาทิตย์ก็ดี พระจันทร์ก็ดี จะหมองไม่งดงาม และคนทั้งหลายจะกล่าวว่าเกิดสุริยคราสและจันทร์คราส

เปตภูมิ (แดนของเปรต) เปรตอยู่รอบๆ เมืองราชคฤห์ ภายนอกเมืองราชคฤห์เป็นที่อยู่ของพวกเปรต เรียก เปรตยมโลก ซึ่งมีเปรตอยู่มาก นอกจากนั้นเปรตบางจำพวกอยู่ในมหาสมุทฺร บางจำพวกอยู่บนยอดเขา บางจำพวกอยู่ตามไหล่เขา เปรต 3 จำพวกนี้ ได้แก่ (1) เปรตที่ถือกำเนิดจากเหตุ 2 (อโณเหตุ อโทสเหตุ), (2) เปรตที่ถือกำเนิดด้วยเหตุ 3 (อโณเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ), และ (3) เปรตที่ถือกำเนิดโดยไม่มีเหตุ (ปราศจากเหตุทั้ง 3 นั้น) เปรตบางจำพวกโชคดีได้อยู่ปราสาทแก้ว มีกำแพงแก้วและคูแก้วล้อมรอบ ดูงามมาก แต่เปรตเหล่านี้แม้จะ โชคดีมียศศักดิ์เพียงใดก็ไม่อาจเทียบกับเทวดาในสวรรค์ได้

นอกจากเปรตแล้ว ในแดนเปรตยังมีผีเสื้อ ผีเสื้อบางจำพวกอยู่ในต้นไม้และกินข้าวเป็นอาหาร บรรดาผีเสื้อที่กำเนิดด้วยเหตุ 3 สามารถรู้วิธีสังข 4 และฝูงผีปีศาจซ่อนตนอยู่ในแผ่นดิน แม้ว่ามันแอบอยู่หลังต้นไม้แม้ต้นเล็กนิดเดียว คนทั้งหลายก็จะมองไม่เห็นมัน

ฝูงเปรตและฝูงผีเสื้อทั้งหลาย เมื่อตายแล้วจะเกิดเป็นมดตะนอยดำ บางครั้งเป็นตะเข็บ แมลงป่อง และแมงเม่า บางครั้งเป็นตุ๊กแตน เป็นหนอน บางครั้งเป็นเนื้อ เป็นนกเล็กน้อย เช่น นกกระจิบ นกกระจาบ บางครั้งเป็นเนื้อปลา ถ้ามันตายไป มันจะเกิดเป็นดั่งนั้นทุกครั้ง

ผู้ที่มาเกิดเป็นเปรตนั้น เกิดจากการกระทำอกุศลกรรมต่างๆ เอาไว้ เมื่อตายไปก็เป็นเปรตในรูปร่างและพฤติกรรมต่างๆ กันตามประเภทของกรรมที่ทำเอาไว้ เช่น

เปรตบางจำพวกตัวใหญ่ แต่ปากเท่ารูเข็ม บางจำพวกผอมมาก เมื่อเกิดเป็นคน มักอิจฉาริษยาผู้อื่น เห็นผู้อื่นมั่งมีจะทนไม่ได้ เห็นผู้อื่นยากไร้จะดูแคลน เห็นผู้อื่นมั่งมีก็อยากจะได้ทรัพย์สินของเขา มักจะคิดหากลอบยาบยที่จะเอาทรัพย์สินผู้อื่นมาเป็นของตน เป็นคนตระหนี่ไม่ให้อะไรแก่ผู้อื่น

ทาน เมื่อเห็นผู้อื่นจะให้ทานก็ห้ามปราม นอกจากนี้ยังโกงทรัพย์สินของสงฆ์มาไว้เป็นประโยชน์ของตน

เปรตจำพวกหนึ่งมีกายดั่งทำวมหาพรหม และงามดังทอง เพราะชาติก่อนเขาได้บวชเป็นชี้อธิศีลบริสุทธิ์ แต่มีปากเหมือนปากหมู เพราะเขาถูกและกล่าวร้าย ตีเตียนครูบาอาจารย์ และพระสงฆ์ผู้มีศีล

เปรตจำพวกหนึ่งมีร่างกายสูงใหญ่เท่าต้นตาล เส้นผมหยาบมาก ตัวเหม็นมากหาที่ที่ไม่ได้สักแห่ง เปรตจำพวกนี้ในชาติก่อน เป็นคนตระหนี่มากไม่เคยทำบุญให้ทานเลย เห็นผู้อื่นทำบุญให้ทานก็ห้ามปราม

เปรตจำพวกหนึ่งเขาย่อมเอาสองมือกอบเอาข้าวลีบลูกเป็นไฟมาใส่ศีรษะตนเอง ตลอดเวลา ในปางก่อนเขาเอาข้าวลีบลูกป่นข้าวดีแล้วเอาไปหลอกขาย

เปรตจำพวกหนึ่ง ตัวใหญ่เท่าภูเขา มีขนยาวแหลมมาก เล็บตีนเล็บมือใหญ่ เล็บนั้นคมดั่งมีดกรดและหอกดาบ เมื่อเล็บตีนเล็บมือและขนของเขากระทบกันเมื่อใด จะเกิดเสียงดังเหมือนฟ้าผ่า เกิดเป็นไฟลุกไหม้ตัวเอง และบาดตัวเหมือนดังขวานฟ้าผ่าตัวเขาทุกแห่ง ในชาติก่อนเกิดเป็นนายเมือง และตัดสินคดีความไม่ชอบธรรม เห็นแก่สินบน ไม่วางตัวเป็นกลาง คนถูกว่าผิด คนผิดว่าถูก

ติรัจฉานภูมิ (แดนสัตว์เดรัจฉาน) (ติรัจฉาน = ตามขวาง หรือตามเส้นนอน หมายถึง ไปไหน มาไหน ต้องคว่ำออกไป) บรรดาสัตว์เดรัจฉานเหล่านี้ได้แก่ ครุฑ นาค สิงห์ ช้าง ม้า วัว ควาย เนื้อ เป็ด ห่าน ไก่ และนก เป็นต้น สัตว์เหล่านี้บางชนิดไม่มีเท้า บางชนิดมี 2 เท้า บางชนิดมี 4 เท้า บางชนิดมีเท้าเป็นจำนวนมาก

สัตว์เดรัจฉานมีความรู้อยู่ 3 อย่างคือ รู้สืบพันธุ์ รู้กินอาหาร และรู้กลัวความตาย ตามปกติสัตว์เดรัจฉานไม่รู้จักบุญหรือกรรม สัตว์เดรัจฉานเลี้ยงชีวิตด้วยการฆ่ากัน เมื่อตายไปย่อมไปเกิดในอบายภูมิ 4 สัตว์เดรัจฉานจำนวนน้อยที่ได้ ไปเกิดบนสวรรค์

สัตว์ซึ่งเดินคว่ำตัวลงขนานกับพื้นนั้นมีทั้งที่ดีและไม่ดี ที่ดีได้แก่ ราชสีห์ ซึ่งมี 4 ประเภท คือ (1) ดิกสีหะ มีขนสีหม่น เหมือนสีปีกนก กเขา กินหญ้าเป็นอาหาร (2) กาศีหะ มีขนสีดำเหมือนวัวดำ กินหญ้าเป็นอาหาร (3) ปันฑุรสีหะ มีขนสีเหลือง เหมือนสีใบไม้ กินเนื้อเป็นอาหาร และ (4) ไกรสรสีหะ มีปากและเท้าทั้ง ๔ เป็นสีเหลือง ท้องก็เป็นสีแดงเช่นกัน มีแนวแดงตั้งแต่หัวตลอดจนถึงหลัง และอ้อมลงถึงขา แนวแดงนี้ดุจรัศมีระเວว ขนคออ่อนนุ่มราวกับพันด้วยผ้าแดง เสียงร้องของไกรสรสีหะนั้นดังมากจนได้ยินไปไกลถึง 3 โยชน์ มีกำลังวังชาแข็งแรงยิ่งนัก ในบรรดาสัตว์สี่ตีนนั้นไม่มีสัตว์ใดจะกระโดดไปในอากาศได้เร็วเท่าไกรสรสีหะ ยกเว้นแต่ช้างแก้ว

ที่เชิงเขาพระสุเมรุมีสระใหญ่สระหนึ่ง ชื่อ สิมพลี กว้าง 500 โยชน์ มีต้นจันทน์เป็นป่าล้อมรอบ มีความสูงเท่ากัน มีต้นจันทน์ใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง ขนาดเท่าต้นไม้ชมพูทวีป สระนี้เป็นที่อยู่ของฝูงครุฑ พญาครุฑจัดเป็นสัตว์เดรัจฉาน แต่อาหารและที่อยู่ของครุฑนั้นเหมือนของเทวดาในสวรรค์ มีฤทธิ์อำนาจ สามารถเนรมิตตนได้เช่นกัน

พญาครุฑผู้เป็นใหญ่นั้นมีร่างกายใหญ่โตถึง 150 โยชน์ ปีกซ้ายขวายาว 150 โยชน์ หางยาว 60 โยชน์ คอยาว 30 โยชน์ ปากยาว 9 โยชน์ ตีนทั้งสองยาว 12 โยชน์ เมื่อเวลาครุฑเฉียวนาคกลางมหาสมุทร น้ำจะแยกออกโดยรอบมีรัศมี 100 โยชน์ ครุฑจะใช้เป็ปัดหางนาค ปล่อยหัวห้อยลง แล้วเหาะบินไปยังที่อยู่แล้วจึงจะกินเป็นอาหาร ครุฑมักจะเลือกกินนาคที่มีขนาดเท่ากับตนหรือเล็กกว่า

ระยะทางจากพื้นแผ่นดินที่เราอยู่ จนถึงนาคพิภพนั้น ลึกถึง 8,000 วา ภายใต้เขาหิมพานต์ กว้าง 500 โยชน์ เป็นนาคพิภพ หรือเมืองนาคราช เป็นที่อยู่ของนาคทั้งหลาย มีปราสาทแก้ว ปราสาทเงิน ปราสาททองงามมาก แผ่นดินงดงามดั่งสวรรค์ชั้นไตรตรึงษ์ อันเป็นที่อยู่ของพระอินทร์ มีสระใหญ่ๆ หลายแห่ง ล้วนเป็นที่อยู่ของฝูงนาค มีทำนบน้ำราบเรียบแห่งหนึ่งซึ่งนาคชอบมาอาบน้ำเล่น

นรกภูมิ (แดนสัตว์นรก) สัตว์ในนรกเกิดขึ้นด้วยรูปกายโตใหญ่ทันใด มาเกิดเพราะทำบาปด้วยใจร้าย ได้แก่ อกุศลจิต 12 ดวง จากมูลเหตุ 3 ประการคือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง สภาพการทำบาปมี 10 จำพวก คือ กายกรรม 3 (การฆ่าคนและสัตว์, การลักทรัพย์, การเป็นชู้กับภรรยาและสามีของผู้อื่น) วาจากรรม 4 (การกล่าวเท็จ, การกล่าวคำส่อเสียดยุยงให้ผู้อื่นผิดใจกัน, การกล่าวข่มขู่คำหยาบคาย, การกล่าวคำเพื่อจ้อไร้สาระ) มโนกรรม 3 (ความดีอันเห็นผิดเป็นชอบ, ความโกรธแค้นผู้อื่นไม่มีวันสิ้นสุด, ความตั้งใจทำร้ายผู้อื่น)

นรกใหญ่ 8 ชุม อยู่ภายใต้แผ่นดินเป็นชั้นๆ ถัดกันลงไป ชั้นล่างสุดคือ อวิจีรนรก

1. สัตว์ชีพนรก (นรกคินชีพ) สัตว์นรกในขุมนี้จะถูกนายนิรบาลถืออาวุธต่างๆ อันลุกโพล่งบั่นให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ แล้วก็ป้อนขึ้นมาให้บั่นอีก มีอายุยืนได้ 500 ปีนรก หนึ่งวันหนึ่งคืนในนรกขุมนี้ เทียบได้กับ 9 ล้านปีในเมืองมนุษย์

2. กาศีสัตตนรก (นรกด้ายดำ) นรกขุมนี้นายนิรบาลทำเครื่องหมายด้วยด้ายดำ (เส้นบรพัต) ของช่างไม้ แล้วใช้มีดถากร่างกายสัตว์นรกตามแนวด้ายดำนั้น มีอายุยืนได้ 1,000 ปีนรก หนึ่งวันหนึ่งคืนในนรกขุมนี้ เทียบได้กับ 36,000,000 ปีในเมืองมนุษย์

3. สังฆาฏนรก (นรกพิฆาต) สัตว์นรกในขุมนี้เข้าไปอยู่ในแผ่นดินเหล็กอันลุกโพล่งเพียงสะเอว ตรึงแน่น จากนั้นให้ภูเขาเหล็กอันลุกโพล่งลุกใหญ่วิ่งลงมา ร้องดุจสายฟ้าก้องลงมา

บดสัตว์นรกเหล่านั้นดูจหินบดบดเมล็ดงา ไปจนถึงทิศตะวันตก แล้วก็กลับทักกลับทิศตะวันออก บดทับไปมาอยู่อย่างนั้น มีอายุยืนได้ 2,000 ปีนรก หนึ่ง วันหนึ่งคืนในนรกขุมนี้ เทียบได้กับ 145,000,000 ปีในเมืองมนุษย์

4. โรจนะนรก (นรกร้อน) เต็มด้วยเปลวไฟสีแดงเลือดลุกโพล่งตั้งอยู่ชั่วกัลป์ เปลวไฟ เข้าไปทางปากแผลทั้ง 9 ของสัตว์ซึ่งใหม่อยู่ ร้องกันเสียงขรม มีอายุยืนได้ 4,000 ปีนรก หนึ่งวัน หนึ่งคืนในนรกขุมนี้ เทียบได้กับ 576,000,000 ปีในเมืองมนุษย์

5. มหาโรจนะนรก (นรกร้อนใหญ่) เต็มด้วยควันอันแสบ เข้าไปทางปากแผลทั้ง 9 ของ สัตว์ซึ่งใหม่อยู่ยังสรีระให้ร้อนรุ่มดูจแบ่ง ร้องกันเสียงขรม มีอายุยืนได้ 8,000 ปีนรก หนึ่งวันหนึ่งคืน ในนรกขุมนี้ เทียบได้กับ 2,304,000,000 ปีในเมืองมนุษย์

6. ตาปะนรก (นรกเผาไหม้) นายนิรยบาลให้สัตว์นรกทั้งหลายนั่งบนหลาวเหล็กอัน ลุกโพล่งประมาณเท่าลำตาล แผ่นดินข้างล่างก็ลุกโพล่ง มีอายุยืนได้ 16,000 ปีนรก หนึ่งวันหนึ่งคืน ในนรกนี้ เทียบได้กับ 9,236,000,000 ปีในเมืองมนุษย์

7. มหาตาปะนรก (นรกเผาไหม้ใหญ่) นายนิรยบาลให้สัตว์นรกขุมขึ้นไปยืนอยู่บน ยอดภูเขาเหล็กอันลุกโพล่ง โดนมซึ่งมีกรรมเป็นปัจฉัยพัดปลิวตก เอาศีรษะลงข้างล่าง หลาวเหล็ก ทั้งหมดอันลุกโพล่งก็ผุดขึ้นจากแผ่นดินเหล็ก เสียบทะลุศีรษะและร่างกายอยู่บนหลาวเหล่านั้นลุก ไหม้โพล่งอยู่ มีอายุยืนมากนัก จะนับเป็นปีเดือนนรกนั้นมิได้เลย นับด้วยกัลป์ได้กึ่งกัลป์

8. อวิจินรก (อวิจิ = ปราศจากกลิ่น หมายถึง “ปราศจากหยุดพัก” คือได้รับทุกข์ ทรมานอย่างไม่มีสร่าง ไม่มีหยุด) สัตว์ที่เกิดในนรกขุมนี้ มีอายุยืนยิ่งนัก จะนับเป็นปีเดือนนรกนั้น มิได้เลย นับด้วยกัลป์ได้หนึ่งกัลป์

นรกใหญ่ทั้ง 8 ขุมนี้ แต่ละขุมมี 4 มุม และมีประตูประจำทั้ง 4 ทิศ พื้นเป็นเหล็กแดง มีฝาปิดข้างบนเป็นเหล็กแดงเช่นกัน มีเนื้อที่กว้างและสูงเท่ากัน เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ส่วนหนา ของผนัง 4 ด้าน พื้นและเพดานส่วนละ 9 โยชน์ ในนรกไม่มีที่ว่างเปล่า เต็มไปด้วยสัตว์นรก ซึ่ง เบียดเสียดกันอยู่เต็มพื้นที่ ไฟนรกลุกโชนอยู่ตลอดเวลาไม่เคยดับไหม้ คุกรุ่น นอนอยู่ตลอดกัลป์ บาปกรรมของสัตว์นรกลุกขึ้นเป็นไฟเผาภายในตัวบุคคลนั้นราวกับเป็นไฟซึ่งไม่เคยดับเลย

นรกใหญ่ทั้ง 8 ขุมนี้ ล้อมรอบด้วยนรกบ่าว 16 ขุม ด้านละ 4 ขุม นอกจากนั้นนรกบ่าว ยังแบ่งย่อยเป็นนรกเล็กเรียกว่า ยมโลก อีก 40 ขุม ทั้งนรกบ่าวและนรกใหญ่รวมทั้งสิ้นได้ 456 ขุม ในนรกใหญ่ทั้ง 8 ขุมนั้นไม่มียมบาล แต่นรกบ่าวและนรกเล็กมียมบาลอยู่ด้วย นรกบ่าวที่มียมบาล อยู่ นั้น เรียกชื่อว่า อุสันถนรก

ยมบาลทั้งหลายนั้น เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ทำทั้งบาปและบุญ ดังนั้นเมื่อตายจึงได้ไปเกิดในนรกเป็นเวลา 15 วัน ถูกยมบาลอื่น ๆ ฟัน แหวง ตลอด 15 วันนั้น ต่อจากนั้นก็ไต่กลับเป็นยมบาลอีก 15 วัน วนเวียนไปมาเช่นนี้เป็นเวลานานมาก จนกว่าจะสิ้นบาปกรรมที่ได้กระทำไว้

เมื่อพระยายมราชนั้น มีเนื้อที่กว้างใหญ่ไพศาล ล้อมรอบด้วยประตูนรก 4 ด้าน พระยายมราช เป็นผู้ทรงธรรมยิ่งนัก พิจารณาคดีด้วยความซื่อสัตย์ และชอบธรรม ทุกกาลทุกเมื่อ ผู้ใดตายยอมไปเฝ้าพระยายมราชก่อน มีเทวดา 4 องค์ เป็นผู้ช่วยพระยายมราช องค์หนึ่งถือบัญชีซึ่งจดบุญและบาปของคนทั้งหลายไว้ เทวดาเขียนชื่อผู้ทำบุญไว้ในแผ่นทองคำ ส่วนผู้ที่ได้กระทำบาป ก็จดลงบนแผ่นหนังหมา

เมื่อพระยายมราชถามผู้ที่ตายว่าได้เคยทำบุญสิ่งใดบ้าง ผู้นั้นก็จะสามารถรำลึกได้ด้วยอำนาจบุญ สามารถทูลตอบแก่พระยายมราชว่า ตนได้เคยกระทำบุญและกรรม ไว้อย่างใดบ้าง เทวดาผู้ถือบัญชี ก็นำบัญชีนั้นมาตรวจสอบตามที่จดไว้ในแผ่นทองคำ ก็พบว่าถูกต้องตามที่เจ้าตัวได้กล่าวไว้ พระยายมราชก็มีบัญชาให้ผู้นั้นขึ้นสู่วรรค สถิต ณ วิมานทอง ประดับด้วยแก้ว 7 ประการ มีนางฟ้าเป็นบริวาร เสวยอาหารทิพย์ มีแต่ความสุข

ถ้าผู้ใดทำบาปไว้ เมื่อหวนคิดถึงบาปของตน ก็ไม่สามารถบอกได้ เทวดาจึงนำบัญชีแผ่นหนังหมามาให้ฟัง เมื่อผู้ที่ทำบาปได้ฟังแล้วก็สรวลว่า ได้ทำบาปเช่นนั้นจริง พระยายมราชจึงสั่งให้ยมบาลนำเอาตัวผู้นั้นไปตกรอกในขุมไธตามแต่บาปหนักหรือเบา ความทุกข์เวทนาที่ผู้ทำบาปได้รับนั้น มีมากจนมิสามารถบรรยายได้

ส่วนผู้ที่ทำทั้งบาปและบุญ เทวดาก็จะชั่งส่วนบุญและบาปดูทั้งสองอย่าง ถ้าบุญหนักกว่าบาป ก็ให้ไปขึ้นสวรรค์ก่อน ภายหลังจึงกลับมาใช้บาปของตนในเมืองนรก ถ้าส่วนที่เป็นบาปหนักกว่าก็ส่งให้ไปตกรอก ภายหลังจึงมาเสวยบุญในสวรรค์ ส่วนผู้ที่ทำทั้งบุญและบาปเท่าๆ กันนั้น พระยายมราชและ เทวดาที่ถือบัญชี ก็จะสั่งให้เป็นยมบาล 15 วัน มีสมบัติทิพย์เช่นเดียวกับเทวดา ต่อจากนั้น ก็ให้ตกรอก 15 วัน จนกว่าจะสิ้นบาปที่กระทำไว้

โลกันตนรก (โลกันต = อยู่ระหว่างโลก) ตั้งอยู่ระหว่างจักรวาล 3 แห่ง เปรียบเสมือนช่องว่างระหว่างวงกลม 3 วงมาวางชิดกัน นรกนี้กว้าง 8,000 โยชน์ ความยาวไม่สามารถวัดได้ มีคูลึกและยาว มีความลึกที่ยังไม่ได้ เบื้องบนไม่มีฝ้าปิด เบื้องล่างมีน้ำรองรับแผ่นดินเป็นพื้น เบื้องบนนั้นเป็นปล่องสูงขึ้นไปจนถึงพรหมโลก โลกันตนรกนี้มีแต่ความมืดมนยิ่งนัก สัตว์ที่เกิดในนรกนี้มองไม่เห็นอะไรเลยราวกับหลับตาในคืนเดือนมืด เนื่องจากตั้งอยู่นอกกำแพงจักรวาล ดังนั้นแสงสว่างจึงส่องไปไม่ถึง

ผู้ใดประทุษร้ายบิดามารดา นักบวช ครูอาจารย์ ผู้มีศีล และยุยงสงฆ์ให้แตกกัน เมื่อตายไปก็เกิดในโลกนรกนี้ สัตว์ในนรกนี้ร่างกายสูงใหญ่ถึง 6,000 วา เล็บมือเล็บเท้านี้เกาะที่แห่งใดก็จะติดกับที่แห่งนั้น สัตว์นรกนี้ใช้เล็บเกาะกำแพงจักรวาล ห้อยโหนโยนตัวเหมือนค้างคาวมีความหิวโหยอย่างเหลือประมาณ ครั้นป็นปายหาอาหารก็จะถูกตอมือของกันและกัน คิดว่าเป็นอาหาร ต่างก็ดิใจจึงกัดกินกันและกัน ต่างใช้มือตะครุบและรัดกันเพื่อกินเป็นอาหาร จนตกลงในน้ำซึ่งรองรับแผ่นดินไว้ ขณะที่ตกลงไปในน้ำนั้นเหมือนผลไม้ใหญ่หล่นน้ำซึ่งแสงแดดไม่เคยส่องถึงเลย ดังนั้นน้ำจะเย็นเยือกเย็นที่สุด พอตกลงไปในน้ำครู่เดียวร่างกายก็เปื่อยยุ่ยราวกับก้อนอุจจาระตกลงในน้ำ เมื่อสัตว์นรกนี้ตายแล้วก็กลับเป็นตัวตนขึ้นมาอีก ปีหนึ่งขึ้นไปเกาะกำแพงจักรวาลด้านนอก ข้าแล้วข้าเล่า ได้รับทุกขเวทนาเป็นเวลานานชั่วพุทธันดรกาลปีหนึ่ง (พุทธันดรกาลปีหนึ่ง หมายถึง ช่วงเวลาที่พระพุทธเจ้าปรากฏขึ้นในโลกพระองค์หนึ่ง)

มหาอวีจिनรก (มักเรียกกันว่า อเวจี) ซึ่งเป็นนรกชั้นต่ำสุดนั้น ผู้ที่กระทำความบาปหนักที่สุดทั้ง 5 ประการ (ปัญจानันตริยกรรม) แล้วไปเกิดในมหาอวีจिनรก เมื่อกลับปีหนึ่งผ่านไปแล้ว 3 ส่วนไฟบรรลัยกัลป์ก็จะไหม้ขึ้นครั้งหนึ่ง แต่จะไม่ไหม้คนนรก ทั้งนี้ เพราะเมื่อไฟบรรลัยกัลป์ไหม้มาถึงมหาอวีจिनรก ก็จะมีลมชนิดหนึ่งเกิดจากบาปกรรมได้พัดพาตัวคนนรกไปยังนรกขุม อื่นซึ่งไฟยังไม่ไหม้ไปไม่ถึง ลมนี้พัดเร็วมาก

ระยะทางจากมนุษย์โลกถึงยมโลกคือ 140 โยชน์ แผ่นดิน ของมนุษย์โลกกว้าง 10,000 โยชน์ หนา 240,000 โยชน์ น้ำที่พยุลงแผ่นดินไว้หนา 480,000 โยชน์ ลมซึ่งพยุลงน้ำและดินไว้มิให้จม มิให้เหว หนา 960,000 โยชน์ บรรดาสัตว์นรกทั้งหลายนั้นอยู่ในแผ่นดินที่เราอยู่นี้

กฎของจักรวาลในศาสนาพุทธ

กฎเกณฑ์ที่ควบคุมระเบียบของจักรวาลในศาสนาพุทธ คือ กฎแห่งกรรม ดังจะเห็นได้ว่าสิ่งที่มีอยู่ในจักรวาลในศาสนาพุทธทั้งหมด จะไม่มีสิ่งใดอยู่คงที่ จะเวียนว่ ายตายเกิดไปตามผลกรรม โดยมีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง หรือเป็นจุดเปลี่ยน ถ้าทำดีก็เกิดสูงขึ้นไปเป็นเทวดาหรือพรหม ได้รับความสุขสนุกสบาย ถ้าทำชั่วก็ลงไปเกิดเป็นอสูร เปรต สัตว์นรก ได้รับความทรมานทุกข์ยากแสนสาหัส เมื่อรับผลของกรรมดีหรือชั่วตามสมควรแก่กรรมนั้นๆ แล้ว ก็กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก เริ่มทำกรรมใหม่ต่อไป อาศัยการทำบุญทำกุศลและการบำเพ็ญเพียรสมาธิ เพื่อเลื่อนขั้นขึ้นไปให้ถึงชั้นพรหม และเมื่อได้ฉานที่ 5 และไปเกิดในชั้นปัญจสุทธาวาสขึ้นไปแล้ว เมื่อหมดอายุแล้วก็จะไปนิพพาน ไม่กลับมาเกิดใหม่อีก

สรุปจักรวาลพุทธศาสนามีโครงสร้างแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ เรียกว่า ไตรภูมิ คือ อรูปภูมิ รูปภูมิ และกามภูมิ

อรุณภูมิ และรูปภูมิ เป็นที่อยู่ของพรหม เรียกว่า พรหมโลก มีทั้งหมด 20 ชั้น
 กามภูมิ ประกอบด้วย (1) สุคติภูมิ คือ สวรรค์ 6 ชั้น เป็นที่อยู่ของเทวดา และมนุษย์
 ภูมิ ที่อยู่ของมนุษย์ กับ (2) อปายภูมิ คือ อสุรกายภูมิ (ที่อยู่ของอสูร), เปตภูมิ (ที่อยู่ของเปรต),
 ตีรจันณภูมิ (ที่อยู่ของสัตว์เดรัจฉาน) และนรกภูมิ (ที่อยู่ของสัตว์นรก คือผู้ทำบาปที่ตายไปแล้ว)
 มนุสสภูมิเป็นแดนกลางที่มนุษย์จะกระทำความกรรมและรับผลกรรมเมื่อตายไปแล้วใน
 สวรรค์เมื่อทำดี และนรกเมื่อทำชั่ว หลังจากรับผลของกรรมดีในสวรรค์และกรรมชั่วในนรกแล้วก็จะ
 กลับมาเกิดเป็นคนใหม่อีก เพื่อทำความดีต่อไป จนกว่าจะสามารถดับกิเลสทั้งหมดได้ (นิพพาน) ก็
 จะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด เมื่อตายไปแล้วจะเป็นพรหมอยู่ในพรหมโลกชั้นสูงสุด
 ตลอดไป

จักรวาลพุทธศาสนาสะท้อนลักษณะสังคมที่ซับซ้อนคล้ายกับจักรวาลของศาสนา
 ฮินดู ต่างกันที่ของพุทธศาสนามีความเชื่อเป็นหนึ่งเดียว ไม่ความหลากหลายในความเชื่อ เทวดา
 ของพุทธศาสนาไม่ใช่ฐานะถาวรเหมือนของฮินดู แต่เมื่อมนุษย์หลุดพ้นจากวัฏสงสารก็จะไปอยู่ใน
 ระดับสูงสุดของจักรวาลแล้วไม่กลับมาเกิดใหม่อีกเหมือนกัน การตกนรกของพุทธศาสนาก็ไม่มี
 นรกที่ต้องรับโทษอยู่ที่นั่นตลอดกาลเหมือนของฮินดู แสดงถึงการไม่ใช้ความรุนแรง ให้โอกาสใน
 การกลับตัว คติภักดิ์ตามจักรวาลของพุทธศาสนามีลักษณะเป็นผู้รักษาคู่ครองสังคมและพุทธ
 ศาสนา ส่งเสริมให้ราษฎรได้ปฏิบัติตามหลักธรรมของพุทธศาสนา คล้ายกับห น้าที่ของกษัตริย์ใน
 จักรวาลของฮินดู แต่ไม่มีลักษณะใช้ความรุนแรง

จักรวาลวิทยาในกฎหมายตราสามดวง

ในกฎหมายตราสามดวงมีเนื้อหาที่ถือได้ว่าเป็นจักรวาลวิทยาอยู่ 3 กลุ่มด้วยกันคือ

1. กลุ่มพรรณนาจักรวาล

ในการพรรณนาว่าจักรวาลเป็นอย่างไร จะเห็นได้จากการพรรณนาว่า มีพลังอำนาจ
 ต่างๆ ในประสบการณ์ของมนุษย์อย่างไรบ้าง ซึ่งในกฎหมายตราสามดวงจะมีอยู่ 2 แห่ง ได้แก่

- (1) บานแผนก ในพระไอยการลักษณะฎีกา (ลักษณะฎีกา 1.293-295)
- (2) คำสัจจาธิษฐาน โองการดำน้ำ และโองการลุยเพลิง ในพิธีสูทดำน้ำ/ลุยเพลิง (พิธีสูท
 ดำน้ำ/ลุยเพลิง 1.327-333)

2. กลุ่มกำเนิดโลก

มีเรื่องกำเนิดโลก ราชา และคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ มีอยู่ในบานแผนกพระธรรมสาตรา
 (พระธรรมสาตรา 1.9-14)

3. กลุ่มเรื่องประกอบ

นอกจากนั้น ยังมีเรื่องประกอบอื่นๆ ที่ใช้ประกอบหัวข้อเรื่องอื่น และประกอบพิธีกรรมต่างๆ ได้แก่

เรื่องพระอินทร์มอบหลักการของผู้พิพากษา ประกอบหัวข้อเรื่องในหลัก กอินทภาษ (หลักอินทภาษ 1.33-50)

ในกฎมณเฑียรบาล มีเรื่องประกอบพิธีกรรม ได้แก่

เรื่องเทพดาวนพเคราะห์ ในพระราชพิธีเบาะเพก (กฎมณเฑียรบาล 1.107)

เรื่องเขาพระสุเมรุ เรื่องกวนเกษียรสมุทร และเรื่องนารายณ์บรรทมสินธุ์ ในพิธี

อินทราภิเษก (กฎมณเฑียรบาล 1.109-110)

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงกลุ่มเรื่องการพรรณนาจักรวาลในกฎหมายตราสามดวงเท่านั้น

พลังอำนาจในจักรวาล

จักรวาลที่แสดงด้วยพลังอำนาจต่างๆ ที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวง มีดังนี้

ในบานแผนก พระไอยการลักษณะภญา น (ลักษณะภญา น 1.293-294) เมื่อกระลาการจะทำการชักพยาน ให้ประกาศต่อหน้าพยาน ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมาประชุมเพื่อฟังคำผู้เป็นพยาน ประกอบด้วย

(1) พระอติตพุทธเจ้า ได้แก่ สมเด็จพระกุกุสนธ (กุกุสันธะ) พระโกนาคม พระกัษปะ (กัษปะ)

(2) สมเด็จพระศรีสากยมุนีโคดม สมเด็จพระพุทธิเจ้า

(3) พระไตรปิฎกธรรม

(4) สิ่งระลึกถึงพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระปฐมมากร เจดีย์

(5) เทวดาในพุทธศาสนา ได้แก่ พระอินท (รั) พระพรหม พระยมราช ท้าวจาตุ

โลกบาล พระจันท(รั) พระอาทิตย์

(6) เทพารักษ์ ได้แก่ ภูมอารักษ์อากาศ เทพยูดาผู้รักษาพระพุทธศาสนา เทพยูดาอันรักษาซึ่งขอบขันทสีมาแลพระมหาบวรเศวตรจักร

ในคำสัจฉาธิฐาน / โองการดำน้ำ และ // โองการลวยเพลิง ในพิธีสูทดำน้ำ/ลวยเพลิง เป็นคำอธิษฐานต่อความจริงก่อนการดำน้ำ ให้สิ่งที่เคารพนับถือและเทวดาทั้งหลายมารับเครื่องบูชา โองการดำน้ำและโองการลวยเพลิงขอให้สิ่งทรงอำนาจทั้งหลายมาทำร้ายผู้ให้ความเท็จ (พิธีสูทดำน้ำ/ลวยเพลิง 1.327-333) ประกอบด้วย

(1) รัตนไตรยางค์ (พระรัตนตรัย) ได้แก่

บวรอัคสาสดา (พระพุทธ) // พุททง (พุททัง = พระพุทธ)

พระธรรมคำภีร์ // ธรรมมัง (พระธรรม)

พระสงฆ์ เมืองคหิยะทั้งแปดเป็นประธาน // สังฆัง (พระสงฆ์)

(2) พระพุทธเจ้าในอนาคต ได้แก่ / พระศรีอารย (พระศรีอารยเมตไตรย)

(2) พรหมในพุทธศาสนา ได้แก่ พรหมโคพีศ (พรหม 16 ชั้น) / พรหมสุดสิ้นอัคขนิฐ
ภูมิน (พรหมถึงขั้นอกนิฐสู) // พระพรหม โสพีศพรหมมา (พรหม 16 ชั้น)

(3) เทวดาในพุทธศาสนา ได้แก่

เทวาชั้นฉะกามา(พจว) (สวรรค์ 6 ชั้น)

ท้าวจตุโลกบาล (/จตุมหาราชิกา, จาตุมหาราชิกา) ได้แก่ ท้าวทรรฐุ (/มหาทรรฐุ
ราชา), (ท้าว)วิรุฬหก (/วิรุฬหกค), (ท้าว)วิรุฬปักข (/วิรุฬปักข), กุเวรราช (/กุเวรราช)

เทพ(ดาว)นพเคราะห์ ได้แก่ ะวิ (ป. = อาทิตย์), จันทร (/ศศิ (ศศิน (ส.) = จันทร)),
อังคาร, พุธ (พุธ), ชิวาร (/ชิวะ (ชิว (ส.) = พุธสบดี)), สุกระ (/ศุกระ (ศุกร์)), เสาร์น (/เสาร์
(เสาร์)), พระเกษ (เกตุ), ราหู

ยมราชา นางเมขลาเจ้าแดนสมุทร (/เมขลา //มณีเมขลา)

(4) เทวดาในศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ ท้าวตรีเนตร อิศรานารถ (พระอิศวร), (นาง)
อุมมา, วรรณายณ์ (พระนารายณ์), วิศณุเวศ (พระวิษณุ), ท้าวเวสุวัณ // วิคเณศ (พิฆเนศ) พระ
ลักษมี นางพระศรี พระกาล

(5) วีรบุรุษในตำนานมหากาพย์ทั้งมหากาฬและรามเกียรติ์ ได้แก่ // ท้าวทศกรรฐา
(ทศกัณฐ์), พระรามเทพ (พระราม), กรุงภาลี (ท้าวกรุงपालี)

(6) เทวดาในธรรมชาติ ได้แก่ พระพาย (พระ)ธรรณี // พระพิรุณ (พระ)คงคาสมุทร
พระเพลิง พระไฟ

(7) อมนุษย์ ได้แก่ กุมภภัณฑ (กุมภภัณฑ์) / อสุเรนทย์กษา // พิทยาธร คนธรรพ์
(คนธรรพ์)

(8) ผู้มีฤทธิ์ ได้แก่ ฤาษี สิทธิ (นักสิทธิ์)

(9) สัตว์เดรัจฉาน ได้แก่ ท้าวนาคา ครุฑ (ครุฑ) / งู เจือก จรเข้ ปลาโลมา มังกร
เหรา ฉลาม

(10) เทพารักษ์ หรือผี ได้แก่ ภูมารักษ์ เจ้าศรี ถ้าเถื่อนเทวา นีธาร รุชชาติ มรคาวาส
(มรรคา+อาวาส, มรรค = ถนน, อาวาส = วัด) เจตีย์ นัคครา (นคร) เสือเมือง / เทวันบรรพต ห้วย
หนองคลองควร ทรงเมือง หลักเมือง สระน้ำ ถ้าเถื่อน รวป่า สิงขร พฤษา คูหา บ่ อ ท่อธาร น้ดที่
วารังคคา อากาศเทวา อารักษ์เทวา // เทวาอารักษ์ ภูมพฤษเทวาอากาศ พระกู่ลี (เพี้ยนมาจาก

กลี, กลี เป็นผีร่ายนำความพินาศมาสู่คน (เปลื้อง ณ นคร, 2544, น. 62, 35, 34)) พระขัติศูคามี พระ
 สยามล ธรรมนิกราช (พระธรรมนิกราช เป็นพระภูมิประจำพื้นที่พันธัญญ์อาหารต่างๆ (ฉวีงาม มาเจริญ,
 2548, น. 49))

(11) ผีร่าย ได้แก่ / ผีเสื่อน้ำ ผีสาบตายโหง ตายพราย ตกน้ำ ผีตายเสื่อขบ ช้างแทง
 แรดควายขวิดตายในพื้นป่าผี ภูตพราย

(12) ภูมิจักรวาล ได้แก่ พรหมโลก 16 ชั้น สวรรค์ 6 ชั้น แสนโกฏิจักรวาล อนันต
 จักรวาล / ไกรลาศบรรพต ชุมนรค // เบื้องต่ำลงไปพิภพทำวนาคา เมรุ (เขาพระสุเมรุ) สี่ทวีป ได้แก่
 อุดรกรโ อมรโคโยธา(น) บุปผิเวหา ชมภู (ชมพูทวีป)

เปรียบเทียบกับลิลิตโองการแช่งน้ำ

พลังอำนาจต่างๆ ที่มีในกฎหมายตราสามดวงนี้คล้ายคลึงกันกับในลิลิตโองการแช่ง
 น้ำ ซึ่งเป็นวรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น ในรัชสมัย สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) ใช้อ่านใน
 พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์ อันเป็นพิธีของพราหมณ์ เบื้องต้นกล่าวบูชาเทพ 3 องค์ของพราหมณ์
 คือ พระนารายณ์ พระอิศวร และพระพรหม จากนั้นอัญเชิญเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ มาเป็น
 พยานในการดื่มน้ำสาบานของเหล่าขุนนาง ได้แก่ (ชลดา เรื่องรักษลิขิต, 2547)

(1) ทศพลพระ (พระผู้มีกำลังสิบ = พระพุทธเจ้า)

(2) ประเตยก (ปัจเจก = พระปัจเจกพุทธเจ้า)

(3) ธรรมมารค (ทางธรรม = พระธรรม)

(4) พระสงฆ์

(5) เทวดาของพุทธศาสนา ได้แก่ แมน (พรหม), เจ้าผาหลวง (ผู้เป็นใหญ่แห่งเขาพระ
 สุเมรุ = พระอินทร์), เทพเจ้าแห่งสวรรค์ 6 ชั้น (อภามาพร), สี่ปวงผีขาว (ผีฟ้าทั้ง 4 = ท้าวจตุ
 โลกบาล), ยมราช, ยมบาล, มาร (พญาสวัตตีมาร)

(6) เทพเจ้าของพราหมณ์ ได้แก่ พระนารายณ์, เจ้าผาเผือก (เทพเขาไกรลาส = พระ
 อิศวร)/ผู้เป็นใหญ่แห่งเขากาฬกูฏ, ขุนแผน/ขุนหงส์ทองเกล้าสี่ (พระพรหม), ขุนกล้าแก้วชี่ขูง
 (พระขันฑกุมารทรงนกกยูงเป็นพาหนะ), พระกรรมบดียุเจ้า (เทพผู้เป็นใหญ่ในการคล้องช้าง), พระ
 ศรีพรหมรักษ์ (เทวดาบริวารพระอิศวร)

(7) วีรบุรุษและผู้ร่ายในตำนานมหากาพย์ ได้แก่ สิบหน้าเจ้าอสูร (ทศกัณฐ์), พระราม
 , พระลักษมณ์, อร (นางสีดา)

(8) เทพในธรรมชาติ ได้แก่ อากาศเทวดา , ฟ้ากระแฉ่น (พระอัคนี), ลม (พระวายุ
 หรือพระพาย), ฝน (พระพิรุณ)

(9) อสูร ได้แก่ เจ้าสามเส้า (ผู้เป็นใหญ่แห่งเขตรัฐภูไท/ท้าวไพจิตราสูร), ผีกลองหวา (ผีกกลางหวา = พระราหู), ฟ้าจรโลดลิวขวาน (รามสูร)

(10) เทพารักษ์ ได้แก่ ภูมิเทเวศ (พระภูมิเจ้าที่), ปุสุมิงพราย (เทพประจำเขาเขียว), เจ้าผาลาย (เทพประจำเขาจิตรภูฏ), ผีดง (ผีป่า = เทพรักษาป่า), ผีหมื่นถ้ำ (ผีประจำถ้ำต่างๆ = เทพรักษาถ้ำ), ล้ำหมื่นผา (เทพรักษาภูเขาคำนวนมาก), พันสบดี (เจ้าป่า),

(11) ผีร้าย ได้แก่ ผีพราย (ผีที่ตายในน้ำ), ผีขรมินดำ (ผีสูงใหญ่ดำมืด), หลายบ้าน (ผีจากหลายบ้าน), หลายท่า (ผีจากหลายท่า), ผีห้า (ผีโรคระบาด), ผีเหว (ผีทั้งหลายในป่าช้า), หน้าเท่าแมง (ผีหน้าใหญ่เท่าแมง)

(12) ผีดี ได้แก่ ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ

(13) สัตว์เดรัจฉาน ได้แก่ สัตว์มีเขี้ยวเล็บงา เช่น หมา หมู หมี ช้าง งูเห่า (พญานาค), งูอกปล้ำ (พญาครุฑ), จระเข้ เสือ แรด งูพิษ รุง (รัง = เขี้ยว)

(14) ภูมิจักรวาล ได้แก่ พระสุธาวาส (สวรรค์ชั้นปัญจสุทธาวาส คือ นครของพระพรหม 5 ชั้น), เมืองธาดา (เมืองของพรหม ได้แก่ ดินแดนของรูปภูมิพรหม 16 และอรุณภูมิพรหม 4), ฟ้าซรแห่งหกดวง (สวรรค์หกห้องฟ้า = สวรรค์ 6 ชั้นแรก), ไตรตรึงษ์/แผ่นดินเมืองอินทร์ (สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ของพระอินทร์), กามภูมิ, จตุรกาย (อบายภูมิทั้ง 4 ได้แก่ นรกภูมิ เดรัจฉานภูมิ เปรตภูมิ และอสุรกายภูมิ), ผาเยอ (เขาหลวง = เขาพระสุเมรุ) เขาสัตตปริภังค์ ผาหอม หวาน (เขาคันธมาทน์), ผาดำ (เขากาฬภูฏ), สามเส้า (เขตรัฐภูฏ), ผาเผือก (เขาขาว = เขาไกรลาส), เขาเขียว, ผาลาย (เขาจิตรภูฏ), สี่ปวงดิน (ทวีปใหญ่ทั้ง 4), เล้า (นรก), อพิจี (อวีจี, อเวจีนรก)

สรุปจักรวาลในกฎหมายตราสามดวงกับลิลิตโองการแช่งน้ำ

องค์ประกอบของพลังอำนาจที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงกับลิลิตโองการแช่งน้ำมีความคล้ายคลึงกันมาก ที่กล่าวถึงอันดับแรกๆ จะเป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ อันดับกลางๆ ได้แก่ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ อันดับท้ายๆ จะเป็นกลุ่มบรรดาเทพารักษ์และผีทั้งหลาย จึงแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มคือ

1. กลุ่มศาสนาพุทธ

(1) พระอดีตพุทธเจ้า ได้แก่ พระกกุสันธะ พระโกนาคม พระกัสสปะ

(2) พระปัจเจกพุทธเจ้า

(3) สมเด็จพระศรีสากยมุนีโคดม สมเด็จพระพุทธเจ้า

(4) พระพุทธเจ้าในอนาคต ได้แก่ พระศรีอารยเมตไตรย

(5) พระไตรปิฎกธรรม

(6) พระอริยสงฆ์

(7) สิ่งระลึกถึงพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระปฐมมากร เจดีย์

(8) พรหมในพุทธศาสนา ได้แก่ พรหมโสฬส (พรหม 16 ชั้น)

(9) เทวดาในพุทธศาสนา ได้แก่ พระอินทร์ ญาสวัตติมาร

เทวาชั้นนวกามาพจร (สวรรค์ 6 ชั้น),

ท้าวจตุโลกบาล (จตุรมาหาราชิกา) ได้แก่ ท้าวธตรฐราช, ท้าววิรุฬหกราช, ท้าววิรุฬ
ปักษราช, ท้าวกุเวรราช (หรือท้าวไพศรพนธ์)

เทวดานพเคราะห์ ได้แก่ พระอาทิตย์, พระจันทร์, พระอังคาร, พระพุธ, พระพฤหัสบดี
, พระศุกร์, พระเสาร์, พระเกษ, พระราหู

ยมราชา ยมบาล นางเมขลาเจ้าแดนสมุทร

(10) อมนุษย์ ได้แก่ กุมภภัณฑ์ อสุเรนทร์ยักษา พิทยาธร คนธรรพ์

(11) อสูร ได้แก่ ท้าวไพจิตราสูร ราหู รามสูร

(10) สัตว์เดรัจฉาน ได้แก่ ภูยานาค ภูยาครุฑ งู เจือก จระเข้ ปลาโลมา มังกร เหา
ฉลาม สัตว์มีเขี้ยวเล็บงา เช่น หมา หมู หมี่ ช้าง เสือ แรด งูพิษ

2. กลุ่มศาสนาพราหมณ์

(1) เทวดาในศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ พระอิศวร, พระอุมา, พระนารายณ์, พระวิษณุ,
พระพรหม, ท้าวเวสวัติน, พระพิฆเนศ, พระลักษมี, พระศรี, พระกาล พระขันตกุมาร

(2) วีรบุรุษและผู้ร้ายในตำนานมหากาพย์ทั้งมหาภารตะและรามเกียรติ์ ได้แก่
พระราม พระลักษมณ์ ท้าวทศกรรฐ์ ท้าวกรุงपालี

(3) เทวดาในธรรมชาติ ได้แก่ พระพาย (พระวายุ) พระธรณี พระพิรุณ พระคงคา
สมุทร พระเพลิง พระไพร พระอัคนี

(4) ผู้มีฤทธิ์ ได้แก่ ฤาษี นักสิทธิ์

3. กลุ่มนับถือผี (animism, วิญญาณนิยม)

(1) เทพารักษ์ หรือผี ได้แก่

ประจำธรรมชาติ ได้แก่ ภูมิดารักษ์ อากาศเทวา เจ้าศรี ถ้าเถื่อน นทีธาร รุกขชาติ
ห้วยหนองคลองควน สระน้ำ ราวป่า สิงขร พฤษชา พระธรรมมิกราช พันสมบัติ พระศรีพรหมรักษ์

ประจำสถานที่ ได้แก่ ถนน วัด เจดีย์ นคร เลื้อเมือง ทรงเมือง หลักเมือง คูหา บ่อ ท่อ
ธาร เทพยูดาผู้รักษาพระพุทธศาสนา เทพยูดาอันรักษาซึ่งขอบขันตสีมาแลพระมหาวร
เศวตรฉัตร พระกรรมบดีปู่เจ้า พระภูมิเจ้าที่ ปู่สมิงพราย พระขัติคามี พระสามล

(2) ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ

(3) ฝึร่าย ได้แก่ ฝึเสื้อน้ำ ฝึสางตายโหง ตายพราย ตกน้ำ ฝึตายเสื่อขบ ช้างแทง แรดควายขวิด ตายในพื้นปฐพี ภูตพราย พระกฐี ฝึพราย ฝึสูงใหญ่ดำมืด ฝึจากหลายบ้าน ฝึจากหลายทำน้ำ ฝึท่า ฝึทั้งหลายในป่าช้า ฝึหน้าใหญ่เท่าแผง

ส่วน**ภูมิจักรวาล**นั้นไม่แตกต่างกันมากนัก ประกอบด้วย พรหมโลก 16 ชั้น นครของพระพรหม 5 ชั้น สวรรค์ 6 ชั้นแรก ไตรตรีงษ์ (สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ของพระอินทร์) กามภูมิ เขาพระสุเมรุ เขาสัตตบริภันท์ เขาคันธมาถน์ เขากาฬภูฏ เขาตรีภูฏ เขาไกรลาส เขาเขี้ยว เขาจิตรภูฏ ทวีปใหญ่ทั้ง 4 อุดรกาโร อมรโคยาน บุปพิเทหา ชมพูทวีป อบายภูมิทั้ง 4 นรกภูมิ เดรัจฉานภูมิ เปรตภูมิ และอสุรกายภูมิ พิภพท้าวเนคา ชุมนรก แสนโกฏจักรวาล อนันตจักรวาล

ภูมิจักรวาลข้างต้นนี้เหมือนกับจักรวาลในพุทธศาสนาเกือบทั้งหมด ถ้ารวมกับพลังอำนาจในกลุ่มศาสนาพุทธแล้วก็จะเหมือนกับจักรวาลในพุทธศาสนาเลยที่เดียว ดังนั้นจึงจะแสดงการเปรียบเทียบจักรวาลในพุทธศาสนากับจักรวาลในกฎหมายตราสามดวงว่าเหมือนหรือต่างกันอย่างไร

เปรียบเทียบจักรวาลในพุทธศาสนากับในกฎหมายตราสามดวง

ในการเปรียบเทียบจะเริ่มด้วยการประมวลภาพจักรวาลในกฎหมายตราสามดวงก่อน ใน กฎหมายตราสามดวงมีข้อมูลแสดงจักรวาลอยู่สองประเภท ได้แก่ กำเนิดโลก กับ ภูมิจักรวาล

กำเนิดโลก ในกฎหมายตราสามดวงมีเรื่องกำเนิดโลกอยู่ในต้นเรื่องพระราชพงศาวดารสมเด็จพระเจ้ามหาสมมุตราชของพระธรรมสาทร ดังนี้

ในส่วนแรกนั้น กล่าวถึงสภาพของโลกเมื่อแรกเกิดขึ้น มีองค์ประกอบเหมือนภูมิจักรวาลในพุทธศาสนา ได้แก่ กำแพงจักรวาล เขาพระสุเมรุ เขาล้อมรอบเขาพระสุเมรุทั้ง 7 ทวีปใหญ่ 4 ทวีป ทวีปน้อย 2,000 ทวีป มีมหาสมุทร 4 แห่ง ทวีปใหญ่ทั้ง 4 ได้แก่ บุปพิเทหะ อมรโคยาน อุดรกาโร¹⁸ ชมพูทวีป นอกจากนี้ยังมีอสุรพิภพ สุบรรณราชพิภพ (แดนของครุฑ) และสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังนี้

กิริ ดั่งจได้ฟังมา ในปฐมกาลแรกตั้งแผ่นดินนั้น มีกำแพงจักรวาล แลเขาพระสุเมรุราช แลสัตตะปะริภันทะบรรพตทั้ง 7 ทวีปใหญ่ 4 ทวีปน้อย 2,000 มหาสมุทร 4 แลไม้ใหญ่ประจำที่ทั้ง 7 คือศิริสะพฤกษอันประจำในบุพพิเทหะ แลไม้กระพุ่มประจำ

¹⁸ ในจักรวาลพุทธศาสนาเป็น อุดรกรูทวิป

ในอะมระโคญานะ แลไม้กรรมพฤษประจำทวิปอุดรกาโร แลไม้หว่าประจำชมพูทวีป แลไม้แคลฝอยประจำในอสุระพิภพ แลไม้จิวประจำทวิปสุบรรณราชพิภพ แลไม้ปาริกระชาติอยู่ในดาวดิงษาสวรรค์

ในส่วนที่สอง กล่าวถึงการเกิดของมนุษย์จากพรหมที่ลงมากินดิน รูปทิพยจึงเชื่อมต่อมาบริโภคข้าวสาลีเป็นอาหาร ความเป็นพรหมก็หายไป กลายเป็นมนุษย์ มีความใคร่จึงสมสู่กัน มีลูกหลาน ตั้งบ้านเรือนในที่ต่างๆ สืบต่อกันมา ดังนี้

แลในปถมกัลปเกิดกอบัวมีดอกห้า บอกลัญจันนิมิตร อันจะอุบัติแห่งสมเด็จพระพุทธิเจ้าทั้งห้าพระองค์อันจได้ตรัสในพัทกัลปนี้ แลพรหมทั้งปวงหอมอายดินลงมากินพระสุธารศ ครั้นนานมาทิพยระสาหารก็อันตระธานถอยรศ รูปทิพยที่ปรากฏก็เสื่อมลงๆ มิได้คงโดยเพศวิเสยพรหม ครั้นนานมาก็บริโภคชาติชาลีเป็นอาหาร สรรพอันตระธานเสื่อมสิ้นคักดาเดชเพศพรหมก็หายไป กลายเป็นเพศบุรุษเพศสตรีบังเกิดมีฉรรทราคสังเสพยอัศธรรม เกิดบุตรนัดดาสืบสืบกันมา แล้วจึงตั้งเป็นคามเขตเคหาในที่สาธุทิศประเทศต่างๆ (พระธรรมสาตร 1.9)

ในส่วนที่สองนี้ใจความเหมือนกับข้อความในอัครคัญญูสูตร (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530, ล. 15, น. 150-156) ต่างกันที่รายละเอียด สรุปความตรงกันว่า มนุษย์เกิดจากพรหม แต่ในอัครคัญญูสูตรมีรายละเอียดมากกว่า¹⁹

ในการพระราชพิธีอินทราภิเษก มีข้อมูลแสดงการจำลองจักรวาลดังนี้ มีเขาพระสุเมรุเหลี่ยมหนึ่งทอง เหลี่ยมหนึ่งนาค เหลี่ยมหนึ่งแก้ว เหลี่ยมหนึ่งเงิน สูง

¹⁹ ในอัครคัญญูสูตรกล่าวไปถึงก่อนโลกพินาศ ว่าหมูสัตว์เวียนไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม มีเพศเป็นพรหม มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีเอง ท่องเที่ยวไปในอากาศได้ อยู่ในวิมานอันแสนงาม เมื่อโลกพินาศไปแล้ว จักรวาลกลายเป็นน้ำไปหมด มีแต่ความมืด ยังไม่มีสิ่งใดทั้งสิ้น ต่อมา มีจวันดินลอยอยู่บนน้ำ มีกลิ่นหอม จึงมีพรหมลงมากินจวันดินด้วยความอยาก ตัณหาจึงเกิดขึ้น รัศมีก็หายไป พระจันทร์และ พระอาทิตย์ปรากฏขึ้นมา หมูดาวนักษัตร กลางคืนกลางวัน เดือนปีและฤดูกาลก็ปรากฏขึ้น โลกก็มีสิ่งต่างๆ เกิดขึ้น พรหมที่กินจวันดิน ทำให้มีผิวพรรณดี พวกที่มีผิวพรรณดีก็คิดว่าก็ดูถูกพวกที่ดูยกว่า เกิดมีมานะถือตัว จวันดินจึงหายไป ต่อมาก็มีกระบดิน เกรือดิน พรหมทั้งหลายก็มีมานะถือตัวเพิ่มมากขึ้น จนถึงข้าวสาลีที่งอกเอง เมื่อกินแล้วจึงได้ปรากฏเพศหญิงและเพศชาย ต่างแลดูกันแล้วเกิดความเร่าร้อน จึงสมสู่กัน แต่ถูกคนอื่นด่าว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม ต่อมาเกิดความละอายจึงสร้างเรือนที่อยู่เพื่อปกปิดการกระทำที่หน้าอายนั้น

1 เส้น 5 วา อยู่ในกลางสนาม ยอดเขาพระสุเมรุมีรูปพระอินทร์ รูปอรุณอยู่กลางเขาพระสุเมรุ เชิงเขาพระสุเมรุมีรูปยักษ์ คนธรรพ์ รากษสยืนอยู่ และมีรูปคชสีห์ ราชสีห์ สิงโต กิเลน เลียงผา ช้าง โค กระบือ และเสือด หมี นอกจากนี้ยังมีรูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ในเชิงเขาพระสุเมรุ รอบเขาพระสุเมรุมีเขาอิสิธรสันาค สูงเส้นหนึ่ง เขา ยุคนธรสีทอง สูงเส้นหนึ่ง เขากรวักสีเงิน สูง 15 วา มีรูปเทวดานั่งทุกเขา เขาไกรลาสสีเงิน สูง 10 วา บนเขาไกรลาสมีรูปพระอิศวรเป็นเจ้าและนางอุมภควดี นอกสนามมีรูปอรุณ (กฎมณเฑียรบาล 1.110)

ภูมิจักรวาล

ที่กล่าวมาข้างต้นประกอบกับข้อมูลจากส่วนอื่นๆ ในกฎหมายตราสามดวงนำมาประมวลเป็นภาพแสดงถึงภูมิจักรวาลได้ว่า

โลกเป็นแผ่นดินมีความหนาได้สองแสนสี่หมื่นโยชน์ (ลักษณะภูมยาน 1.294) มีเขาพระสุเมรุอยู่ตรงกลาง เขาพระสุเมรุมีเหลี่ยมอยู่ 4 เหลี่ยม เป็นทอง นาค แก้ว และเงิน มีภูเขาวงแหวนล้อมรอบเขาพระสุเมรุอยู่ 7 วง ถัดไปเป็นทวีปใหญ่ 4 ทวีป คือ บรูพวิเทหะ อมรโคยาน อุดรกาโร และชมพูทวีป มีทวีปเล็กอีก 2,000 ทวีป มีมหาสมุทร 4 แห่ง ล้อมรอบเขาพระสุเมรุและเขาบริวารทั้ง 7

เหนือเขาพระสุเมรุขึ้นไปสูงสุดเป็นพรหมโลก 16 ชั้น มีท้าวมหาพรหม (พระธรรมสภา 1.10) ถัดลงมา มีสวรรค์ 6 ชั้น 2 ชั้นล่างคือ ดาวดึงส์ และจาตุมหาราชิกา (หลักอินทภาษ 1.33) วิมานของพระอินทร์ชื่อ ไผชนนต์ทิพย์พิมาน (หลักอินทภาษ 1.35) อยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ พระอินทร์เป็นเจ้าแห่งเทพสองชั้นฟ้าสถิตเหนือบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ได้ร่วมไม้ทิพย์ปาริชาติ (หลักอินทภาษ 1.34) มนุษย์ที่ทำดีเมื่อตายไปแล้วจะได้ไปอยู่ในสวรรค์ (หลักอินทภาษ 1.34) ในสวรรค์มีนางเทพอัปสรรูปร่างงดงามและแต่งกายสวยวิจิตร ชับชานดนตรีอยู่ทุกเมื่อ มีเทพบุตรเทพธิดามาบริการรับใช้ (หลักอินทภาษ 1.33) เมื่อมนุษย์ทำดีเทวดาทั้งหลายก็ปรายสุวรรณ (ทอง) รัตตะ (เงิน) ข้าวตอกดอกไม้เป็นเครื่องสักการบูชา (พระธรรมสภา 1.12) พระอินทร์และพรหมไม่ได้อยู่อย่างถาวรต้องจุติลงมาเวียนว่ายตายเกิดเช่นเดียวกับมนุษย์ (ทาส 2.107) (เบตเสรจ 2.236)

ยอดเขาบริวารของพระสุเมรุทั้ง 7 มีเทวดาอาศัยอยู่ รวมทั้งเขาไกรลาส ซึ่งมีพระอิศวรเป็นเจ้าและนางอุมภควดี เชิงเขาพระสุเมรุมียักษ์ คนธรรพ์ รากษส รวมทั้งสัตว์เดรัจฉานต่างๆ เช่น คชสีห์ ราชสีห์ สิงโต กิเลน เลียงผา ช้าง โค กระบือ เสือด และหมี ได้เขาพระสุเมรุมีพระนารายณ์บรรทมสินธุ์

ในชมพูทวีปมีป่าหิมพานต์ (หิมวันตประเทศ) มีเทพกนิร กิณี คนธรรพ สุบรรณปักษี (ครุฑ) วาสูกีรีนาค (นาค) (พระธรรมสภา 1.10)

ถัดจากโลกมนุษย์ลงไปเป็นจัตุราบาย (อบายภูมิทั้ง 4) (ลักษณะมรดก 2.128) ได้แก่ อสุรกายภูมิ เปตภูมิ ตีรัจฉานภูมิ และนรกภูมิ

เปตภูมิ เปตมิลีบมีชื่อใหญ่เท่าใบบจอบ มีเปลวไฟลุกรุ่งเรือง ควักเอารูธิระ (เลือด) มั่งสะ (เนื้อ) แห่งตนบริโภคนเป็นอาหาร (พระธรรมสาตร 1.16) (ลักษณะตระลาการ 1.354) เปตในเชิงเขาคิชฌกูฏ มีตัวอันสูงได้สามคาพยุด มีปากเท่ารูเข็ม เอาเล็ บदनแกะซึ่งโลหิตในกายกินเป็นอาหารจนสิ้นพุทธานดรกัลป์ (ลักษณะภูมยาน 1.294)

นรกภูมิ สัตว์นรกถูก นายนิรยบาล²⁰ เอากายขึ้นวางเหนือแผ่นเหล็กแดง แล้วเอาเหล็กแดงตริ่งศึรชะ ตริ่งเท่าไว้ แล้วเอาขวานผ่าอกตัดตีน ตัดมือเสีย หรือนายนิรยบาลเอากายขึ้นวางเหนือแผ่นเหล็กแดง แล้วเอาหอกอันใ หญ่แทงหูขวาตลอดหูซ้าย แขนงหูซ้ายตลอดหูขวา หรือนายนิรยบาลเอากายขึ้นวางเหนือแผ่นเหล็กแดง เอาขอเกี่ยวตาซ้ายตาขวาคำออกมา และสัตว์นรกนั้นกลัวภัยวิ่งลงไปยังชุมคุณนรกอันเต็มไปด้วยลามกอาจมเดือดพล่านว้ายอยู่ มีตัวอันล ะลายไปแล้วเกิดขึ้นมาเสวยทุกข์ขเวทนาอีกเล่า (ลักษณะภูมยาน 1.294-295)

จักรวาลมีจำนวนมากถึงหมื่นจักรวาล (หลักอินทภาษ1.36) แสนโกฏจักรวาล และอนันตจักรวาล (พีสุทดำน้ำ/ลุยเพลิง 1.328)

ตามที่แสดงมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า กำเนิดโลกกับภูมิจักรวาลในกฎหมายตราสามดวงมีลักษณะเหมือนกับของจักรวาลพุทธศาสนา ยกเว้น ในภูมิจักรวาลของกฎหมายตราสามดวงมีพระอิศวรกับนางอุมาภคตีบนเขาไกรลาส และพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ใต้เขาพระสุเมรุ

เมื่อนำองค์ประกอบของพลังอำนาจต่างๆ ที่ ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงเรียงตามลำดับที่ปรากฏในแนวตั้ง เปรียบเทียบกับองค์ประกอบของจักรวาลในพุทธศาสนา ได้ดังนี้

²⁰ ผู้คุมนรก

โครงสร้างจักรวาลในแนวตั้ง

จักรวาลในกฎหมายตราสามดวง

จักรวาลในพุทธศาสนา

(1) พระอดีตพุทธเจ้า	
(2) พระปัจเจกพุทธเจ้า	
(3) สมเด็จพระพุทธเจ้า	
(4) พระพุทธเจ้าในอนาคต	
(5) พระไตรปิฎกธรรม	
(6) พระอริยสงฆ์	
(7) สิ่งระลึกถึงพระพุทธเจ้า	
(8) พรหมในพุทธศาสนา	อรูปภูมิ (พรหมโลก 4 ชั้นแรก) รูปภูมิ (พรหม 16 ชั้น)
(9) เทวดาในพุทธศาสนา	กามภูมิ (สวรรค์ 6 ชั้น)
(10) เทวดาในศาสนาฮินดู	
(11) วีรบุรุษและผู้ร้ายในตำนานฮินดู	
(12) เทวดาในธรรมชาติ	
(13) อมนุษย์	กามภูมิ (มनुสสภูมิ)
(14) ผู้มีฤทธิ์ของฮินดู	
(15) อสูร	กามภูมิ (อสุรกายภูมิ)
(16) เปרט	กามภูมิ (เปตภูมิ)
(17) สัตว์เดรัจฉาน	กามภูมิ (ดิรัจฉานภูมิ)
(18) เทพารักษ์ หรือผี	
(19) ผีร้าย	
(20) สัตว์นรก	กามภูมิ (นรกภูมิ)

โครงสร้างจักรวาลในแนวตั้งของกฎหมายตราสามดวงตรงกับจักรวาลพุทธศาสนา เป็นส่วนใหญ่ ที่กฎหมายตราสามดวงมีเพิ่มเข้ามาคือ กลุ่มพระรัตนตรัยและสิ่งระลึกถึง พระพุทธเจ้า ((1)-(7)) กลุ่มศาสนาพราหมณ์ ((10)-(12), (14)) กลุ่มนั้บถือผี ((18)-(19)) การเรียงลำดับก็จะเห็นได้ชัดเจนว่า กลุ่มพุทธศาสนาอยู่บนสุด ตรงกลางเป็นกลุ่มศาสนาพราหมณ์ และด้านล่างเป็นกลุ่มนั้บถือผี

ดังนั้น จักรวาลวิทยา ในกฎหมายตราสามดวงจึงไม่เหมือนกับจักรวาลวิทยาในพุทธศาสนา เพราะ ประกอบด้วยพลังอำนาจของกลุ่มศาสนาพุทธ พราหมณ์ และผี มีลักษณะเป็นการเอาจักรวาลวิทยาของพุทธศาสนามาเป็นหลัก เสริมด้วยพลังอำนาจของพราหมณ์และผี โดยเพิ่ม

เทพต่างๆ ของศาสนาพราหมณ์เข้าไปกับหมู่เทวดาของพุทธ และเพิ่มผีต่างๆ เข้าไป ระหว่าง ตีรัจฉานภูมิกับนรกภูมิ

ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอชื่อจักรวาลวิทยาในกฎหมายตราสามดวงว่า **จักรวาลวิทยา สยาม** อันเป็นจักรวาลวิทยาของไทยในอดีตสยามประเทศ ซึ่งปรากฏให้เห็นชัดเจนในสมัยอยุธยา เป็นต้นมา ประกอบด้วยพลังอำนาจของศาสนาพุทธ พราหมณ์ และผี ผสมกลมกลืนกัน โดยมี จักรวาลวิทยาของพุทธเป็นหลัก และเสริมด้วยพลังอำนาจของพราหมณ์กับผี

กฎจักรวาลวิทยาสยาม

จากการเปรียบเทียบจักรวาลวิทยาของพุทธศาสนาและของกฎหมายตราสามดวง แล้ว ได้เสนอว่าจักรวาลวิทยาในกฎหมายตราสามดวงเป็น จักรวาลวิทยาสยาม นั้น เราอาจจะ ประมวลกฎจักรวาลที่ดัดแปลงมาจากกฎจักรวาลของพุทธศาสนา โดยเพิ่มความเชื่อเรื่องเทพของ พราหมณ์ และผีของท้องถิ่น เข้าไป ก็อาจจะสังเคราะห์ออกมาเป็นกฎของจักรวาลวิทยาสยามได้ ดังนี้

ในระดับจักรวาลจะเป็นอำนาจของกฎแห่งกรรมในพุทธศาสนาจะคอยควบคุมมนุษย์ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า แต่หวังผลในโลกหน้าเป็นหลัก ดังนั้น การทำบุญจึงหวังผลในชาติหน้า สภาพที่เป็นอยู่ในชาตินี้เป็นผลจากการกระทำในชาติที่แล้ว

ในระดับสังคมหรืออาณาจักร พลังอำนาจตามธรรมชาติของเทพเจ้าจะดลบันดาลให้ ผู้บูชาประสบความสำเร็จตามที่ต้องการจากสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ได้ผลในชาตินี้ ไม่ต้องรอ ชาติหน้า แต่ต้องรับผิดชอบกับผลกรรมที่จะเกิดขึ้นเขาเอง

ในระดับชุมชนหรือครอบครัว พลังอำนาจผี มีทั้งผีดีและผีร้าย ผีดีคือผีบรรพบุรุษต้อง เช่นไหว้ให้คอยช่วยเหลือคุ้มครองทั้งจากภัยธรรมชาติและผีร้ายที่มีอยู่มากมายในสถานที่ต่างๆ เมื่อจะทำอะไรจึงต้องขออนุญาตเจ้าที่เจ้าทาง บนบานศาลกล่าวให้เจ้าพ่อเจ้าแม่ช่วยให้ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งความปรารถนาไว้ เมื่อสำเร็จแล้วก็ถวายสิ่งให้เจ้าพ่อเจ้าแม่ชอบตามที่บนไว้ การนับถือผีเป็นการป้องกันสิ่งชั่วร้ายและช่วยเหลือให้สำเร็จภารกิจในชีวิตประจำวัน

นอกจากนี้ ทั้งเทพและผีในพุทธศาสนาต่างก็อยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม ต้องเวียนว่าย ตายเกิด เทพเจ้าที่อยู่ในสวรรค์ยังต้องฟังเทศน์ฟังธรรม เพื่อนำมาปฏิบัติเมื่อเสวยผลบุญหมดแล้วจติเป็นมนุษย์อีก และมีหน้าที่ปกป้องช่วยเหลือคนดีมีศีลธรรม ผีก็ยังคงรักษาคนดี ตก น้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ ผู้ที่บำเพ็ญบุญญาบาปมีมามาก ทั้งเทพและผีทั้งหลายจะดลบันดาลให้เกิด

สภาพผิดธรรมชาติเป็นปรากฏการณ์อัศจรรย์ เพื่อช่วยเหลือในยามคับขัน หรือตามที่อธิษฐานขอ แต่ถ้ามนุษย์ไม่อยู่ในศีลในธรรม ทั้งเทพและผีจะไม่คุ้มครอง ธรรมชาติก็จะวิปริต เป็นการลงโทษมนุษย์ที่ทำชั่ว

ทั้งสามอำนาจจากพุทธ-พราหมณ์-ผี จะอำนวยให้มนุษย์มีความสุขและประสบความสำเร็จทั้งในชีวิตประจำวัน โลกนี้ และโลกหน้า

ความเป็นมาของการผสมผสานพุทธ-พราหมณ์-ผี

พื้นฐานผี

สุวรรณภูมิเป็นดินแดนเก่าแก่ที่มีผู้คนผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในสมัยเหล็ก (ราว 2,300 ปีมาแล้ว) เริ่มมีหลักฐานร่องรอยการเข้ามาของวัฒนธรรมศาสนาพุทธและพราหมณ์ (ไฮแอม และ รัชนี ทศรัตน์, 2542, น. 140-141) ก่อนหน้าการเข้ามาของศาสนาพุทธและพราหมณ์ กลุ่มชนต่างๆ ในบริเวณนี้นับถือผี หรือวิญญาณนิยม (animism) อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนต่างๆ ที่เชื่อในเรื่องวิญญาณ (spirit) ซึ่งสิงสถิตอยู่ในสิ่งและในที่ต่างๆ ในธรรมชาติ เช่น ภูเขา ต้นไม้ ลำธาร ก้อนหิน หรือไฟ นอกจากนี้วิญญาณของคนที่ตายไปแล้วก็จะคงอยู่ในฐานะผี (ghost) วิญญาณมีทั้งดีและร้าย ผีดีคือผีบรรพบุรุษ เทพารักษ์ต่างๆ และมีพิธีกรรมในการบูชาหรือเอาใจผี เช่น การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ เจ้าพ่อเจ้าแม่ประจำหมู่บ้าน ซึ่งนักมานุษยวิทยาถือว่าเป็นวัฒนธรรมชาวบ้าน (folk culture) และสามารถอยู่ร่วมกันได้กับศาสนาที่พัฒนามาสูงกว่า อย่างเช่น พุทธศาสนา (Winthrop, 1991, pp. 10-12) ความเชื่อวิญญาณนิยมผสมกลมกลืนกับพุทธศาสนา และยังคงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน เช่น การนับถือผีบรรพบุรุษ เทพารักษ์ เสาหลักเมือง หรือเสื่อเมือง

เครก เรย์โนลด์ส์ (Craig Reynolds) เสนอว่าการที่เรื่องจักรวาล นรกสวรรค์ในพุทธศาสนา เข้ากับสังคมในภาคพื้นแหลมทองนี้ได้อย่างดีก็เนื่องจากสามารถรวมเอาผีสังการนับถือวิญญาณมาไว้ในชั้นของจักรวาลได้ ความคิดเรื่องของจักรวาลช่วยยก ระดับความเชื่อท้องถิ่นของสังคมในแหลมทองขึ้นอยู่ในระดับเดียวกับศาสนาสากลของอินเดีย ในทำนองเดียวกันก็ทำให้ความคิดเรื่องดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของสังคมแถบนี้มากขึ้นด้วย (พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปลูกโต), 2523, น. 82)

หยั่งรากพุทธ

อาณาจักรอยุธยาในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาถือกำเนิดขึ้นมาโดยการเป็นมหาอำนาจแทนอาณาจักรเขมรที่ยิ่งใหญ่ในดินแดนสุวรรณภูมิหรือแหลมทอง ภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน ในพุทธศตวรรษที่ 19

กลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาที่อาณาจักรอยุธยาสถาปนาขึ้นมาขึ้นมานั้น เป็นบริเวณที่มีร่องรอยการนับถือศาสนาพุทธเถรวาทมาตั้งแต่สมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12 เป็นต้นมา และนครรัฐอิสระต่างๆ ที่เกิดขึ้นพร้อมกันในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 17 หรือต้นพุทธศตวรรษที่ 18 ก็ล้วนนับถือพุทธศาสนาเถรวาทเช่นเดียวกัน ดังมีประเพณีการสร้างพระบรมธาตุไว้เคารพบูชาอยู่กลางเมือง ซึ่งต่างกับอาณาจักรเขมรที่นับถือศาสนาพราหมณ์เป็นส่วนใหญ่ (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2539, น. 2)

หลักฐานร่องรอยโบราณสถานและศิลปวัตถุแสดงว่าบรรดานครรัฐอิสระต่างๆ ในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา รู้จักทั้งศาสนาพุทธและพราหมณ์มาเป็นเวลานาน แต่ได้เลือกนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท เพื่อใช้เป็นหลักในการรวบรวมผู้คนหลายหลายชนเผ่าและเชื้อชาติเข้ามาอยู่ในสังคมของนครรัฐเดียวกันได้ หลักคำสอนของศาสนาพุทธเถรวาทสามารถทำให้ผีบรรพบุรุษของชนเผ่าต่างๆ อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข และมีสิ่งยึดเหนี่ยวอันเดียวกันผสานสังคมหลายวัฒนธรรมเข้ามาเป็นหนึ่งเดียวกันได้

จักรวาลวิทยาของพุทธศาสนาก็ได้แพร่หลายมาตั้งแต่ยุคนครรัฐอิสระจนถึงยุคอาณาจักรต่างๆ เช่น ล้านนา สุโขทัย และอยุธยา จึงได้มีวรรณกรรมแสดงเรื่องจักรวาลวิทยาของศาสนาพุทธอยู่หลายเรื่อง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นภาษาบาลี แต่การมีเรื่องจักรวาลวิทยาของพุทธศาสนาเป็นภาษาพื้นเมือง เช่น ภาษาไทย ไปได้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ก็ยิ่งแสดงถึงความเข้าใจและความแพร่หลายของจักรวาลวิทยาของพุทธศาสนาได้ดี

เมื่อสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้น จึงไม่น่าแปลกใจที่มีความเชื่อจักรวาลวิทยาของพุทธศาสนาปรากฏอยู่ในสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และวรรณกรรม ตลอดสมัยอยุธยา เช่น คติการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ไว้กลางเมืองในสมัยต้นอยุธยา คติการจำลองเจดีย์พระบรมธาตุเป็นเขาพระสุเมรุศูนย์กลางของจักรวาล การแสดงภาพกามภูมิในผนังโบสถ์ด้านหลังพระประธาน (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2539, น. 77) และโลกทัศน์เกี่ยวกับเขาพระสุเมรุ เกี่ยวกับภูเขาสัตตบริภัณฑ์และมหาสมุทรที่ล้อมรอบ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ของพระอินทร์ และสวนสัตว์ในป่าหิมพานต์ที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมต่างๆ มากมาย (ปรุงศรี วัลลิโภดม, ผกาพรรณ เดชเทพพร และ พรธนิภา นิลณรงค์, 2526, น. 118)

อิทธิพลพราหมณ์

ในขณะเดียวกัน อาณาจักรอยุธยาที่ก่อตั้งขึ้นมาท่ามกลางสภาพลักษณะความเจริญรุ่งเรืองและอำนาจที่ยิ่งใหญ่ของอาณาจักรเขมร ที่เกรียงไกรที่สุดเท่าที่เคยปรากฏมาในดินแดนสุวรรณภูมิ ดังนั้นในฐานะผู้สืบทอดอำนาจความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรเขมร ผู้ปกครองอาณาจักรอยุธยาจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างภาพลักษณ์ความมีอำนาจที่ยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ให้ไม่ด้อยไปกว่าที่ผู้ปกครองเขมรเคยสร้างไว้ (เสมอชัย พูลสุวรรณ, 2539, น. 11) เทพเจ้าและพิธีกรรมต่างๆ ของศาสนาพราหมณ์ที่เคยถูกใช้สร้างควมยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ของอาณาจักรเขมร จึงถูกนำมาใช้ในการเสริมสร้างภาพลักษณ์อำนาจของอาณาจักรอยุธยาด้วย เช่น พระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์พระราชพิธีราชาภิเษก

การผสมผสานพุทธพราหมณ์

การผสมผสานทางศาสนาในมานุษยวิทยาถือว่าการผสมผสานทางวัฒนธรรม (syncretism) ซึ่งเป็นการประสมลักษณะจากวัฒนธรรมสองแหล่งขึ้นไป เพื่อสร้างเป็นวัฒนธรรมใหม่ แต่กระนั้นก็ยังคงรักษาลักษณะเดิมในรูปแบบใหม่ (Stein & Stein, 2005, p. 251) แนวคิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมนี้มีประโยชน์เมื่อใช้กับทฤษฎีหน้าที่ (functional theory) ที่เน้นบูรณาการความหลากหลายในสังคมให้เป็นหนึ่งเดียวกัน (Lindstrom, 2002, p. 539) ส่วนมากจะใช้แนวคิดนี้ในการศึกษาการผสมผสานทางศาสนา และการสร้างวัฒนธรรมให้ใหม่ ที่เกิดจากการปะทะสังสรรค์กันระหว่างวัฒนธรรมต่างๆ (acculturation)

ในการผสมผสานพุทธพราหมณ์มีในจักรวาลวิทยาสยามนี้ไม่ใช่เป็นสิ่งที่แปลกใหม่ เมื่อศึกษาประวัติพุทธศาสนาและจักรวาลวิทยาของพุทธศาสนาอย่างละเอียดก็จะพบการผสมผสานที่คล้ายคลึงกันมีมาก่อนแล้วตั้งแต่พุทธศาสนายังอยู่ในดินแดนอินเดีย

พุทธศาสนากำเนิดขึ้นมาในสังคมของอินเดียโบราณที่มีศาสนาพราหมณ์เป็นความเชื่อหลัก ดังนั้นศาสนาพุทธจึงใช้วิธีล้มล้างความเชื่อของศาสนาพราหมณ์โดยการใช้ความคิดความเชื่อบางอย่างของศาสนาพราหมณ์ แต่ ใช้ในความหมายของพุทธศาสนา (พระราชวรมุนี (ประยูร ปรยุตโต), 2523, น. 12-13) เช่น หลักกรรม พรหม เทวดา พระอินทร์

หลักกรรม

กรรมในศาสนาพราหมณ์มีไว้เพื่อสนับสนุนเรื่องวรรณะสี่ ส่วนพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อล้างระบบวรรณะสี่ ศาสนาพราหมณ์สอนหลักกรรมเพื่อให้เชื่อว่า การที่มาจากในวรรณะสี่เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ เป็นศูทรนี้ ก็เพราะว่าได้ทำกรรมที่จะให้มันเป็นอย่างนั้น ดังนั้นถ้าเกิดมาในวรรณะไหนก็ต้องยอมรับสภาพที่เป็นอยู่ และมีหน้าที่ประจำวรรณะซึ่งต้องทำตามให้ดีที่สุด และเมื่อทำอย่างนั้นแล้วก็นับว่าเป็นกรรมดีของตน ก็มีทาง มีความหวังที่จะไปเกิดใน

วรรณะสูงขึ้นไปในชาติเบื้องหน้า และมีทางที่จะเจริญก้าวหน้า บรรลุโมกษะ ได้หลุดพ้น ได้เข้าถึงพรหมได้

พุทธศาสนาสอนว่าคนเราจะสูงและต่ำทราวมประเสริฐ ไม่ได้อยู่ที่ชาติกำเนิด ใครทำกรรมดีคนนั้นก็เป็นคนดี ทำกรรมชั่วก็เป็นคนชั่ว เมื่อประพฤติปฏิบัติดี มีความเพียรพยายามใช้สติปัญญา ก็สามารถบรรลุธรรมได้ เป็นพระอรหันต์ได้ ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะไหน ฉะนั้นคำสอนเรื่องกรรมของพุทธและพราหมณ์จึงเป็นคำสอนเดียวกัน คำศัพท์เดียวกัน แต่มีความหมายต่างกัน (พระราชาวรมุณี (ประยูร ปรยุตโต), 2523, น. 13-14)

พรหม

พรหมของศาสนาพราหมณ์ เป็นพรหมผู้สร้างโลก เรียกว่า พระพรหมา แต่เดิมพระพรหมเป็นพระวิญญูณดวงใหญ่ไม่มีรูปร่างเป็นตัวตน (นิรคุณพรหม) เรียกว่า พรหมัน โลกธาตุและสิ่งทั้งปวงที่ปรากฏเห็น ก็ออกมาจากพรหมัน เมื่อตายหรือทำลายไปแล้วก็กลับคืนไปสู่พรหมันหรือเข้าร่วมอยู่กับที่เดิม เพราะฉะนั้นโลกและสิ่งทั้งหลายในโลกจึงเป็นสิ่งไม่เที่ยงไม่แท้จริง มีเที่ยงและแท้จริงก็แต่พรหมันเท่านั้น

ต่อมาในสมัยที่ศาสนาพราหมณ์พัฒนาเป็นศาสนาฮินดู พรหมันซึ่งไม่มีรูปร่างตัวตนนี้กลายมาเป็นพระพรหมามีตัวตน (สคุณพรหม) พระพรหมผู้สร้างนี้เรียกว่า ธาดาพรหม หรือจตุรพักตรคือพรหมสี่หน้า (เสฐียรโกเศศ, 2540, น. 130)

พรหมในศาสนาพุทธมีฐานะสูงกว่าเทวดา มีจำนวนมากมาย มีที่เป็นใหญ่กว่าพรหมทั้งหลายเรียกว่า ท้าวมหาพรหม หรือสหัมบดีพรหม ตั้งที่กล่าวออกพระนามท่าน เมื่ออาราธนาพระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนา เป็นตำแหน่งหัวหน้าของพวกพรหมเท่านั้น อย่างเดียวกับพระอินทร์เป็นหัวหน้าพวกเทวดา

พระพรหมาในศาสนาพราหมณ์เป็นเทวดาใหญ่ เป็นผู้สร้าง แต่ในศาสนาพุทธพรหมก็ต้องเวียนว่ายตายเกิด ยกเว้นพรหมตั้งแต่ชั้นปัจจุสัทธาวาสขึ้นไปไม่ต้องมาเกิดใหม่อีก ไปนิพพานเลย ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของทางแห่งการดับทุกข์

เทวดา

เทวดาหรือเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์นั้นมีฤทธิ์เดชอำนาจมากมาย ไม่แก่ ไม่ตาย เป็นทิพย์ ควบคุมพลังธรรมชาติ อย่างเช่น ลม ฝน ความอุดมสมบูรณ์ มีรูปร่างอย่างมนุษย์ และมีพฤติกรรมเหมือนอย่างมนุษย์ด้วย ทั้งพฤติกรรมที่ดีและไม่ดี มนุษย์สามารถบูชาเพื่ออ้อนวอนขอให้เทพเจ้าอำนวยสิ่งต่างๆ ตามที่ต้องการได้ ตามคุณลักษณะเฉพาะตนของเทพนั้นๆ เช่น พระพิฆเนศ เป็นเทพเจ้าแห่งศิลปวิทยา ผู้ใดที่ต้องการความสำเร็จด้านศิลปะก็ต้องบูชา แต่เทวดาใน

ศาสนาพุทธมีสถานะชั่วคราวของผู้ทำความดี เมื่อเสวยผลบุญหมดแล้วก็ต้องกลับมาเกิดเป็น
คนอีก เทวดายังต้องพึ่งพระเทศน์เพราะยังข้องอยู่ในกาม ไม่ต่างอะไรกับมนุษย์

ที่น่าสนใจคือในพระไตรปิฎกจะพูดถึงนรกสวรรค์น้อยที่สุด ถ้าพูดถึงก็ไม่ให้
รายละเอียดบอกแต่เพียงว่าคนทำดีเมื่อตายไป เข้าถึงสุคติ หรือว่าทำชั่วก็เข้าถึงนรก ไม่ได้บอกว่า
นรกสวรรค์เป็นอย่างไร แต่ในอรรถกถาฎีกาซึ่งขยายความในพระไตรปิฎกในชั้นหลังได้พยายามจะ
ดึงเรื่องสังสารวัฏให้ชัดเจนขึ้นในแง่กายภาพ ในแง่ ภูมิศาสตร์ให้ชัดเจน ที่ชัดที่สุดก็อยู่ในอรรถกถา
ชาดก เนมิราชชาดกนั้นชัดเจนมาก จึงมีรายละเอียดของนรกสวรรค์หรือจักรวาลวิทยาของพุทธ
ศาสนาตามที่มีอยู่ในปัจจุบัน (ปฐกศรี วัลลิโกดม, ผกาพรรณ เดชเทพพร และ พรรณิกา นิลนรงค์,
2526, น. 110)

พระอินทร์

พระอินทร์ในฝ่ายของศาสนาพราหมณ์ในสมัยพระเวทเป็นเทพนักรบ มีหน้าที่คอยขับ
ไล่และประหารพวกอสูร ซึ่งทำความผิดมัวให้แก่โลก โดยใช้สายฟ้าเป็นอาวุธ เรียกว่า วชิราวุธ เป็น
เครื่องทำลายขจัดให้หมดสิ้นไป ถ้าอสูรตนใดทำความแค้นแค้นให้เกิดมีขึ้น พระอินทร์ก็ล้างผลาญ
อสูรตนนั้นเสีย แล้วก็ให้น้ำ ฟ้าหรือฝนตกลงมา เมื่อพระอินทร์มีหน้าที่คอยให้ความสว่างและความ
ชุ่มชื้นเป็นประโยชน์แก่การเพาะปลูก ซึ่งเป็นงานสำคัญของคนสมัยโบราณ ดังนั้นมนุษย์ย่อมมีความ
ยินดีนิยมนับถือพระอินทร์ยิ่งกว่าเทพองค์อื่น ในที่สุดพระอินทร์ก็ได้เป็นใหญ่เหนือเทวดาอื่น
ทั้งหมด แม้พระวรุณซึ่งเป็นเจ้าแห่งฝนแห่งน้ำโดยตรงก็สู้พระอินทร์ไม่ได้

ต่อมาศาสนาพราหมณ์ได้พัฒนาไปเป็นศาสนาฮินดู หรือไฮศาสตร์ในทุกวันนี้ พระ
อินทร์ก็เสื่อมลงกลายเป็นเทพที่ได้ประพาศชั่วเสียหาย เทวดาในสมัยพระเวทบางองค์ซึ่งไม่ใช่
เทวดาลำคัญอะไร กลับได้เป็นใหญ่กลายเป็นพระเจ้าขึ้น คือพระอิศวรและพระนารายณ์ พระอินทร์
ถูกลดฐานะลง แม้ยังยอมให้เป็นเทพบดีหรือหัวหน้าเทวดาดังเดิมอยู่ แต่ต้องเป็นรองลงมาจาก
พระเป็นเจ้า (เสฐียรโกเศศ, 2540, น. 100-102)

พระอินทร์ในพุทธศาสนามีลักษณะเป็นพระอินทร์ของสมัยพระเวทมากกว่า เป็น
ตำแหน่งเทพที่เป็นผู้พิทักษ์ปกป้องความดี คอยตามรักษาคนดี และส่งเสริมพุทธศาสนาให้เจริญ
ถาวรสืบไป และพระอินทร์ก็เป็นตำแหน่ง ต้องเกิด ตาย มีอายุ ไม่ได้เที่ยงแท้วันตร ใครทำดี ใคร
เป็นนักสังคัมสเคราะห์อย่างมขมมาณพ ทำกิจการสาธารณประโยชน์ แล้วก็ได้ไปเกิดเป็นพระ
อินทร์ เมื่อหมดบุญแล้ว ก็ ไปหมุนเวียน เวียนว้ายตายเกิดอีก ผู้อื่นที่ทำความดีก็ไปเกิดเป็นพระ
อินทร์ต่อไป แล้วก็ไปทำหน้าที่นั้น เป็นตำแหน่ง (พระราชาวรมณี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), 2523, น. 16)

นอกจากความพยายามในการสร้างความหมายใหม่ให้กับความคิดและความเชื่อของพราหมณ์แล้ว พุทธศาสนายังมีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้านท้องถิ่นต่างๆ ด้วย เช่น เปรต

เปรต

เปรต เป็นภาษาสันสกฤต ตรงกับ เปต ในภาษาบาลี แปลว่า ผู้ ไปก่อน หมายความว่า ถึง บรรพบุรุษ ที่ตายไปแล้ว ถ้าเป็นคนดีพระยมจะพาวิญญาณไปสู่แดนอันเป็นบรมสุข ไม่มาเกิดอีก เป็นคติความเชื่อถือขั้นต้นในสมัยพระเวท ภายหลังเมื่อเกิดมีนรกขึ้น ผู้ตายไปอาจตกนรกได้ด้วย คนเป็นไม่ช่วย ชาวอินเดียจึงว่าบรรพบุรุษของใครที่ตายไปแล้วลูกหลานจะต้องทำบุญอุทิศผลส่งไปให้ เรียกว่าทำพิธีศราทธ์ ถ้าไม่ทำพิธีศราทธ์อุทิศส่วนบุญไปให้ บรรพบุรุษที่ตายไป เป็นเปรต จะได้รับความอดอยากมาก

การเซ่นผีเรือนหรือผีญาติตายายของไทยเป็นประเพณีกันมาแต่โบราณ ก็เป็นความเชื่อเดียวกัน แต่ญาติตายายของไทยอยู่ประจำบ้านประจำเรือนของลูกหลาน ส่วนผีบรรพบุรุษของชาวอินเดีย เมื่อตายและเผาแล้วระหว่าง 10 วัน จะมีร่างกายอ่อนเปียก เรียกว่า ลิงคสรีระ เพราะร่างกายเดิมถูกไฟเผาผลาญหมดไปแล้ว จึงจำเป็นต้องมีรูปร่างใหม่ เมื่อลูกหลานทำพิธีศราทธ์อย่างเดียวกับที่ประเพณีเดิมของไทยทำบุญ 7 วัน อุทิศข้าวน้ำไปให้ ข้าวสุกปั้นเป็นก้อน เรียกว่า ข้าวบิณฑิ ร่างกายของเปรตก็จะแข็งแรงขึ้นเปลี่ยนเป็นรูปหยาบหรืออ้วนขึ้น ไม่อ่อนเปียกเหมือนเมื่อก่อน เรียกว่า สฤตสรีระ และจะเปลี่ยนจากสภาพเป็นเปรตไปเป็น ปิตฤ หรือบิดา หรือผีบรรพบุรุษ มีที่อยู่ในโลกของเปรตโดยเฉพาะ มีร่างกายสุขุมโปร่งบาง เรียกว่า สุขษมะ

พุทธศาสนารับเรื่องเก่าแก่อันเนื่องกันมาเข้าไว้ในศาสนาด้วย เพื่อไม่ให้ขัดกับความนิยมที่เชื่อถือกันอยู่ แต่เปลี่ยนเป็นว่า ผู้ไปเกิดในเปตวิสัยหรือแดนแห่งเปรต เป็นเพราะบาปกรรมที่ทำไว้ แต่ผ่อนหนักเป็นเบาได้ ถ้าลูกหลานญาติมิตรทำบุญอุทิศข้าวน้ำให้ไป การทำบุญเลี้ยงพระที่เรียกว่า บูรพเปตพลี คือเซ่นบรรพบุรุษซึ่งตายไปเป็นเปรต หรือทำบุญเป็นทักษิณานุทานบุญอุทิศไปให้นี้ ถ้าคราวใดหลงลืมไปไม่ทำบุญส่งไปให้ เปรตมักจะมาเข้าฝัน ปรากฏให้เห็นเต็มตัวมีร่างกายผอมโซ ร้องทุกข์ว่าอดอยากเต็มที (เสฐียรโกเศศ, 2540, น. 35-40)

จากตัวอย่างต่างๆ ข้างต้น จะเห็นได้ว่าตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของพุทธศาสนาก็มีการหยิบยืมแนวคิด คำศัพท์ ที่ใช้ กันในศาสนาพราหมณ์ มาใช้ในความหมายใหม่ และมีการรับความเชื่อพื้นเมืองเข้ามาผสมผสานให้อยู่ร่วมกันได้ ต่อมาเมื่อมีการแบ่งแยกออกเป็นนิกายเถรวาทกับมหายานแล้ว ฝ่ายนิกายมหายานก็ยังได้พัฒนาคุณลักษณะของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ออกมาเป็นเทพต่างๆ มากมาย เพื่อตอบโต้กับ บัการพัฒนาศาสนาพราหมณ์มาเป็นอินดู ที่แต่เดิมมี

เทพเจ้าจากธรรมชาติที่มีลักษณะไม่ชัดเจน จึงสร้างระบบเทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ 3 องค์ (พระศิวะ พระนารายณ์ และพระพรหม) แต่มาจากเทพเจ้าสูงสุดองค์เดียวกัน (ตรีมูรติ) และเทพเจ้าต่างๆ ที่มีคุณลักษณะเฉพาะสนองความต้องการได้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งรับเอาเทพท้องถิ่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นเจ้าแม่ เข้ามาเป็นคู่กับเทพที่ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จึงสามารถดึงดูดการนับถือบูชาได้ทั่วถึงเป็นอย่างมาก

เมื่อศาสนาพุทธเผยแพร่มายังดินแดนสุวรรณภูมินั้น ก็เข้ามาพร้อมกันทั้งเถรวาทกับมหายาน และศาสนาพราหมณ์ได้ เกิดการผสมผสานขึ้นเช่นเดียวกันกับที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอินเดีย รูปแบบที่แพร่หลายที่สุดคงจะเป็นสูตรผสมพุทธ -พราหมณ์-ผี ปรากรูปแบบที่คล้ายคลึงกันนี้ในพุกาม ล้านนา ล้านช้าง และเขมร แต่สัดส่วนความสำคัญของทั้ง 3 ฝ่ายจะแตกต่างกันไปในแต่ละวัฒนธรรม ในจักรวาลวิทยา สยาม ฝ่ายพุทธจะสำคัญที่สุดและเป็นโครงสร้างหลัก ฝ่ายพราหมณ์เข้ามาเสริมอยู่ระดับกลาง และฝ่ายผีอยู่ระดับล่างสำคัญน้อยที่สุด

จักรวาลวิทยาสยาม : การปรับตัวของสังคมที่ซับซ้อน หลากหลาย

จักรวาลวิทยาสยามจึงสะท้อนการปรับตัวตอบสนองต่อสภาวะการณ์ใหม่ของสังคมไทยในกลุ่มน้ำเจ้าพระยา ที่พัฒนามาเป็นสังคมที่มีความซับซ้อนสูง มีอิทธิพลหลากหลายทั้งจากภายในและภายนอก การปรับตัวนี้เป็นการผสมกลมกลืนความเชื่อที่แตกต่างกัน โดยนำมาใช้ในบทบาทหน้าที่ที่เหมาะสม ต่างเสริมซึ่งกันและกันให้ได้ผลอย่างเต็มที่ทุกด้าน ฝ่ายผีอำนาจผลประโยชน์ความอุดมสมบูรณ์และมั่นคงในชีวิตประจำวัน ฝ่ายพราหมณ์อำนาจพลังอำนาจของเทพเจ้าให้ประสบความสำเร็จในชีวิตนี้ ฝ่ายพุทธศาสนาอำนาจผลตามบุญกรรมที่ได้กระทำไว้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า โดยมีอุดมคติของพุทธศาสนาเป็นเป้าหมาย นั่นคือ การบรรลุนิพพาน แต่ในขณะที่ยังไม่ถึง ก็ต้องการ สิ่งต่างๆ ที่จะช่วยให้การดำเนินชีวิตให้เป็นไปได้อย่างดีที่สุด แต่ก็ เป็นเพียงสิ่งที่เข้ามาช่วยเหลือชั่วคราว หากสามารถพัฒนาตนเองตามแนวทางพุทธศาสนาได้อย่างเต็มที่แล้ว ความช่วยเหลือจากพราหมณ์และผีก็ไม่จำเป็น และไม่ต้องการอีกต่อไป

ในบทต่อไปจะเป็นการนำกฎของจักรวาลวิทยาสยามไปเป็นกรอบในการวิเคราะห์อำนาจทางการเมืองและกฎหมายในกฎหมายตราสามดวง